

Розглянуто актуальні питання функціонування і розвитку мови в сучасному суспільстві, досліджено комунікативно-прагматичні особливості лексики і граматики, мовні засоби реалізації основних принципів мовленнєвого спілкування, висвітлено проблемні питання перекладознавства.

Для викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів

Present edition contains a number of articles, which span actual problem of philology and language analysis within communicative-pragmatic paradigm, namely communicative and organizing functions of lexis and grammar, selection of language unit's in relevance to major principles of communication, major problems of translation studies.

For teachers, researches, post graduate students and students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	О.І.Чередниченко, д-р філол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А.Д.Белова, д-р філол. наук, проф.; В.Б.Бурбело, д-р філол. наук, проф.; Н.Ю.Жлуктенко, канд. філол. наук, проф.; В.І.Карабан, д-р філол. наук, проф.; Н.М.Корбозерова, д-р філол. наук, проф.; Л.І.Сахарчук, д-р філол. наук, проф.; О.М.Старикова, д-р філол. наук, проф.; Л.В.Клименко, канд. філол. наук (відп. секр.).
Адреса редколегії	02017, Київ, 6-р Т.Шевченка, 14, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет іноземної філології, тел. 239 3409
Затверджено	Вченою радою Інституту філології 18.10.04 (протокол № 2)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 1-05/6 від 12.06.02
Зареєстровано	Міністерством інформації України. Свідоцтво про Державну реєстрацію КІ № 251 від 31.10.97
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01030, Київ-30, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 3172, 239 3222; факс 239 3128

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Чередниченко О.І.	
Англіцизми у французькому та українському медіадискурсі.....	4
Клименко Н.Ф.	
Назви приблизної кількості у сучасній українській та новогрецькій мовах	7
Саснко С.Г.	
До питання про європейські мови та мови Європи	10
Клименко О.С.	
Інтеграція теорії культури мови в антропологічно орієнтовану лінгвістику (сучасний стан і перспективи).....	13

РОМАНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО

Гнатюк А.Д.	
Діалектна і регіональна лексика як компонент національної своєрідності літературної французької й української мов	18
Чекаліна Т.В.	
Деякі лексико-фразеологічні особливості сучасної публічної промови (на матеріалі виступів французьких політиків XX – початку XXI століть)	20
Забула І.П.	
Історія перекладів Святого Письма французькою мовою (XIII–XIX століття)	23

ГЕРМАНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО

Неборсіна Н.П.	
Анжамбемент: прийом віршування як герменевтична ситуація.....	25
Яцюк Г.В.	
Особливості комунікативної ситуації у телевізійному жанрі ток-шоу (на матеріалі сучасної англійської мови)	30
Крутько Т.В.	
Вербальні способи переконання у банерній рекламі	32

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Венгренивська М.А.	
Флороморфізми на позначення людей в українській і французькій традиціях та відтворення їх у перекладі	35
Фокін С.Б.	
Відтворення семантики атрибутивності в українсько-іспанському перекладі (на матеріалі підрядних означальних речень)	38
Муратов Д.Є.	
Фонова інформація в текстах візуальної реклами як проблема перекладу	42
Кузнєцов С.Ю.	
Аналіз перекладацьких помилок при перекладі текстів наукового стилю	45
Качановська Т.О.	
Проблеми відтворення хронотопу в українських перекладах французьких сонетів	48
Лук'янченко М.П.	
Колористика прозових творів Ж.-П. Сартра та деякі особливості її відтворення в українському перекладі	51
Донець Н.В.	
Проблема передачі емпізи в англо-українських перекладах	53
Білас А.А.	
Специфіка перекладу французьких арготичних фразеологізмів (на матеріалі роману Л.-Ф.Селіна "Подорож на край ночі")	56
Зубцова С.В.	
Про перекладність французької образної фразеології у політичному дискурсі	59

ПЕРСОНАЛІЇ

Чередниченко О.І.	
Подвижниця українського перекладознавства (до 70-річчя професора Р.П.Зорівчак).....	62

CONTENTS

GENERAL LINGUISTICS

Cherednychenko O.I. English loans used in french and ukrainian media-discourse	4
Klymenko N.F. Indefinite measurement as a segment of the quantity concept in modern Greek and Ukraine	7
Sayenko S.G. Are all "languages of europe" also "european languages"?	10
Klymenko O.S. Actual culturological way of integrating the language culture theory into antropolinguistics	13

ROMANCE LINGVISTICS

Gnatyuk A.D. Dialectal and regional lexis in the modern french and ukrainian languages	18
Chekalina T.V. Some peculiarities of lexical system of modern public speech (on the material of public speeches of french politicians of the xx-th – the begining of XXI-st centuries)	20
Zabula I.P. History of translations of the sacred letters in the french language (XIII–XIX centuries)	23

GERMAN LINGVISTICS

Neborsina N.P. Enjambement: versification devise as a hermenevtic situation	25
Yatsyuk G.V. Peculiarities of the television talk show communicative situation	30
Krut'ko T.V. Verbal ways of persuasion in the internet banner advertisements	32

TRANSLATION STUDIES

Vengrenovska M.A. Floromorphius in the ukrainian and french traditions and their translation	35
Fokin S.B. Transmission of attributive semantics in translation of attributive clauses from ukrainian into spanish	38
Muratov D.Ye. Background information in the texts of visual advertisement and the problems of its translation	42
Kuznetsov S.Yu. Assessing the quality of translation and the main types of editor's corrections to scientific texts	45
Kachanovska T.O. Peculiarities of rendering into ukrainian of the proper names which help to determine the spatiotemporal limits of action in 19th-century french sonnets	48
Lukyanchenko M.P. Names of the colours in prose works of J.-P. Sartre and some peculiarities of it's reproduction in ukrainian translation	51
Donets N.V. The problem of conveying emphasis in english – ukrainian translation	53
Bilas A.A. The translation problem of french argot phraseological units in ukrainian translations of the novel "journey to the end of the night" by L.-F.Celine	56
Zubtsova S.V. On the translatability of french phraseological units in the political discourse	59

PERSONALITIES

Cherednychenko O.I. Prominent figure in the ukrainian translation studies (on the occasion of the 70 th anniversary of professor Roksolana Zorivchak)	62
---	----

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

О.І.Чердиченко, д-р філол. наук

АНГЛІЦИЗМИ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Висвітлено лінгвальні й екстралінгвальні чинники англійських запозичень у французькому та українському медіадискурсі.

The article highlights linguistic and extralinguistic causes of English loans used in French and Ukrainian media-discourse.

Характер дискурсу сучасних ЗМІ (медіадискурсу) значною мірою зумовлений такими зовнішніми чинниками, як істотне прискорення та глобалізація інформаційних потоків, наближення до джерел інформації і пов'язаних з ними комунікативних систем. На міжнародному рівні ці чинники сприяють посиленню процесів міжкультурної та міжмовної взаємодії. Не є таємницею, що у зазначених процесах можуть домінувати і часом перемагати потужні комунікативні системи, що виявляється, зокрема, у напрямі потоку запозичень з них до інших комунікативних систем при суттєво меншій кількості запозичень у зворотному напрямі. Прикладом подібного є масовий приплив англо-американізмів до всіх відомих європейських мов, у т. ч. до української і французької.

Історія франко-англійських мовних контактів є набагато довшою, ніж період контактування англійської та української мов. Достатньо сказати, що франко-англійські мовні контакти тривають уже майже 10 століть, починаючи від норманського завоювання Англії у 1066 р. Якщо спершу у процесі мовної взаємодії перемагала французька (про це свідчать численні запозичення з неї у лексиці англійської мови), то з часом ситуація починає змінюватися, і сама "колишня колоніальна мова" зазнає істотного впливу з боку англійської. Особливо помітними у французькому словнику англіцизми стають від XVII ст. Деякі з них, як відомо, були словами-бумерангами, тобто англіцизованими французькими лексемами, що повернулися на рідний ґрунт у новій або старій формі з новим значенням. До таких належать слова *budget* "бюджет" (англ. *budget* первинно "сумка скарбника" < старофр. *bougette* < *bouge* "сумка, валіза"), *parlement* "парламент" (англ. *parliament* < старофр. *parlement* "говоріння, промова" < *parler* "говорити"), які органічно увійшли до лексики багатьох сучасних мов.

Абсолютна більшість англійських слів запозичувалася для номінації нових понять і предметів, які раніше не фіксувалися французькою мовою. Запозичення, таким чином, використовувалося для розв'язання проблеми дефіциту номінативних ресурсів, який відчуває будь-яка мова у процесі історичного розвитку. Жодної загрози у такому запозиченні звісно немає. Це стосується англійської політичної, економічної, спортивної термінології, яка посіла місце не тільки у французькій, а й в інших європейських мовах, збільшивши їхній словниковий склад. Інтернаціональний характер цих термінів значно полегшує процес перекладу текстів, де вони вживаються.

Про загрозу англіцизації французької мови заговорили після другої світової війни, точніше – на початку шістдесятих, коли з'являється спеціальний термін *franglais* на позначення суміші французької та англійської мов, якою нібито послуговуються бізнесмени, політики та журналісти. Про запобігання цьому явищу вже доводилося писати [1], як і про те, що авторство терміна належить М.Етьямблю, який у відомій праці [2] висміює вживання своєрідного франко-англійського суржикі. Проблема полягала у тому, що мода на англійські та американські слова настільки захопила частину французької інтелектуальної та бізнесової еліти, що вона почала вживати їх там, де цілком можна було б

обійтися питомою лексикою, як от у випадках з *feeling* (замість фр. *sentiment*), *management* (замість фр. *gestion*), *star* (замість фр. *vedette*) тощо.

Нові обставини примусили національно свідому частину тієї ж еліти бити на сполох і вимагати якщо не заборони, то істотного обмеження уживання англіцизмів та англо-американізмів. Такі установи, як Французька Академія, Вищий комітет французької мови, Вища рада з франкомовності висунули тезу про захист французької мови від англо-американських впливів. Діяльність учених і політиків у цьому напрямі принесла свої плоди. Захист французької мови здійснювався передусім шляхом творення і поширення нових термінів, які мали замінити англіцизми у галузі передових технологій. Так виникли французькі *logiciel* "програмне забезпечення" (пор. англ. *software*), *imprimante* "принтер" (англ. *printer*), *ingénierie* "інженерна підготовка" (англ. *engineering*), *stylisme* "дизайн" (англ. *design*), *télécopie* "факс" (англ. *fax*), *technologies de pointe* "передові (високі) технології" (англ. *high technologies*) тощо.

Однак захисні заходи, які тривають і нині, не дають стовідсоткового результату і можна стверджувати, що проникнення англо-американізмів у французьку мову не припиняється ні на мить. Цьому, безумовно, сприяють глобальна відкритість світових інформаційних процесів, поглиблення міжнаціональних обмінів, внаслідок чого посилюється природний тиск англійської мови, зокрема її американського варіанту, на решту мов світу, у т. ч. і на французьку. Глобалізація зачіпає насамперед мову французьких засобів масової інформації, т. зв. медіадискурс, у якому щодня спостерігаємо появу все нових і нових англіцизмів. Попри рекомендації поважних державних і громадських організацій стосовно пріоритетного вживання французьких слів і словосполучень для номінації різних денотатів – предметів та явищ сучасного життя, журналісти дуже часто віддають перевагу словам англійського походження. Достатньо розгорнути французьку газету, прослухати радіопередачу або подивитися телебачення, щоб упевнитися, що англійські терміни досить добре почувають себе у французькому медіадискурсі, особливо у його інформаційних жанрах. Ось приклади з газети "Figaro": "un dealer assassiné par deux hommes cagoulés", "le management s'appuyant sur le consulting" (Le Figaro, 9.02.04, р. 1). Отже, англійські слова *dealer*, *management*, *consulting* є ключовими у зазначених колокаціях.

Аналогічну ситуацію спостерігаємо і в українському медіадискурсі, який усе більше тяжіє до використання англіцизмів. Прийнятність тих же англійських слів в українському мовленні дозволяє вжити їх як прямих відповідників при перекладі з французької (пор. *dealer* – дилер, *management* – менеджмент, *consulting* – консалтинг). При цьому в усному мовленні виникає проблема розпізнавання запозичуваних французькою англійських слів, оскільки всі вони піддаються асиміляції за правилами французької фонетики. По-перше, це наголос, який завжди падатиме на останній склад, по-друге, це – уподібнення англійських суфіксів *-er*, *-ment* французьким *-eur*, *-*

ment з відповідною вимовою, заміна редукованих англійських фонем нередукованими французькими, або ж відкритих голосних на закриті, округлені (напр. англ. [ə] → фр. [a] у слові *management*, англ. [ʌ] → фр. [y] у слові *consulting*). Одне слово, англійська графіка запозиченого слова зовсім не забезпечує його від вимовляння на французький манер. Подібне не характерне для української мови, де відбувається радше процес графічної, а не фонетичної асиміляції англіцизмів.

При перекладі англіцизмів, що вживаються у французькому медіадискурсі, не завжди можливо використати двосторонній відповідник на базі англійського слова – його може просто не бути в українській мові, тобто англіцизм далеко не завжди перекладається англіцизмом. Існує чимало прикладів подібного. Останнім часом французькі журналісти активно послуговуються у новинному дискурсі англійським словом *crash* для позначення авіакатастрофи (пор. *le crash d'avion* замість *accident/catastrophe d'avion*). Хоча це запозичення все ще не можна вважати узуальним (тобто таким, що пройшло стадію кодифікації і зафіксоване в усіх великих словниках), саме слово *crash* відоме французькій лексикографії із середини XX ст. як вузькоспеціальний авіатехнічний термін зі значенням "вимушена посадка на живіт". Тож спостерігаємо явище семантичного розширення запозиченого слова у мові друкованих та електронних ЗМІ під впливом його англійського прототипу.

Для актуального українського мовлення зазначений англіцизм залишається невідомим, і тому при перекладі з французької, звичайно, буде використано традиційний для таких випадків термін "авіакатастрофа" або ж його образно-експресивний синонім "загибель літака".

Заміна інтернаціональних слів англійського походження словами питомої лексики частіше відбувається при перекладі французькою мовою. Хоча французька та українська мови мають у своїх словниках англіцизми *management* і *manager*, їхню частотність у текстах ЗМІ не можна вважати однаковою для двох мов. На підставі попереднього порівняльного аналізу співвідношення частотності цих слів можна визначити як 2 до 10 на користь української мови, тобто на 10 випадків уживання англіцизмів українською припадає лише 2 випадки їхнього вживання у французькому мовленні. Для вираження поняття, що їх передають англіцизми, французька мова частіше користується власними засобами (пор. *management* – *administration, gestion, direction, conduite, manager* – *administrateur, chef, dirigeant, gérant*). Цей досвід, безперечно, заслуговує на увагу. Що стосується новітнього запозичення з англійської "топ-менеджер", яке є доволі частотним в українському медіа-дискурсі, то це поняття передається французькою переважно за допомогою питомого слова *cadre*. Цікаво зазначити, що змішані запозичення з англійським словом *top*, яке виступає означенням-інтенсифікатором до питомого слова, можливі як в українській, так і у французькій мовах (пор. фр. *top niveau, top secret*), але в останній сфера їхнього вживання є набагато вужчою, чим пояснюється їхня порівняно низька частотність у французькому медіа-дискурсі. Натомість у мові українських ЗМІ лексичні гібриди типу *топ-новина* (пор. також *топова новина*), *топ-зірка*, *топ-модель*, *топ-подія* є надзвичайно частотними, що засвідчує про усталення модного стереотипу у медійному дискурсі України. Уникаючи надмірної кількості гібридних запозичень зі словом *top*, французи інколи розв'язують цю проблему шляхом розширення власних синонімічних рядів за рахунок прямих запозичень. Так, поняття "топ-зірка" передається французькою за допомогою англіцизму *star*, якому приписується ознака жіночого роду за аналогією з його питомим си-

нонімом *vedette*, причому обидва слова семантично розходяться саме за рівнем "зірковості".

Французькій мові певною мірою легше, ніж українській, забезпечувати себе від проникнення англо-американізмів, бо значна їхня частина є словами романського, у т. ч. французького походження. Це дозволяє сприймати значення англійського слова, приписуючи його французькому аналогу шляхом семантичного запозичення. Візьмемо для прикладу англіцизм "месидж", який останнім часом часто з'являється в українському медіадискурсі у значенні "послання, знакове повідомлення". Французам немає потреби запозичувати його, бо він походить від слова *message*, яке присутнє у їхньому словнику, має приблизно той же набір значень і яке може зазнати семантичного розширення під впливом англійського аналога. Так само немає потреби безпосередньо запозичувати англійське *site*, яке є словом французького походження, хоча семантичне запозичення все ж відбулося і призвело до того, що за англійським зразком французьке *site* набуло термінологічного значення у сфері інформатики: *site Internet* – Інтернет-сторінка (пор. веб-сайт).

Виникає запитання, чи є наразі потреба у прямому запозиченні *message* для української мови? Думаю, що ні, оскільки зміст цього англіцизму легко передається власними словесними засобами, а його оказіональне (на що вказують лапки) вживання в українському контексті (пор. її "*месидж*" залишився поза увагою) здатне лише завадити прозорості повідомлення. Вочевидь, дуже спірним є запозичення англійського іменника *top* й утворення на його основі прикметника "топовий, -а". Адже у плані змісту вони не приносять нічого нового для української мови і можуть бути легко замінені українськими синонімами "головний, провідний, перший" тощо.

Цікавим є випадок з уживанням у різних типах українського медіадискурсу запозиченого з англійської слова "перфóрманс" (пор. *Учора на майдані відбувся неабиякий перфóрманс* – з теленовин). Слово походить від старофранцузького *parformance*, яке спершу було запозичене англійською, а звідти у 1837 р. повернулося до французького словника у дещо новій формі *performance* і з новим набором значень, що розвинулися на англійському ґрунті: 1) спортивний результат, досягнення; 2) успіх; 3) технічна продуктивність; 4) рі. робочі характеристики. Однак сьгодні англійський і французький аналоги не демонструють повного збігу значень. Семантична структура англіцизму включає такий лексико-семантичний варіант, як "вистава, постановка, спектакль", якого не має французький аналог. Саме цей ЛСВ запозичується, принаймні оказіонально, в українському дискурсі. Можливість його запозичення французькою теоретично не виключена, хоча практично їй перешкоджає сильна конкуренція з боку питомо французького слова *spectacle*. Питання полягає у тому, наскільки раціональним є використання англіцизму українськими мовцями. Очевидно, що слово переноситься в український контекст не стільки задля номінації нового денотату, скільки для підвищення експресивності дискурсу, вираження тих чи інших суб'єктивно-оцінних конотацій, зокрема іронії, заперечення тощо. Подібне можна спостерігати і на прикладі інших англіцизмів, які порівняно з вихідною мовою несуть значно більше емоційне навантаження в українському дискурсі (пор. *piar* < англ. PR, *шоу* < англ. shew).

Проте українські слова *вистава, спектакль* (запозичення з французької) цілком здатні реалізувати експресивно-оцінні значення у певному контексті. Зрештою з цією метою можна використати вищезгаданий англо-американізм *шоу*, який уже став інтернаціональним,

оскільки функціонує не тільки в українській, російській, французькій, а й в інших європейських мовах. Тож досить сумнівною виглядає потреба у запозиченні фонетично чужого для української мови слова "перфóрманс", оказіональне уживання якого в українському медіа-дискурсі слід розглядати як данину моді.

Як французька, так і українська мова ЗМІ широко послуговуються англійським словом *sponsor* – спонсор, яке поступово витісняє з ужитку слово латинського походження *mécène* – меценат, що утворилося на основі метонімічного переносу власного імені (Меценат – міністр при дворі імператора Августа у стародавньому Римі). Про інтеграцію англіцизму та розширення його лексичної валентності у мовах-рецепторах засвідчує наявність похідних від нього (пор. спонсорувати – *sponsoriser*; спонсорство, спонсорування – *sponsoring*). Принагідно зазначимо, що морфологічно багатша українська мова має змогу утворювати за допомогою власних суфіксів більше похідних від запозиченого слова порівняно з французькою, яка змушена часто запозичувати похідне слово мови-джерела, що підтверджують, зокрема, деривати з суфіксом *-ing*. Цей суфікс англійського походження стає дедалі природнішим у французькій мові внаслідок збільшення кількості запозичень з ним (пор. *bowling, jogging, meeting, parking, shopping, sponsoring* тощо). Деякі дослідники, зокрема Н.М.Лопатнікова і Н.А.Мовшович [3:87], вважають його новим французьким суфіксом, з чим важко погодитися, оскільки він не утворює похідних на базі питомо французьких слів. Не є він і новим українським суфіксом, хоча запозичення з ним функціонують у нашій мові: пор. *брифінг, боулінг, мітинг, паркінг*.

З іншого боку, на відміну від українських мовців, французи частіше застосовують кальки та описові перифрази для прихованого запозичення англо-американізмів, чим запобігають надмірному проникненню іншомовних словоформ у власну мову. Достатньо порівняти такі медійні французько-українські відповідники, як *sondage aux sorties des urnes* – екзит-пол, *planche à voile* – серфінг, аби переконатися, що мета збереження природного характеру власної мови зумовлює відмову від прямого запозичення іншомовних слів, тобто від шляху, який нібито забезпечує найбільшу лексичну економію. Досить переконливими у такій діяльності є франкоканадійці, які протягом століть живуть в англомовному оточенні і намагаються захистити свою мову від надмірної англізації. Інколи вони йдуть попереду самих французів, пропонуючи власні відповідники-новотвори або кальки для найуживаніших англіцизмів [4:7–14]. Так, поширене у Франції англійське *week-end* замінюється у французькому мовленні Квебеку на *fin de semaine* (пор. фр. *bon week-end!* і фр. канад. *bonne fin de semaine!*), *parking* перекладається як *stationnement*, *e-mail* – як *courriel* (телескопія на основі *courrier électronique*), популярне у французів *shopping* передається канадським неологізмом *magasinage*, а словосполучення *faire le shopping* замінюється дієсловом *magasiner*. Як бачимо, переклад англо-американізмів може бути надійним засобом охорони власної мови від необґрунтованих запозичень.

Як зазначає П'єр Жільбер у вступі до свого Словника сучасних слів, "найчисленнішими для французької мови є запозичення з англійської мови Британії та США, які

вводяться, з одного боку, до технічних словників (напр. Словник з інформатики), а з іншого боку – до мови усної та друкованої преси, яка забезпечує їхнє поширення серед широкого загалу. Звісно, важко дізнатися, якою мірою цей загал сприймає і "перетравлює" терміни, що надходять йому щодня із ЗМІ. Однак сам факт такої передачі є достатнім для того, щоб викликати занепокоєння, якщо не обурення, багатьох дослідників та захисників французької мови" [5]. Саме тому Словник намагається подати поруч з англіцизмом його французький еквівалент, офіційно рекомендований державними органами з мовної політики: пор. *hardware* – *matériel*, *hit-parade* – *palmarès*, *software* – *logiciel*, *monitoring* – *monitorage*, *skate-board* – *planche à roulettes*, *self-service* – *libre-service*, *know-how* – *savoir faire*.

У разі, коли повністю замінити англіцизм на власне слово не є можливим, пропонується бодай частково адаптувати його до системи мови-рецептора, замінивши один з його компонентів. Так, англійські *pop-music* і *rock-music* перетворюються у французькій мові на *pop-musique* і *rock-musique*. Аналогічне явище спостерігаємо в українській мові (*поп-музика*, *рок-музикант*, *важкий рок* замість *hard-rock*). Подібні запозичення слід кваліфікувати як змішані, або гібридні.

Менш проблемними для французької мови є англіцизми, утворені від грецьких та латинських терміноелементів, що робить їх малопомітними або й зовсім непомітними на загальномовному тлі, внаслідок чого поповнюється категорія т. зв. прихованих запозичень: пор. *automation, escalator, déodorant, opérationnel, unidimensionnel* тощо. Такі слова, як правило, швидше стають інтернаціоналізмами у вигляді повних, змішаних або прихованих запозичень (кальок), про що свідчить їхня наявність і в українській мові: пор. *автоматизація, ескалатор, дезодорант, операційний, одновимірний*.

Сфери новітніх, передусім інформаційних, технологій, міжнародної політики та масової культури, де сьогодні активно вживається англійська, як перша глобальна мова, продовжують породжувати все нові й нові концепти, які через англійську потрапляють до інших мовних картин світу, з одного боку, збагачуючи їх, а з іншого – активізуючи їхні потенції для вираження нових концептів. Цей процес спонукає до висновку про посилення лексико-семантичної взаємодії мов, насамперед у межах Європейського культурного ареалу, про відкритість мовних і концептуальних картин світу до такої взаємодії в умовах глобалізації. Разом з тим, він ілюструє тенденцію до збереження кожним етносом власної мовної основи концептуальної картини світу.

1. Чередниченко А.И. Заметки об англицизмах в современном французском языке // Вест. Киев. ун-та. Романо-германская филология. – 1980. – № 14. – С. 63–66; Tcherednitchenko A. La dynamique du vocabulaire français et la lexicographie computationnelle // Linguistica computazionale. – Pisa, 1991. – Vol. VII. – Т. 2. – Р. 266–267; Чередниченко О.І. Лінгвокультурні аспекти глобалізації // Наукові записки КНУ ім. Т.Шевченка. Інститут філології. – 2004. – Т. XIII. – С. 131–132. 2. Etienne. Parlez-vous français? – Р., 1973. 3. Лопатнікова Н.Н., Мовшович Н.А. Лексикологія сучасного французького мови. – М., 1982. – С. 87. 4. Bochmann K. Une ou des politiques linguistique(s) de la francophonie? la français devant d'une politique linguistique. Le cas du Québec // Мовні і концептуальні картини світу. КНУ ім. Т.Шевченка. – 2003. – С. 7–14. 5. Gilbert P. Introduction au Dictionnaire des Mots Contemporains par Pierre Gilbert. – Р., 1980. – Р. VII.

НАЗВИ ПРИБЛИЗНОЇ КІЛЬКОСТІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВАХ

Розглянуто фрагмент концепту кількості у тій його частині, що стосується її приблизного виміру в новогрецькій та українській мовах.

The article highlights indefinite measurement as a segment of the QUANTITY concept in Modern Greek and Ukraine

Приблизна кількість осіб, предметів і подібне у порівнюваних мовах може бути виражена словами різних частин мови: числівниками, іменниками, прикметниками, займенниками, прислівниками або їхніми словосполученнями [1]. У нашій статті ми розглянемо не всі ці слова, а лише деякі числівники, прислівники та іменники, зосередивши увагу на паралелізмі значень слів і випадках їхнього вживання.

В обох порівнюваних мовах таке значення можуть надавати прислівники точним кількісним числівникам. У сучасній українській мові це слова *близько*, *десь* з: *близько 63, узав десь з 15 яблук*, у новогрецькій – *περίπου*, *από κάπου*, *από κάπου*, *από κάπου* *είκοσι* – *прийшло десь з 20 осіб*, *πέρα περίπου* *εκατό* *δολάρια* – *узав близько 100 доларів*.

Значення приблизної кількості можуть виражати словосполучення з двох точних числівників, що називають сусідні числа: *ήμουνα εκεί δυο τρεις μήνες* – *був там два-три місяці*; *έγραφε πέντε έξι φορές* – *писав разів п'ять-шість*, *βρήκα εφτά-οχτώ μανιτάρια* – *знайшов сім-вісім грибів*.

Цікавий випадок паралелізму вираження приблизної кількості багатьох і різних справ, речей засвідчують словосполучення точних числівників, останнім компонентом яких є числівник *два*: *πρiήκατο* *δεκάτα* *два*, *тысяч* *дві* *робітників* – *ήρθαν* *χίλια* *δυο* *εργάτες*. У новогрецькій поєднання слів з лексемою *два* використовуються послідовніше, ніж в українській мові, в якій засвідчені в цьому випадку також сполучення слів *тисяча* та числівника *один*, пор. *κάλε* *χίλια* *δυο* *τράγματα* – *робить тисячу й одну справу*, *έχει* *χίλια* *δυο* *δουλειές* – *виконує тисячу й одну роботу*.

У новогрецькій числівники в таких сполученнях поєднані безсполучниковим зв'язком; натомість в українській у них обов'язковий сполучник *і*: *μας* *είπε* *χίλια* *δυο* *τράγματα* *απ' τα* *ταξίδια* *του* – *він нам розповів про тисячу й одну подорож з своїх подорожей*. Числівник *хіліо* у новогрецькій мові узгоджується в роді з іменником, який він означає, а тому назва збірки казок "Тисяча й одна ніч" грецькою звучить як "Χίλιες και μία νύχτες", тобто як точний, а не приблизний вимір часового проміжку.

В українській приблизну кількість виражають сполучення іменник+числівник *тисяча*, *сотня* з порядковим числівником *другий*: *поклав сотню-другу в ощадкасу*, *тисячу-другу в банк і розбагатів*.

Паралелізм у вираженні значення приблизної кількості виявляють слова, що в однині є назвами точних кількостей типу *десяток*, *сотня*, *тисяча*, *мільйон*, *мільярд* і кваліфіковані у словниках як іменники-числівники. У множині вони набувають переносних значень приблизної кількості. Лексеми *десяток* у цьому ряді припадає особлива роль. З одного боку, вона є позначенням невеликої точної кількості *дала десяток яєць*, з другого – приблизної невеликої кількості, пор. *прийшли лічені одиниці людей* та *прийшло з десяток людей*. У множині, поєднуючись у словосполученнях з іменниками *сотні*, *тисячі*, *мільйони*, словоформа *десятки* виражає значення незліченної великої кількості: *десятки сотень*, *тисяч людей*, *витратили десятки мільйонів карбованців на будівництво ГЕС*. У цьому випадку значення великої кількості, пор. *сотні*, *тисячі*

голосів, *тисячі подробиць*, *біженців*, *мільйони гривень*, посилене й оформлене як незліченно велика кількість.

Запозичені в українську з французької мови слова *мільйон* (фран. million < італ. mille тисяча, отже, тисяча тисяч) та *мільярд* (фр. milliard) також використовуються для позначення незліченної кількості в розмовному та публіцистичному стилях.

На відміну від української мови у новогрецькій *мільйон* та *мільярд* названо питомими словами *εκατομμύριο* (буквально 10х10 000) та *δισεκατομμύριο* (словники фіксують його з 1871 р.). Запозичена з французької мови лексема та *μυλιούνια* (або *μυλεούνια*) має лише одне значення "незліченна кількість, незліченна маса".

Новогрецька мова відрізняється від української тим, що в ній словотворчо в межах іменник+числівник за допомогою суфікса *-άδα* позначена точна кількість: *δυάδα*, *τριάδα*, *τετράδα*, *πεντάδα*, *εξάδα*, *δεκάδα*, *δωδεκάδα*, *είκοσάδα*, *εκατοντάδα*, *χιλιάδα*, *μυριάδα*. Отже, спостерігаємо ряд слів на зразок: *δві* *штуки*, *двійка*, *трійка*, *четвірка*, *п'ятірка*, *шістка*, *десятка*, *дюжина*, *двадцятка*, *сотня*, *тисяча*, *10 тисяч*. Іменники з суфіксом *-αρία* виражають приблизну кількість одного виду предметів. Саме тому тут використовуються назви лише круглих чисел, здебільшого разом із займенником *карія* (якось): *каρία* *δεκαρία*, *δωδεκαρία*, *δεκαπενταρία*, *είκοσαρία*, *εκατονπεντηνταρία*, *τριακοσαρία* – з *десяток*, з *дюжину*, з *п'ятнадцятеро*, *двадцятеро*, з *150*, з *триста*. Існує лише один виняток у цьому ряді похідних *εκατοστή άνθρωποι* *десь сотня людей*.

У словосполученнях щойно названих іменників-числівників з іншими "обчислюваними" іменниками вся іменна група ставиться в називному або знахідному відмінку залежно від дієслова, яке нею керує:

- *Δεκάδες χιλιάδες άνθρωποι* (усі три слова в називному відмінку) *μαζεύτηκαν στην κεντρική πλατεία της πόλης*. *Десятки тисяч людей зібралися на центральній площі міста*;

- *Καρία τριακοσαρία μαθητές* (усі три слова в називному відмінку) *ήταν στην αυλή του σχολίου*. *Близько трьохсот учнів було у шкільному дворі*;

- *Έχω δυο δωδεκάδες βιβλία*. *Маю дві дюжини книжок* (іменна група оформлена в знахідному відмінку).

На відміну від української мови, у якій іменники при точних кількісних числівниках ставляться в родовому відмінку, у новогрецькій вони оформлені в називному, пор. *два кілограми картоплі* – *δυο* *κίλα* *πατάτες*; *μία* *ώρα* *δρόμος* – *година дороги*; *δέκα τόνοι* *τσιμέντο* – *десять тон цементу*; *τρεις* *χιλιάδες άνθρωποι* – *три тисячі чоловік*. У родовому відмінку ставляться іменники, залежні від іменників-числівників типу *εκατοντάδες* *сотні*, *χιλιάδες* *тисячі*, *μυριάδες* *десятки тисяч*, *εκατομμύριο*, лише в тому випадку, коли вони показують "певний вміст чогось", та й то в офіційному стилі новогрецької літературної мови: *οι* *μυριάδες των ξένων* *десятки тисяч іноземців*, та *δέκα εκατομμύρια των Ελλήνων* *десять мільйонів греків* [2:266].

До зазначеної групи належить також лексема *міріяди*, що її в новогрецькій мові використовують в однині зі значенням 10 тис. і в множині зі значенням незліченна або дуже велика кількість людей, предметів: *μυριάδες* *λαοί* *υποδέχθηκαν τους ολυμπιονίκες στο αεροδρόμιο*

Десятки тисяч людей зустрічали переможців олімпійських ігор в аеропорту.

Лексема *μυριάδες* у новогрецькій синонімічна з прикметниковим прислівником *μυριοί*, узгоджуваним з іменниками, кількість яких він визначає, у роді, числі, відмінку: *υπάρχουν μυριοί κίνδυνοι για τους νέους існують десятки тисяч* (тобто безліч) *небезпек для молодих*; *πέρασα μυριές ταλαιπωρίες μέχρι να τα καταφέρω пройшли через десятки тисяч страждань до того, як досягти цього*. Цей прикметник входить до численного ряду синонімів, об'єднаних значенням незліченної кількості: *αμέτρητοι, απείραρτοι, αναρίθμητοι, άπειροι*, і має антоніми: *ολιγάριθμοι* – *малочислені*, *μετρημένοι στα δάχτυλα* – *яких можна перелічити на пальцях*. У грецькій є фразеологізм з прикметниковим числівником *μυριοί*: (та) *μύρια όσα* (його синонім *πλείστα όσα*) – *дуже багато, незліченна кількість, десятки тисяч*: *πέρασαν τα μύρια όσα μ' αυτή την αρρώστεια – цією хворобою перехворіли десятки тисяч*. Грецькі етимологи висловлюють припущення, що слово *μυριοί*, вірогідно, мало первісне значення, близьке до *απέραντος* – *безмежний* як морські хвилі, пор. *πλημμύρα* [3:1440].

В українську іменник *μυριάδα* запозичений через посередництво французької мови з грецької в переносному значення "незліченна кількість, сила-силенна, безліч". Це дозволяє віднести його до ряду синонімів, де засвідчені слова *сотні, тисячі, мільйони* і подібні, які виражають підкреслено велику і незліченну кількість. Це слово вживається як у розмовній (*міріади дрібних крапель, міріади звуків*), так і в поетичній мові (здаймо рядки Лесі Українки "*Мені дарма, чи Бог один на небі, чи три, чи триста, хоч і міріади*"). До аналізованої групи слів входить також іменник *легіон*, що є інтернаціоналізмом у сучасній українській та новогрецькій мовах. В обох порівнюваних мовах воно є запозиченням з латинської *legio* (*legionis*) від *lego* збираю, набираю і виявляє паралелізм у використанні прямих значень: 1) Вища бойова одиниця в армії Стародавнього Риму, що нараховувала від 3 до 6 тис. воїнів; 2) У XVII–XX ст. у багатьох державах назва різних військових формувань, які комплектувалися з добровольців: *Λεγεώνα των φιλελλήνων* – об'єднання філеллінів-іноземців, що взяли участь у революції 1821 р. та у війні 1897 р. на боці греків, *οι λεγεωνες των ξένων που πολέμησαν εθελοντικά στον ισπανικό εμφύλιο* – легіони іноземців, які добровільно воювали в іспанській громадянській війні; 3) Орден почесного Легіону – вищий французький орден *Λεγεώνα της Τιμής*. Паралелізм спостерігаємо в розвитку переносного значення іменника *легіон* як "велика кількість людей чи інших істот": "*його послідовників нині не один і не два. Їм ім'я – легіон*" (Ю.С.Мельничук), "*Який легіон демонів упертості сидить у сій дівчині*" (Леся Українка).

На вираженні приблизної (великої або малої) кількості в порівнюваних мовах спеціалізується ціла низка іменників, що не є похідними від числівників. Здебільшого ці значення в їхній семантиці є переносними і вони виявляють паралелізм свого семасіологічного розвитку та функціонування у сучасній українській та новогрецькій мовах. Метафора, що лежить в основі їхніх переносних значень, дозволяє порівнювати назви явищ природи, здатних до бурхливого або значного розвитку, з найменуванням інших явищ у плані їхнього кількісного виміру чи інтенсивності прояву деяких ознак. Такими є іменники, що називають водні простори (укр. *море, океан, ріка, потік* і відповідно грецькі *η θάλασσα, το πέλαγος, ο πόντος, ο ωκεανός, ο ποταμός, ο χειμάρρος*), та стихійні явища, пов'язані з водою (укр. *дощ, злива,*

буря, шторм, повінь, хвиля, грец. *η βροχή, η καταίγιδα, ο καταίγισμός шквал, η πλημμύρα, το κύμα*).

Характерною ознакою організації цієї лексики в систему є кількісна перевага тих назв, що асоціюються з приблизною великою кількістю чи об'ємом, розміром і подібне, отже, з використанням їх як міри значної кількості чи обсягу. На протилежному полюсі опозиції опиняється кілька слів, що асоціюються з приблизно малою кількістю чого-небудь, незначним ступенем прояву (укр. *крапля, краплинка, ріска, росинка*, грец. *η στάλα, σταλαγματιά, η σταγόνα*).

У сучасній українській мові більшою активністю позначене використання іменника *море*, ніж *океан* як міри чогось безмежного і незліченного, хоча вони часто стосуються тих самих реалій і мають схожі контексти вживання, характеризуючи психічний чи фізичний стан людини (*море почуттів, думок, знань, океан думок*), великі простори (*море пшениці, трав, лісів, океан хребтів, пшеничний океан*).

Натомість у новогрецькій у порівняннях частіше використовується іменник *ο ωκεανός*: ~ *γνώσεις океан знань*, ~ *σοφίας океан мудрості*. Відповідником українського фразеологічного сполучення *крапля в морі* у грецькій є *η σταγόνα στον ωκεανό крапля в океані*; *μτροστά στη σωρεία των λαθών από τους ανωτέρους του η δική του παράλειψη αποτελεί σταγόνα στον ωκεανό порівняно з купою помилок з боку його старших начальників його недолік – краплина в морі*. Синонімічні іменники *η θάλασσα* (загальна назва моря) та *το πέλαγος* (море між островами або островами і сушею) у своїх переносних значеннях (щось, що велике в об'ємі, розмірі, кількості, протяжності) стосуються абстрактних понять: *πλέαμε όλοι μας σε πελάγη ευτυχίας всі ми купалися в морі щастя* або певного фізичного стану людини: *ήπιε θάλασσα καθώς πάλευε με τα κύματα випив море, тоді як боровся з хвилями*.

Паралелізм формування переносного значення міри великої кількості виявляють український іменник *ріка* і грецький *ο ποταμός*: *в неї сльози текли рікою* – *έτρεχαν τα δάκρυα της ποτάμι*; *έτρεχε ο ιδρώτας ποταμάκι – піт тік рікою*, *χτίστηκε με ποταμούς ιδρώτα – побудувався завдяки важкій праці, ріками поту*. Паралельними є словосполучення *ріки крові*, *οι ποταμοί αίματος* (здаймо Шевченкові рядки "*І потече сторіками кров у синє море*"). Підтвердженням існування паралелізму семасіологічного розвитку значень іменника *ріка* є прислів'я: грец. та *σιγανά ποτάμια (ποταμάκια) να φοβάσαι та еквівалентне йому за значенням укр. у тихому болоті чорти водяться*, де замість іменника *ріка*, вжито слово *болото*.

Іншим прикладом такого паралелізму є іменники *потік* та *ο χειμάρρος*, які в переносних значеннях називають щось, що характеризується великою силою, обсягом, кількістю: *потік слів* – *χειμάρρος λέξεων, потік сліз* – *χειμάρρος δακρύων*. Згадаємо тут принагідно також українське словосполучення, скальковане з грецького *ο χειμάρρος ευχλωττίας* – *потік красномовства*.

Слід звернути увагу на близькість синонімічного ряду слів з цими іменниками у порівнюваних мовах. Назвімо, насамперед, лексему *хвиля*, що є значно активнішою в обох мовах, ніж іменник *потік*, у підкресленні великої сили або масового способу прояву якогось фізичного чи суспільного явища: *хвиля холоду, спеки* – *κύμα ψύχους, ζέστης*, ~ *страйків* – ~ *απεργιών*, ~ *урбанізму* – ~ *αστυφιλίας*, ~ *осуду* – ~ *επικρίσεως*, ~ *чутток* – ~ *φημών*, ~ *паніки* – ~ *πανικού*, ~ *терору* – *τρομοκρατίας*, ~ *загибелі з власної вини* – ~ *αυτοκαταστροφής*; інтенсивного виявлення почуттів людини: *хвиля ентузіазму*, ~ *радості*, ~ *гніву* – *κύμα ενθουσιασμού*, ~ *χαράς*, ~ *θυμού*; її інтелектуального стану: *хвиля спогадів* – *κύμα*

αναμνήσεων; великої кількості людей чи речей: *хвиля піску* – κύμα άμμου, *хвиля людей, прихильників* – κύμα λαού, οπαδών. Однак не завжди спостерігаємо в обох мовах повний паралелізм використання подібних до щойно зазначених словосполучень. Так, грецькою можемо сказати о χειμάρρος οργής (буквально потік обурення) і κύμα οργής – хвиля обурення, українською можливим є лише друге словосполучення.

На інтенсивність вияву окремих явищ, велику кількість певних предметів вказують також іменники, що є назвами явищ природи, пов'язаних з водою: *дощ, злива, буря на суші, дощ із сильним вітром, громом і блискавкою, шквал, шторм, буря на морі, град*. Іменник *дощ* у грецькій мові виявляє значно більшу активність використання його в переносному значенні приблизної великої кількості, порівняно з українською. У сучасній українській іменник *дощ*, використовуваний з означенням, вказує в небагатьох випадках на велику кількість того, що падає, сиплеться: "І враз затремтіло молоде листя, зашамотіло, струсило з себе дощ самоцвітів" (М.Коцюбинський). У художній літературі засвідчені випадки вживання ще кількох словосполучень з ними (*дощ зірок, дощ квітів і конфеті, свинцевий дощ куль*), як і функціонування в ролі прислівника з цим значенням: "Суше листя дощем спадало з дерев" (М.Коцюбинський).

У новогрецькій мові іменник η βροχή в переносних значеннях "велика кількість, інтенсивний прояв чогось" зустрічається в багатьох словосполученнях: βροχή πληροφοριών *злива інформації*, ~ εικόνων ~ *картин*, ~ τηλεγραφημάτων *маса телеграм*, ~ μηνύσεως *маса, злива скарг*. У наведених українських перекладах іменникові відповідають лексеми *злива, маса*. Однак з ним можуть співвідноситися й інші слова, наприклад, *град*: οι σφαίρες έπεφταν βροχή *град куль* (пор. βροχή από σφαίρες), та κέρματα έπεφταν βροχή στο παρκέ του γηπέδου *гроші градом сипалися на паркет майданчика*.

Цікаво, що в новогрецькій іменник το χαλάζι *град* не вживається в переносному значенні, й українським та російським фразеологізованим словосполученням зі словом *град* відповідають грецькі зі словом βροχή: по-сыпался *град вопросов* – βροχή ερωτήσεως, рос. *град пуху*, укр. *злива куль* – αντιμετωπίζοντας βροχή από σφαίρες – *зустрічаючи свинцевий дощ куль*; рос. *удары сыпались градом* – та κτυπήματα έπεφταν σα(ν) βροχή.

Українському фразеологізму *піт котився градом* відповідає грецький зі словом *ρίκα*: ο ιδρώτας του έτρεχε ποτάμι.

У низці випадків переносне значення іменника η βροχή асоціюється з українською лексемою *потік*: βροχή από σχόλια – *потік пояснень*, ~ ερωτήσεις ~ *питань*, ~ καταγγελίες ~ *замовлень*, ~ παράπονα ~ *скарг*, ~ φιλοφρονήσεις ~ *компліментів*, ~ αντιρρήσεις ~ *заперечень*, ~ προτάσεις ~ *пропозицій*, ~ μετεωρίτων (можливий і *дощ метеоритів*).

До вже згадуваних слів своїм переносним значенням близьке слово *повінь*, що вказує на велику кількість, навіть надмір чого-небудь: "Ні, справді можна здурити від тої повені корінців, жовтих, білих, тонких грубих з землею й без землі корінців" (М.Коцюбинський).

І в сучасній українській, і в новогрецькій (η πλημύρα) лексеми з цим значенням синонімічні зі словом *маса*, πληθώρα, πλησμονή. Однак в українській іменник *повінь* не має широкої сполучуваності з іншими словами і асоціюється переважно з предметними назвами. У новогрецькій його сполучуваність ширша і воно може стосуватися як істот, синонімізуючись зі словом η πλημμυρίδα: η πλημμυρίδα των βαρβαρικών φύλων

που επέδραμαν στη Δ.Ευρώπη – *Приплив варварських племен, що вдерлися в Західну Європу*, так і предметів, речей, стаючи синонімом слів η πληθώρα, η πλησμονή *маса*: η πλημύρα των ξένων όρων που κατακλύζουν τη γλώσσα της πληροφορικής *Приплив іноземних термінів, що переповнили мову інформатики*, η πλημύρα = η πλησμονή *велика кількість чого-небудь*: ~ αγαθών ~ *благ*, ~ τροφών *продуктів харчування*.

У новогрецькій активно використовується дієслово πλημμυρίζω, похідне від іменника η πλημύρα, що має переносне значення, близьке до відприкметникових дієслів української мови: *переповнювати, заповнювати через край*: οι σκέψεις πλημμυρίζουν το κεφάλι μου – *думки переповнюють мою голову або поширювати(ся), наповнювати(ся)*: σκοπεύουν να πλημμυρίσουν την αγορά με φτηνά προϊόντα από τη ΝΑ – *планують наповнити ринок дешевими товарами з Південного Сходу*; τον πλημμύρησαν συναισθήματα χαράς και αγάπης – *його переповнили почуття радості та любові*.

Близьким синонімом аналізованого дієслова є лексема βρίθω – *переповнювати, рябіти, рясніти*, що вимагає після себе вживання іменника в родовому відмінку: το кеїμενο βρίθει λαθών – *текст рясніє помилками*, або прийменника από: το Μουσείο βρίθει από τίνακες μεγάλων ζωγράφων – *музей переповнений картинами великих художників*.

У кінці XIX ст. у новогрецькій книжній мові поширилися композити зі складником -βριθής, що співвідносний з українським прикметником *переповнений* чимось: κοσμοβριθής *переповнений людьми*, χαριτοβριθής ~ *радістю*, μικροβιοβριθής ~ *мікробами*, ανθοβριθής ~ *квітами*, αστεροβριθής ~ *зірками*.

У порівнюваних мовах до виразників приблизної кількості чого-небудь потрапляють іменники, що називають стихійні явища і в переносному значенні можуть характеризувати бурхливий прояв чогось (почуттів людини, інтенсивність іншого фізичного чи суспільного явища). Серед цих слів трапляються найменування явищ, пов'язаних з водою (її витіканням, випаданням, збуренням і под.).

Паралелізм семасіологічного розвитку переносних значень у цьому плані засвідчений в українських словах *буря, злива, шквал*, та грецьких η καταιγίδα, ο καταιγισμός, η θύελλα, η τρικυμία, η φουρτούνα. На відміну від української мови в грецькій кілька синонімічних слів називають і розрізняють бурю на суші (η καταιγίδα – *злива, сильний дощ, супроводжуваний блискавками і громом*), η θύελλα (*сильний вітер з дощем, шквал, велика злива*) та бурю-шторм на морі (η τρικυμία, η φουρτούνα). Усі ці лексеми можуть вказувати на значний прояв суспільних явищ. Суспільне збурення здатні окреслювати лексеми *буря* (як *злива*) та η καταιγίδα: Η δήλωση του ήταν αρκετή για να ξεσπάσει καταιγίδα στο εσωτερικό του κόμματος – *Його заяви було достатньо, щоб здійснити бурю всередині партії*. Η τρικυμία στο υπουργείο Αιγαίου μετά τα πρόσφατα γεγονότα – *Буря в Міністерстві Егеї після нещодавніх подій*.

Вони також можуть характеризувати певну суспільну реакцію людей: καταιγίδα ύβρεων *потік/злива образ*, θύελλα διαμαρτυριών *буря протестів*, θύελλα χειροκροτημάτων *буря, шквал аплодисментів*, почуття людей: η τρικυμία παθών *буря пристрастей*. Іменник ο καταιγισμός, що похідний від іменника η καταιγίδα і характеризує інтенсивне падіння, шквал руху речей: *стріл βελών, каміння λίθων, куль σφαιρών, возню турών*, у переносному значенні називає безперервний потік явищ суспільного плану: καταιγισμός πατατηρήσεων – *потік зауважень*, ~ καταγγελιών ~ *замовлень*, ~ ερωτήσεων ~ *питань*.

Іменник η $\phi\omicron\upsilon\rho\tau\omicron\upsilon\nu\alpha$ (буря, шторм на морі) асоціюється з нещастями, великими бідами, що випадають на долю людини: $\xi\alpha\nu\alpha\beta\rho\eta\kappa\epsilon\ \tau\omicron\ \kappa\omicron\upsilon\rho\alpha\gamma\iota\omicron\ \nu\alpha\ \pi\alpha\lambda\acute{\epsilon}\psi\epsilon\iota\ \mu\epsilon\ \tau\iota\varsigma\ \eta\ \phi\omicron\upsilon\rho\tau\omicron\upsilon\nu\epsilon\varsigma\ \pi\tau\omicron\upsilon\ \tau\omicron\nu\ \pi\tau\epsilon\rho\iota\mu\epsilon\nu\alpha\nu$. – *Він знову знайшов мужність боротися з бідами, що його чекали.*

В асоціативному полі назв приблизної кількості (об'єму, розміру) чого-небудь, організованого навколо семантичного центру "вода" (як міра чогось рідкого) наявні опозитивні члени приблизної великої / дуже великої кількості, що є іменниками, та виразники мізерної кількості, які об'єднані в невелику групу: укр. крапля, краплина, росинка, рїска, грец. η $\sigma\tau\alpha\gamma\omicron\nu\alpha$, η $\sigma\tau\alpha\lambda\iota\alpha$, η $\sigma\tau\alpha\lambda\alpha\gamma\mu\alpha\tau\iota\alpha$, η $\rho\alpha\nu\iota\delta\alpha$. У порівнюваних мовах перелічені лексеми здатні передавати схожі прямі значення η $\sigma\tau\alpha\lambda\alpha$ $\tau\eta\varsigma$ $\beta\rho\omicron\chi\eta\varsigma$ *краплина дощу*, η $\sigma\tau\alpha\gamma\omicron\nu\alpha$ *верою*, $\kappa\rho\alpha\sigma\iota\omicron\upsilon$, $\kappa\epsilon\rho\iota\omicron\upsilon$ *крапля води*, *вина*, *воску*, та значення малої кількості. Вони можуть градувати переносне значення до ще меншої кількості або повного заперечення її в контексті заперечних часток *ні*, *ані*, грец. оуте: *крапля – краплина – краплиночка – ні краплиночки, ані краплиночки*: "А води хоч би краплина", "Хоч єдина росина", "Смажені губи окропиту" (І.Манжура); η $\sigma\tau\alpha\lambda\alpha$ – $\mu\iota\alpha$ $\sigma\tau\alpha\lambda\iota\alpha$, η $\sigma\tau\alpha\lambda\iota\tau\sigma\alpha$ – оуте $\mu\iota\alpha$ $\sigma\tau\alpha\lambda\alpha$.

Аналізовані лексеми виявляють паралелізм своїх переносних значень, пор.: випив краплину молока/кави – $\eta\tau\tau\iota\alpha$ $\mu\iota\alpha$ $\sigma\tau\alpha\lambda\iota\alpha$ $\gamma\acute{\alpha}\lambda\alpha$ /кафе; "У неї на очах горіли росинки щастя" (С.Васильченко) та фразеологічних: $\delta\epsilon\nu$ $\acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota$ $\sigma\tau\alpha\lambda\alpha$ $\mu\iota\alpha\lambda\omicron$ *не має й краплі розуму, до останньої краплі (крові)* – $\omega\varsigma$ $\tau\eta$ $\tau\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\tau\alpha\iota\alpha$ $\sigma\tau\alpha\lambda\iota\alpha$ (του $\alpha\iota\mu\alpha\tau\omicron\varsigma$ μου), $\mu\acute{\epsilon}\chi\upsilon\tau\iota$ $\tau\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\tau\alpha\iota\alpha\varsigma$ $\rho\alpha\nu\iota\delta\alpha\varsigma$ (του $\alpha\iota\mu\alpha\tau\omicron\varsigma$), *вичерпав терпіння до краплі – $\sigma\tau\alpha\lambda\alpha$ του $\acute{\epsilon}\chi\alpha\nu\tau\lambda\eta\theta\eta\kappa\epsilon$ η $\upsilon\tau\omicron\mu\omicron\nu\eta$, макової росинки (ι $\rho\iota\sigma\kappa\iota$) в роті не було $\delta\epsilon\nu$ $\acute{\epsilon}\beta\alpha\lambda\alpha$ тіпота сто $\sigma\tau\omicron\mu\alpha$ μου.*

Повне заперечення використання хоч краплини чогось, тобто заперечення наявності хоч крихти чогось, демонструють вислови: *не лишається і краплини* – оуте $\sigma\tau\alpha\gamma\omicron\nu\alpha$ $\delta\epsilon\nu$ $\mu\acute{\epsilon}\nu\epsilon\iota$, $\kappa\alpha\tau\acute{\epsilon}\beta\alpha\sigma\epsilon$ $\tau\omicron\sigma\omicron$ $\tau\iota\varsigma$ $\tau\iota\mu\acute{\epsilon}\varsigma$ $\pi\tau\omicron\upsilon$ $\delta\epsilon\nu$ $\acute{\epsilon}\mu\epsilon\iota\nu\epsilon$ оуте $\sigma\tau\alpha\gamma\omicron\nu\alpha$ $\sigma\tau\omicron$ $\mu\alpha\gamma\alpha\zeta\iota$ – *Знизив настільки ціни, що нічого (ні краплини) не залишилося в магазині.* "Еге, вже сонечко височенько підбилося, а в мене ще й рїски в роті не було" (М.Кропивницький).

Аналізовані іменники виявляють паралелізм моделей словотворення зменшено-пестливих слів: *роса – росина – росинка – росиночка, $\sigma\tau\alpha\lambda\alpha$ – $\sigma\tau\alpha\lambda\iota\tau\sigma\alpha$, $\sigma\tau\alpha\gamma\omicron\nu\alpha$ – $\sigma\tau\alpha\gamma\omicron\nu\iota\delta\iota\omicron$.* Іноді в грецькій мові з цим значенням утворюється композити: $\delta\rho\omicron\sigma\sigma\omicron\tau\alpha\lambda\iota\delta\alpha$ *краплина роси*.

В обох порівнюваних мовах розглядані лексеми – назви мізерної кількості, функціонують як прислівники: $\sigma\tau\alpha\gamma\omicron\nu\alpha$ $\sigma\tau\alpha\gamma\omicron\nu\alpha$ *по краплині*. "На самоті перед завісою невідомого сміливість з кожним кроком по краплі почала відціджуватися на землю" (М.Стельмах), $\Sigma\tau\alpha\lambda\alpha\gamma\mu\alpha\tau\iota\alpha$ $\sigma\tau\alpha\lambda\alpha\gamma\mu\alpha\tau\iota\alpha$ $\gamma\epsilon\mu\iota\zeta\epsilon\iota$ η $\sigma\tau\alpha\mu\nu\alpha$ η $\pi\lambda\alpha\tau\iota\alpha$. *По*

краплині наповнюється глек (пор. еквівалентне за значенням рос. прислів'я "Копейка рубль бережет").

Розгляд слів, що є назвами приблизної великої або малої кількості в сучасній українській та новогрецькій мовах, виявляє паралелізм формування їх на основі метафоризованих значень, мотивованих точними числівниками або іменниками-числівниками (у грецькій вони часто є ще й прикметниками-числівниками типу $\mu\iota\omicron\rho\iota\omicron$, $\chi\iota\lambda\iota\omicron\iota$). Другу групу цього асоціативного поля слів утворюють похідні й непохідні іменники, мотивовані іншими іменниками або прикметниками типу *повний – повинь*, які розвивають переносні значення приблизної кількості, міри, інтенсивності фізичних чи соціальних явищ за подібністю до слів асоціативного поля, семантичним центром яких є концепт "рідина", складником якого є "вода" з двома асоціативними рядами: водний простір (*потік, ріка, море, океан*) та явища природи, пов'язані з витіканням, випаданням, розливанням води (*хвиля, повинь, злива, буря, шторм* і под.). Якраз ці лексеми стають мірою приблизної кількості чого-небудь.

Характерною ознакою цього інваріантного значення в обох порівнюваних мовах є опозитивна організація приблизно великої незліченної кількості та гранично малої неозначеної кількості, як і те, що ряди цих слів, які називають великі кількості, численніші, ніж ті, що зазначають малі кількості. У цьому виявляється паралелізм порівняння точних числівників у мовах, що називають небагато одиничних кількостей, і масу великих кількостей, утворюваних комбінацією одиниць, десятків, сотень, тисяч.

Порівняння приблизно великих і малих кількостей за допомогою іменників з переносними значеннями ґрунтуються на їхній незліченності. Вона неозначена в обох випадках, лише в першому ця кількість стає незліченною і губиться за обріями безлічі, а в другому – вона прямує до повного заперечення кількості (до її нуля).

Іменники, що своїми переносними значеннями виражають приблизну велику і малу кількість, асоційовану з водними просторами або явищами природи, пов'язаними з випаданням води, мають виразний розмовний характер, наближений до побутового наївного уявлення кількості у вимірах: мало – багато, є – немає.

1. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. – К., 2004; Городенська К.Г. Виразення неозначеної кількості засобами української мови // Мовознавство. – 1978. – № 4. – С. 18–21; Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. – Донецьк, 1996; Лукінова Т.Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис). – К., 2000; Попович Н.М. Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом у сучасній українській мові / Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2002; Клименко Н.Ф. Кількісно-оцінні композити // Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. – К., 1984. – С. 191–214. 2. Holton D., Mackridge P., Φιλίππτάκη-Warbuton E. Грамматик της ελληνικής γλώσσας. – Αθήνα, 1998. 3. Μπαρτινιώτης Γ. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. – Αθήνα, 1998.

Надійшла до редколегії 15.02.04

С.Г.Саєнко, канд. філол. наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ ТА МОВИ ЄВРОПИ

Досліджено проблему багатомовності в країнах – членах Ради Європи. Мови, якими користуються у цих країнах, є "мовами Європи". Проте, чи можна визначити всі "мови Європи" як "європейські мови"?

This paper discusses the role of linguistic diversity in the states members of the Council of Europe. All included languages are "languages of Europe". But are all "languages of Europe" also "European languages"?

Життя, людина, мова. Мова і людина. Мова людини. Життя людини і життя мови. Кількість мов, якими користується одна людина і кількість людей, які користуються однією мовою. Усе це є взаємопов'язаним та взаємообумовленим і спонукає до пошуку пояснення процесів, що відбуваються, для усвідомлення їхньої соціальної значущості. Оскільки мовні проблеми переходять у площину

національних та політичних, то це ускладнює і без того не дуже прості умови співіснування, терпимості і порозуміння.

Багатомовність, мультилінгвізм, полілінгвізм, мовна різноманітність. Коли говорять про мовну різноманітність, то традиційно вважається доцільним ґрунтуватися на кількості мов: чим численнішими вони є – тим значнішою є їхня різноманітність. Дослідники полюбляють про-

водити порівняння, наприклад, Нігерії, з її більш ніж 400 мовами, і Європи, де їхня кількість не перевищує 300. Причому йдеться лише про автохтонні мови, мови, якими спілкуються населення протягом декількох століть. Лише автохтонні мови беруться ними до уваги при визначенні мовної різноманітності. І якщо в тій же Нігерії більшість мов є ендемічними, а, саме, рідними тільки в Нігерії і ніде інше, то, скажімо, у Європі ситуація в різних країнах не буде однаковою. Так, французька мова не є ендемічною для Франції, оскільки вона є також рідною і для частини жителів Бельгії та Швейцарії; а німецька мова не є ендемічною для Німеччини, бо є рідною для мешканців Австрії, частини жителів Швейцарії та Бельгії. Причому вони не є дітьми емігрантів або самими емігрантами, а живуть тут століттями. Офіційним є і статус зазначених мов у цих країнах.

На відміну від визначень мовної різноманітності, де аналізуються лише автохтонні ендемічні мови, К.Робінсон у своїй статті, де розглядає ситуацію в країнах, що не мають яскраво окресленої мовної більшості, яка перебільшувала б, наприклад, 50 % населення, наполягає на неприпустимості виведення рівня мовної різноманітності, виходячи лише з абсолютної кількості мов, якими в ній спілкуються. Доцільним є спиратися на відсоток населення, що говорить лише однією мовою. Таким чином, країну тоді можна вважати з найвищим рівнем мовного розмаїття, коли найбільша мовна група представляє найменший відсоток населення, а інші мовні групи становлять ще меншу кількість мовців [1].

Отже, обидва критерії можуть вважатися прийнятними для певних цілей: як абсолютна кількість мов, так і відсоток населення, що говорить найбільш поширеною мовою. Хоча необхідно, на думку деяких дослідників, розрізняти країни, де існує чітка мовна більшість та одна або багато меншинних мов, і країни, де тільки і є меншинні мови без більшості. Перша модель домінує в Європі та в нових європейських державах, а друга – притаманна решті країн, за умови існування численних включень [2]. До речі, вони можуть бути дуже корисними в освіті, коли йдеться про мови, яким навчаються. Пропонують показник мовного різноманіття в освіті (ПМРО), що спирався б на кількість мов, яким навчаються в навчальних закладах різних країн. Чим більша кількість мов вивчається – тим вищим є показник. Пропорція тих, хто говорить найбільш поширеною мовою може розглядатися у співвідношенні з відсотком тих, хто вивчає мову найбільш поширену у навчанні (серед тих, хто вивчає мови). Чим меншим є відсоток тих, хто вивчає найбільш поширену в освіті мову (серед тих, хто вивчає мови) – тим більшим є ПМРО у відповідній країні [3].

У Європі ситуація не є такою простою та зрозумілою, як це могло б здаватися. Більшість європейських держав вважаються такими, що мають одну державну мову або, що також може статися, дві, три чи чотири різних офіційних мов. Саме в цьому полягає причина того, що майже не існує достовірних джерел для того, щоб надати офіційні статистичні дані щодо мовної різноманітності в Європі. Справа в тому, що заздалегідь зпродкована картина відносно цілісного населення робить відповідь на питання про кількість мов, що по справжньому використовуються, неможливою. У певних статистичних звітах поруч з мовами, що вважаються офіційними, наводяться статистичні дані про мови, що означаються як "такі, що менше використовуються": мови національних або регіональних меншин, що є мовами давно існуючих суверенних держав, якими користуються громадянами іншої існуючої держави. Саме вони і використовують таку мову на додаток до офіційно затвердженої. Якщо ми звернемо увагу на подібні меншини, то відкріємо десь біля 60–70

нових мов у Європі. Це дає привід багатьом фахівцям говорити про занадто складну для традиційного аналізу мовну ситуацію в Європі.

Тут доцільно звернутися до прикладу неєвропейських держав. Так, у статті А.Чоудрі проаналізовано мовну ситуацію в Індії. У цій країні населення становить майже 1 млрд осіб і представляє чотири мовні сім'ї. Це – 1652 мови з 10 різними системами правопису. 18 мов визнані Конституцією країни ("scheduled languages") та 418 мов є зареєстрованими. Усі штати і території індійської держави є багатомовними, незважаючи на домінуюче становище мов, що визнані конституцією ("scheduled languages"). Мовна ситуація в країні є надзвичайно динамічною, що пов'язано з розвитком нових мов, які виступають як *lingua franca* в багатьох сферах [4].

Безумовно, для зазначених підрахунків була опрацьована певна методика, яка дозволила встановити кількість осіб, що говорять тією чи іншою мовою, а також підрахувати і самі мови. Досвід показує, що це не є легкою справою, особливо коли виникає потреба відрізнити мову від її варіантів, або регіональну мову від варіанта, притаманного певній соціальній групі. Однак інколи той факт, вважати мову самостійною, чи її діалектом, має суто політичні мотиви й аргументацію. У Європі ми маємо певний досвід, що підтверджує таку думку. Ще зовсім недавно, за часи існування південно-східної європейської держави Югославія, всюди офіційно стверджувалося існування єдиної сербсько-хорватської мови. Сьогодні, після розпаду СФРЮ та виникнення на політичній карті Сербії та Хорватії, йдеться про існування двох окремих мов, кожна з яких має свої окремі історію і сьогодення. Кожна з цих мов має сьогодні відігравати роль чинника, що об'єднує нації, відокремлює її від інших та самостверджує. Складні метаморфози відбуваються також з молдавською мовою, яка завдяки певним політичним силам то, практично, зливається з румунською, то віддаляється настільки, що "стає" майже слов'янською.

Отже, усі ці приклади тільки підкреслюють надзвичайно складну мовну ситуацію в сучасній Європі. І тут хотілося б звернутися до аналітичної публікації німецьких дослідників І.Гоголін з гамбурзького університету та Ю.Неуманн [5], які всебічно проаналізували мовну ситуацію в звичайнісінькій початковій німецькій школі м. Гамбурга, де навчається близько двохсот дітей і яку можна вважати типовою для міст Західної Європи. У цій школі майже 50 % дітей народилися і проживають в одномовних родинах з німецьким паспортом. Їхні родини мають давнє німецьке минуле. Іншу половину представляють діти, батьки яких походять з 15 країн і спілкуються як рідними двадцятьма різними мовами. Дехто з учнів спілкується більше ніж двома мовами, оскільки має батьків різного мовного походження. Для цих дітей багатомовність формує невід'ємну складову частину їхнього життєвого досвіду. Німецька мова відіграє роль *lingua franca* для всіх учнів школи і, безумовно, є мовою, якою найбільше користуються, але вона в жодному разі не є єдиною. Поруч з німецькою діти, звичайно, використовують інші мови під час ігор, зустрічей і, навіть, сваток. Різноманітність мов та культурного досвіду є важливим аспектом щоденного життя для всіх учнів, незалежно від того, чи є вони одно або багатомовними. Чи звертають у школі на це увагу, чи ні, але мовна різноманітність та культурна притаманність формують спільний фактор соціалізації дітей. До речі, це стосується не тільки вищезазначеної школи, але й взагалі тих суспільств, що включають інші мовні меншини чи емігрантів. Отже, фактично це стосується всіх європейських країн. У самій же школі віддзеркалюється культурна і

мовна реальність сьогоденних європейських держав. Мовну ситуацію формують мови, що мають вищий або трохи нижчий рівень легітимності. На найвищому щаблі умовної ієрархії знаходиться німецька мова, яка домінує і має найвищий рівень легітимності. Вона є одночасно найбільш привілейованою і найчастіше використовуваною. Це – мова навчання: вона використовується всіма і сприймається всіма також. На другій позиції знаходиться мова англійська. По-перше, нею користуються в сімейному спілкуванні в родині іммігрантів з Великої Британії, Північної Америки, деяких країн Африки та Океанії. Ще є достатньо причин для особливо важливого місця англійської мови в школах Гамбурга. До того ж вона є мовою масової культури та поп-музики, з чим учні зіштовхуються майже весь час ще і в засобах масової інформації. І головне: ця мова викладається як перша іноземна мова для всіх дітей початкових шкіл Гамбурга, починаючи з третього року навчання, і в переважній більшості випадків це триває під час усього навчання. Також важливою є турецька мова. Це – розмовна мова в сім'ях школярів на другому місці за поширеністю після німецької. Серед дітей ця мова є достатньо престижною і її обирають для спілкування навіть групи підлітків, що не мають турецького походження. Вона має лише напівлегітимний статус, оскільки викладається в освітніх закладах лише в межах вивчення дітьми емігрантів рідної мови. Це, все ж таки, надає їй можливість наблизитися до цілком легітимного положення в освіті. Інші мови емігрантських меншин у європейських країнах мають подібний до турецької мови в Німеччині своєрідний статус. Їх використовують у спілкуванні значні групи людей, вони отримали певне офіційне визнання і викладаються в деяких навчальних закладах, але все-таки вважаються такими, що нібито мають меншу важливість або нижчий статус, ніж є насправді для їхніх носіїв. Крім зазначених мов, існує ще один тип мов, що використовуються в гамбурзькій школі. Це мови зовсім нечислених груп емігрантів, до яких ставляться зневажливо. У Німеччині це, наприклад, курди, що походять з Туреччини чи Ірану. Це можуть бути також біженці, шукачі притулку або нелегальні іммігранти, мови яких не поважаються і не заохочуються. Зараз ці мови існують, переважно, в усній формі. А всього в школах Гамбурга учні використовують майже 150 мов. У Лондоні ця кількість сягає 350.

Таким чином, у найближчому майбутньому школярі європейських країн будуть зіштовхуватися з чисельнішою мовною різноманітністю і вищим якісним рівнем легітимності відповідних мов. До цього треба додати другу іноземну мову, яку вивчають дві третини школярів у Німеччині і всі 100 % школярів в Україні! А існує ще і третя... До того ж, скажімо, у Гамбурзі німецька мова майже не відрізняється від загальнонаціонального стандарту, але ж є й інші регіони Німеччини зі значними розбіжностями.

Одним словом, мовна ситуація в Європі стає динамічнішою і складнішою. Майже в одному місці можуть існувати різні мови з різним культурним минулим і сьогоденням. У суспільстві склалася певна шкала престижності різних мов та їхньої значущості на мовному ринку, який досить часто знаходиться під впливом економічного ринку, з притаманними йому правилами та винятками. Не треба перетинати державних кордонів, щоб переміститися з одного лінгвістичного ринку на інший. На будь-якій вулиці французького міста панує французька мова, але зайдіть до крамниці, яку тримає арабськомовна родина, і ви почуєте арабську. Причому інколи цією мовою будуть спілкуватися не тільки ті, для кого ця мова є рідною, але й навіть деякі франкомовні громадяни, які живуть поруч і

за роки свого життя вивчили декілька фраз арабською. Вірогідно, що і за прилавком буде стояти людина, яка вільно спілкується обома мовами.

Коли ми говоримо про мовну ситуацію на нашому континенті, то рельєфнішою стає і проблема визначення тієї території, що ми називаємо Європою, а, відповідно, і мов, які називалися б європейськими. І якщо до країн, що знаходяться в центрі континенту, сумнівів, як правило, не виникає, то статус інших, віддалених на значну відстань від центру або відрізаних морем, може давати підґрунтя для дискусії. Неоднозначною є ситуація з Росією, Великою Британією, Ірландією й, особливо, Ісландією, Грузією, Вірменією, Азербайджаном і Казахстаном. Куди віднести Мальту і Кіпр? А що робити з Туреччиною чи Ізраїлем? Відповідь, безумовно, буде залежати від критеріїв, які будуть покладені в основу визначення статусу мов. І, навіть, за їхньої наявності не завжди ця відповідь є позбавленою від критики в непослідовності. Так, відомий британський фахівець Дж.Прайс [6] використовує географічні і, навіть, геологічні критерії, тому він включає до європейських країн Ісландію і відносить Гренландію до Північної Америки. Португальські атлантичні острови за винятком Мадейри, як і Мальта, віднесені до Європи. Також до європейської спільноти він залучає Азербайджан, Вірменію і Грузію, незважаючи на те, що гори Кавказького хребта завжди вважалися природним розподілом між Європою та Азією і, за географічною традицією вищезазначені країни мали б входити до азійської родини. Однак сьогодні, в епоху бурхливих процесів глобалізації, ми є свідками переосмислення багатьох традиційних уявлень. Між Європою й Азією не існує океанського чи морського простору, який міг би стати підґрунтям для формального проведення кордону. Внаслідок цього і поширилася останнім часом євразійська доктрина, підсилена потужним розвитком сучасного транспорту та засобів і можливостей комунікації. Та все-таки для того, щоб країна могла вважати себе європейською, необхідно, мабуть, щоб так вважали і її сусіди по політичній карті. Виходячи з цього, доцільним є врахування політичного виміру в проясненні цієї проблеми.

Отже, політичне або, як тепер почали визначати за критерієм належності до сталих міжнародних інституцій, політонімічне визначення Європи досить часто пов'язується з Європейським союзом. Однак процеси розширення цієї організації, що відбулися нещодавно і зовсім не припинилися, а продовжуватимуться у майбутньому, якраз і свідчать про територію значно ширшу, ніж ту, яку увібрала в себе ця інституція. Для ЄС більше підходить назва "Euroland", яка вже широко вживається. Що ж до Європи, то найбільш доцільним було б окреслити її в межах Ради Європи, яка сьогодні є по справжньому пан-європейською організацією, що охоплює 45 держав-членів (46 стане Монако, але ця країна завжди вважалася європейською, хоча і мала завжди якийсь екзотичний статус). Безумовно, європейською державою є і Білорусь, яка внаслідок певних обставин лише тимчасово не є членом РЄ. До речі, через призму Ради Європи в майбутньому буде чітко визначений і статус Казахстану. Що ж до мовної політики, яку ініціює і проводить ця шанована міжнародна організація, то її можна визначити як таку, що по справжньому відповідає потребам народів та викликам ХХІ ст. [7].

Таким чином, усі мови, якими спілкуються в країнах РЄ, ми можемо вважати мовами Європи. Однак чи є всі вони "європейськими мовами"? Справа в тому, що існує давня традиція відносити до таких лише мови, які формують індоєвропейську сім'ю, але ж є ще, наприклад, фінно-угорська група з цілою низкою мов, якими спіл-

куються століттями в різних кутках Європи від Скандинавії та Центральної Європи аж до Сибіру включно. Безумовно, завдяки великій кількості мовців французька, англійська, іспанська, німецька та деякі інші вважаються європейськими мовами, хоча сьогодні ними говорять майже на всіх континентах. А от чи звучить як європейська саамська мова, якою ніде, крім Європи, і не розмовляють? [8]. А чи є європейською мовою мова арабська, якою спілкуються сьогодні мільйони європейців? Переконливою є думка сучасних лінгвістів, які вважають, що всі мови, якими спілкуються громадяни країн – членів Ради Європи, можуть визначатися як мови Європи [9]. Причому до них відносять як мови корінних народів, національні, офіційні мови, так і мови меншин, навіть мови жестів чи штучні мови (здається, серед європейців є й такі, для кого есперанто є рідною мовою).

А чи можна віднести до національних меншин іммігрантів, які формують інколи достатньо значні спільноти? Сьогодні ця проблема є надзвичайно гострою, особливо на теренах колишнього Радянського Союзу. Зовсім недавно відбулися події в Придністров'ї, які викликали бурхливу реакцію в офіційному Кишиневі і були пов'язані з намаганням заборонити викладання молдавською мовою. Також згорання викладання в школах, але вже російської мови в Латвії, обговорювалося і буде обговорюватися з метою вирішення на сесіях Парламентської Асамблеї Ради Європи.

Зазначені приклади є останніми хронологічно, але протягом останнього століття конфліктні ситуації на підставі мовного питання були чисельними. І пов'язані вони зі статусом іммігрантів, меншин, з тим, що називають мовами меншин. Впливає на це, навіть, і ставлення до слова "іммігрант" у різних країнах. Так, у Великій Британії вихідці з колишніх колоній Британської імперії негативно ставляться до цього слова, вбачаючи в ньому таке, що принижує їхню гідність. А от туркам, що проживають у Німеччині, більше подобається визначення "іммігрант", ніж "іноземець" або "запрошений робітник". Негативно сприймається багатьма в Сполучених Штатах термін "меншина". Постійно іде пошук і намагання вживати нові поняття. Ми вже звикли до афроамериканців, тут слід згадати мовно-відмінних студентів – так називають студентів, що належать до певної мовної меншини. Однак на рівні міжнародного права цього терміна просто не існує, тоді як "студенти, що походять з меншин", можуть сподіватися, щонайменше,

на визнання певних своїх прав. У цьому відношенні важливою є різниця, що існує між термінами "корінні народи" та "меншини", так як міжнародне право визнає лише за народами право на самовизнання. Обговорення цих проблем триває в стінах Організації Об'єднаних Націй та є предметом бурхливих дискусій в інших міжнародних організаціях. Досить скоро буде досягнуто рівня взаєморозуміння, який дозволить створити необхідний інструментарій у міжнародному праві для успішного використання в мовній політиці як у середині держав, так і в стосунках між ними.

Наступним невирішеним питанням є проблема визнання іммігрантських громад як меншин. Вони не визнаються як меншини, навіть якщо в більшості своїй, народилися на території нової держави. Найбільші суперечки викликає термін їхнього проживання в "новій" країні (для більшості з них "нова" є все життя єдиною). Єдиною країною в Європі, що визначила цей термін, є Угорщина і він становить 100 років. За цим визначенням ромів можна вважати національними меншинами в усіх країнах Європи, а от росіяни в країнах Балтії – нібито ні. Хоча це не означає, що вони не повинні користуватися тими мовними правами, що передбачає Європейська хартія прав людини, як мають користуватися своїми мовними правами глухі або ті, хто розмовляє мовою жестів і їх, мабуть, також слід заносити до національних меншин.

Отож, нове століття на підставі нового погляду на існуючий досвід пропонує нові рішення. Наскільки вони будуть мудrimi та далекоглядними, залежить від розуміння складності існуючих протиріч та їхніх наслідків, що ми і намагалися висвітлити в нашій статті.

1. Robinson C.D. Where minorities are in the majority: language dynamics amidst high linguistic diversity // Case Studies in Minority Languages. – AILA Review 10, 1993. – P. 52–70.
2. Skutnabb-Kangas T. Pourquoi préserver et favoriser la diversité linguistique en Europe? – Strasbourg, 2002.
3. Там само.
4. Choudry A. Linguistic minorities in India. // The Other Languages of Europe. – Clevedon, 2001. – P. 391–406.
5. Gogolin I., Neumann U. Großstadt-Grundschule. Eine Fallstudie über sprachliche und kulturelle Pluralität als Bedingung der Grundschularbeit. – Münster, 1997.
6. Price G. Encyclopedia of the languages of Europe. – London, 2000.
7. Саєнко С.Г. Рада Європи: мовна політика на зламі століть. // Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва. – К., 2001. – С. 406–411; Саєнко С. Еволюція мовних прав у Європі та право кожної нації на переклад. // Григорій Кочур і український переклад. – К.; Ірпінь, 2004. – С. 268–271.
8. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 430.
9. Skutnabb-Kangas T. Op. cit. – P. 13.

Надійшла до редколегії 03.02.04

О.С.Клименко, канд. філол. наук

ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРІЇ КУЛЬТУРИ МОВИ В АНТРОПОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНУ ЛІНГВІСТИКУ (СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ)

Показано сучасний переважно культурологічний шлях інтеграції теорії культури мови в антрополінгвістику, що загрожує перспективою втрати ортологією власних предмета й об'єкта дослідження. З метою вирішення насущних культуромовних проблем поставлено завдання лінгвокультурного шляху такої інтеграції.

The paper reveals the actual essentially culturological way of integrating the language culture theory into anthropolinguistics, thereby exposing the orthology to lose its own subject and object of investigation. With a view to settle the urgent language culture problems some tasks of elaborating the linguo-cultural way of such an integration have been suggested.

Теорія культури мови (культура мови), або ортологія, є галуззю мовознавчої науки, у якій східноєвропейське й, передусім, вітчизняне мовознавство мають світовий пріоритет. У різні періоди існування цього напрямку, джерела якого знаходимо в працях М.В.Ломоносова і В.К.Тредіаковського; культуромовну проблематику розробляли в XIX – на початку XX ст. А.Х.Востоков, Ф.І.Буслаєв, К.С.Аксаков, Я.К.Грот, О.О.Потебня, В.І.Чернишов; у 20–40-і рр. XX ст. – О.М.Пешковський, Л.В.Щерба, С.П.Обнорський, Г.О.Винокур, М.Гладкий, М.Сулима, О.Синявський, В.Сімович, А.Ніковський,

В.Ганцов, Б.Ткаченко, представники Празького лінгвістичного гуртка Б.Гавранек, А.Єдлічка, Б.Трнка, Й.Вахек, В.Скалічка, Ф.Данеш; у 50–60-і рр. XX ст. – Р.І.Аванесов, В.В.Виноградов, К.С.Істрина, В.А.Виноградов, С.І.Ожегов, О.С.Ахманова, О.Курило, Л.А.Булаховський, М.М.Пилинський, М.А.Жовтобрюх. У наш час у галузі ортології плідно працюють Б.М.Головін, А.М.Васильєва, К.С.Горбачевич, Л.І.Скворцов, В.Г.Костомаров, Є.М.Ширяєв, Л.К.Граудіна, Б.С.Шварцкопф, С.Я.Єрмоленко, В.М.Русанівський, Б.М.Ажнюк, Г.Мацюк, А.П.Коваль, О.Д.Пономарів, Н.Д.Бабич, Г.М.Яворська, Л.В.Стру-

© О.С.Клименко, 2005

ганець та ін. [1:7, 51]. Статус окремої мовознавчої, а надалі соціолінгвістичної дисципліни, що розробляє проблеми оцінки якості національної мови та її свідомого регулювання суспільством, культура мови отримала через здобуття таких ознак інституціоналізації як публікація спеціалізованих журналів, підручників, створення відповідних наукових центрів і робочих груп; укладання університетських курсів, програм. Однак, насамперед, автономність культури мови доводять широкі теоретичні дослідження її представників, що відзначені безсумнівними досягненнями в розумінні природи мовних норм і принципів нормалізації, які лягли в основу успішних практичних заходів, а саме – розуміння суті літературної норми; уявлення про літературну норму як об'єктивно-історичну категорію, що існує реально і її відокремлення від кодифікації, яка проводиться мовознавцями; визнання пріоритету літературної норми перед іншими засобами мовної комунікації; тягіння до наукової істини: деперсоналізований підхід до формулювання нормативних оцінок, рекомендацій та приписів; розуміння варіативності в межах та поза межами нормативності; функціональність в оцінках нормативного характеру; принцип "гнучкої стабільності" літературної норми; динамічний (у синхронії) аспект розуміння літературної норми і нормативної оцінки; лінгвістичний (імовірнісний) характер точності мовного прогнозування.

Теорія культури мови, яку структуроцентричний підхід вважав пасербицею мовознавства і відводив, у кращому разі, роль прикладної дисципліни, зі зміною парадигми сучасного мовознавства в кінці XX ст. на антропоцентричну через свою первісну орієнтацію на "людський чинник" опинилася, завдячуючи міждисциплінарним зв'язкам, на "авангардних позиціях" сучасної мовознавчої науки.

Інтеграційні зв'язки культури мови відкривають нові можливості для розв'язання проблем, які не вирішувалися у межах традиційного нормативного підходу і загострилися у наш час через суспільні кризи, спричинені зміною суспільно-політичних систем, розпадом багатонаціональних тоталітарних держав і "кризою мов", універсальним явищем, пов'язаним з глобальними процесами ліберизації в сучасному світі, що є відбиттям у мові на новому етапі одвічного конфлікту поколінь.

Однією з найактуальніших визнається проблема протиріччя між реальністю існування літературної норми (стабільність якої є нестійкою через її динаміку) і послідовною нормативною орієнтацією. У сучасному західному мовознавстві поширилося таке розуміння пояснювально-рекомендуючого способу нормалізації, яке дорівнює зміщенню в царину опосередкованих впливів на реальний ужиток через слабоавторитарні рекомендації, необов'язкові для вживання (концепція "неологічної допомоги" Б.Кемади, "вільна ініціатива" (free enterprise style) у підході до процесів нормалізації П.Л.Гарвіна [2]. Про наявність цієї проблеми свідчать й антиномії, запропоновані часом кілька десятиліть тому: імперативні норми (жорсткі норми, що змінюються разом із самою мовою) / диспозитивні норми (такі, що періодично переглядаються, не пов'язані із системно-нормативними зрушеннями) (Л.І.Скворцов); дескриптивні норми (що відносяться до супралітературних утворень – діалектів) / прескриптивні норми (що належать літературним мовам) (Г.Фаска); норми, що є "даними в мові" (виникають у самій мові і лише кодифікуються лінгвістами) / норми, що встановлюються (приписові) (Г.Фаска); алетичні норми (що відбивають типові реалізації) / деонтичні норми (що описуються в термінах "правильно – неправильно", "добре – погано") (Г.М.Яворська); кодифікована норма / спонтанна неко-

дифікована норма (що приймається освіченими мовцями) (Є.М.Ширяєв); літературна мова (жорстко кодифікована) / її стандартна форма (менш жорстко кодифікований різновид мови) / її субстандартна форма (що існує за межами нормативності) (Я.Горецький); узуальна норма (з усякого погляду правильні реалізації освічених мовців) / кодифікована норма (що не встигає за реальними мовними змінами) (О.Б.Сиротиніна).

Однією з найгостріших проблем є також проблема донесення нормативних рекомендацій та приписів до звичайних мовців (або проблема перформанції літературної норми). У цьому зв'язку В.П.Григор'єв, відчувачи безперспективність "елітарної нормалізації", розмежовує поняття "культури мови" і "культури мовлення" за відповідністю різним рівням літературної норми. "Культуру мови" він трактує як повне володіння всіма скарбами національної мови (письменниками, діячами культури, тощо). "Культура мовлення", у його розумінні, це практичне володіння мовою на рівні звичайного мовця [3:41–43].

Зважаючи на безпосередній зв'язок культури мови, мовознавчої дисципліни за своїми витоками, з поняттям культури: культури окремої людини, суспільства, нації, а в ширшому розумінні – з культурою світосприйняття, мислення, тобто практично з усією сучасною культурою – у добу антрополінгвістики відбулося зміщення акцентів з мовного на культурний аспект цієї дисципліни. Дослідники, не знаходячи розв'язання проблем, зазначених вище, у межах традиційного нормативного підходу, пробують відкрити нові обрії, що лежать у межах об'єктів споріднених гуманітарних наук, які досліджують коло проблем, що входять до компетенції культури мови (культурології, теорії комунікації, психології, теорії мовленнєвих актів, прагматики, етики, когнітивізму, неориторики). Присутнє переміщення поняття мовної культури на рівень ширшого розуміння як культури спілкування, етичної культури, людської культури взагалі. При цьому в теоретичному плані відзначається розширення предмета культури мови в бік комунікативності й переведення її об'єкта – нормативної оцінки і літературної норми – з лінгвістичної площини в культурну.

Спроби вирішення застарілих культуромовних проблем з переміною орієнтирів наукового пошуку з лінгвістичних на культурні (комунікативні) робилися ще до оформлення антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства. Так, у післявоєнний період у Японії виник прагматичний за суттю напрям "мовного існування" (з яким радянську наукову громадськість ознайомив акад. Н.І.Конрад). Сутність цієї теорії, витоки якої простежуються в працях російських науковців 20–30-х рр. XX ст. М.М.Бахтіна і В.М.Волошинова, антрополінгвістична. Мова в ній розуміється як один з проявів людської життєдіяльності. У цьому напрямі, що об'єднує вчення про мовну систему і її використання в мовленні, наголос з ідеї нормативності переміщується на уявлення про оптимальне вживання мовних засобів у мовленнєвій практиці. "Мовне існування" має як суспільний, так і індивідуальний вияви. Відповідно, його одиницями є "мовний акт", "мовленнєвий акт", "мовленнєвий вчинок" [4].

У 40-х рр. XX ст. спочатку в Німеччині та США, а згодом і в інших країнах набула поширення "неориторика", напрям міждисциплінарних досліджень інтенціонального використання мови як в усній (мистецтво прилюдних виступів), так і в писемній мові (створення текстів). Відродження риторики, яка протягом двох тисячоліть була мистецтвом красномовства, було зумовлене її первісною комунікативною спрямованістю, цікавістю риторів до вивчення цільового використання мови в процесі переконуючої прагматично узгодженої комунікації. Актуальною сьогодні є й та частина риторики, яка

займалася "мистецтвом прикрашання мови". Комунікативний і орнаментальний аспекти риторики виявилися співзвучними сучасним дослідям у галузі ефективного застосування мови (Дж.Остін), мовного впливу, теорії аргументації, що розуміється як мистецтво переконання (Х.Перельман), функціональної стилістики. Культуру мови і риторику споріднює, зокрема те, що обидві дисципліни склалися як нормативні.

З 1960-х рр. неориторика активно розвивається в Бельгії. Ж.Дюбуа, Ф.Еделін, Ж.М.Клінкенберг, П.Менге, Ф.Пір, А.Тринон, які працювали в цьому напрямі, запозичують свої ідеї з французького структуралізму у його застосуванні до вивчення літератури. Бельгійська неориторика виявляє цікавість переважно до семіотичного орієнтованого літературознавства і почасти мистецтвознавства. У цій царині її завдання полягає у вивченні т. зв. етосу, адекватної реакції, афективного стану, що автор літературного твору прагне викликати у читача, досягнення якого є дійсною метою художньої комунікації. Проте "моделюючи здатність художньої літератури", що віддзеркалює всі прояви життя людини, уможливорює перехід від аналізу художньої літератури до іншого мовного матеріалу. Це перетворює неориторику на галузь міждисциплінарних досліджень умов та засобів ефективної (що переконує) комунікації [5]. Як зазначає Л.К.Граудіна, відроджена риторика тепер розуміється в широкому значенні як "засоби побудови виразної, ефективно мови в усіх ділянках мовленнєвої діяльності і, передусім, у різних жанрах писемної і усної мови..." [6].

Пошуки критеріїв прийнятності висловлення у разі його відповідності комунікативному завданню мовця за межами встановленої літературної норми і критеріїв правильності комунікативно вмотивованих змін традиційної норми обумовили формування принципу комунікативної доцільності. Цей принцип було запропоновано в працях представників Празького лінгвістичного гуртка, які відмовилися від телеологічних критеріїв нормативності (тобто критеріїв, що є зорієнтованими на якийсь непохитний, абсолютний чи умоглядний еталон) на користь функціональних критеріїв. Так, Б.Гавренек писав: "Мовний вислів можна оцінювати виключно в світі його адекватності меті, залежно від того, наскільки ефективно він виконує певне завдання" [7].

У вітчизняному мовознавстві принцип комунікативної доцільності був детально розроблений В.Г.Костомаровим й О.О.Леонтьєвим і конкретизований Б.М.Головіним. В.Г.Костомаров й О.О.Леонтьєв мислять комунікативну доцільність у складі антиномії "традиція / комунікативна доцільність", яка зумовлює динаміку літературної норми. Члени цієї антиномії в еволюційні періоди розвитку мов знаходяться в нестійкій рівновазі. У зламні ж періоди через значне послаблення впливу лінгвістів і різке зниження мовного смаку неподільно панує комунікативна доцільність [8].

Б.М.Головін розуміє комунікативну доцільність як широкий функціональний критерій, у складі якого розглядається й нормативність. Він розмежовує жорстку і вузьку норму (що діє безвідносно до прагматично конкретизованих обставин застосування мови у фонетиці, граматиці, орфографії та пунктуації) і м'якшу та ширшу доцільність (що усуває жорсткі приписи норми відповідно до конкретних комунікативних завдань у лексиці більшою мірою, ніж у граматиці і цілковито панує в стилістиці). Норма і доцільність у їхній взаємодії діють як регулятори мовної поведінки мовців [9].

У добу становлення антрополінгвістики чеські і словацькі лінгвісти розвивають на новому науково-методологічному рівні ідею Празького лінгвістичного гуртка про функціонально-комунікативний підхід до до-

слідження культуромовних проблем. А.Єдлічка розробляє типологію норм мовної комунікації, яка надалі стала теоретичним підґрунтям для розширення предмета культури мови на культуру комунікації. Він розрізняє формальну (системну) норму (загальнообов'язкову кодифіковану норму, що існує об'єктивно), комунікативну (ситуаційну) норму (некодифіковану норму, що пристосовується до потреб комунікації) і стилістичні норми (найширші за обсягом, бо крім мовних засобів вони враховують тематичні, текстові та сполучні компоненти). У межах комунікативного підходу вирішення проблеми підвищення мовної культури звичайного мовця вбачається у переорієнтації завдання лінгвістів з безпосереднього регулювання мовних процесів на непрямі зусилля з "мовного виховання" (тобто з формування метамовної рефлексії звичайного мовця, що межує з науковим знанням про мову. К.Гаузенблас трактує культуру мови не тільки в традиційному розумінні (як сукупності мовних засобів та правил їхнього використання), але і як культуру мовного спілкування. Культура мови в широкому значенні забезпечує створення комунікативних (текстових, висловів) з використанням усього багатства національної мови, що припускає можливість відступів від літературних норм. У сприйнятті та інтерпретації комунікативних також ураховується прагматичний аспект спілкування [10].

У російському мовознавстві на базі світових розробок було створено, за висловом керівника робіт (що проводилися в секторі культури мови Інституту російської мови Російської академії наук у кінці 80–90-х рр.) Є.М.Ширяєва, "цілісну та несуперечливу" теорію культури російської мови (далі концепція Є.М.Ширяєва). Ця теорія має розв'язати насувні практичні завдання, зумовлені турботою з приводу сучасного вкрай низького рівня володіння російською мовою пересічним мовцем, і ставила за мету підняти його мовну культуру. У концепції Є.М.Ширяєва вперше було заявлено про інтеграцію культури мови в сучасну антрополінгвістику, що порушило питання про її цілісність у нових обставинах. Так, на думку самого Є.М.Ширяєва, цілісності цій теорії надають два чинники. Фактор єдності мети полягає в установці на ефективність комунікації. Ця мета визначає донесення практичних рекомендацій до середнього мовця, тим самим забезпечуючи йому створення текстів прийнятної якості. Другим "цементуючим" чинником є поняття норми, бо нова теорія інтегрує гуманітарні дисципліни, що є суміжними культурі мови за колом завдань, що вирішуються, насамперед, у площині нормативності. Нормативний характер дисциплін, що інтегруються, дає Є.М.Ширяєву підстави розуміти літературну норму як широку багатоаспектну категорію, що містить ортологічний, комунікативний та етичний аспекти. Причому, на його думку, усі ці аспекти допускають кодифікацію. Відповідно до розуміння складної будови літературної норми у концепції Є.М.Ширяєва об'єднуються три компоненти культури мови: 1) нормативний; 2) комунікативний; 3) етичний. Стверджується, що нормативний компонент "є спрямованим на встановлення і кодифікацію мовних норм". Однак він фактично узалежнюється від комунікативного компонента, ніби "розчиняється" в ньому. Л.К.Граудіна трактує концепцію сектора культури російської мови цілком у риторичних термінах. При такому розумінні нормативний (ортологічний) компонент, безперечно, є підпорядкованим риторичному і входить нарівні з іншими компонентами до "системи координат риторичних переваг": ортологічних структур ("правильно – неправильно"); норм мовного етикету ("прийнято – не прийнято", "пристойно – непристойно"); експресивних структур, що належать до орна-

ментального розділу риторики ("виразно – невиразно"). Комунікативний компонент ґрунтується на теорії мовних актів. Він ураховує чинники адресата й адресанта, цілеустановки в мовленні, що пов'язані із соціальними та прагматичними умовами спілкування (авторитет, влада, рольові стосунки тощо). Мета і прагматика комунікації зумовлюють вибір мовних засобів та їхню організацію, що забезпечують як загальні для всіх функціональних різновидів мови правила спілкування ("правила кооперації" в термінології Г.П.Грайса), так і маркованість тексту у функціональному плані (жанрову маркованість). Етичний компонент стосується етикетного боку спілкування (правила ввічливості тощо).

Культура мови в концепції Є.М.Ширяєва розуміється, передусім, як рівень практичного володіння мовою звичайним мовцем, що протиставляється рівню "культури мови" (у розумінні В.П.Григор'єва). Так, він пише: "Культура мови – це такий набір і така організація мовних засобів, які в певній ситуації спілкування при дотриманні сучасних мовних норм й етики спілкування дозволяють забезпечити найбільший ефект у досягненні комунікативних завдань, що поставлені". Розуміння культури мови в теоретичному плані, в основному, включає виклад концепції нової теорії, доведення її цілісності, усвідомлення завдань її риторичного аспекту як основи практичних рекомендацій. Визначення культури мови як теоретичної дисципліни є однобічним. Воно наводиться як доведення об'єднаних факторів норми: "... культуру мови можна визначити як дисципліну, що вивчає літературну норму (у всіх аспектах) і кодифікує цю норму... Саме нормативність змушує ставитися до культури мови як до єдиної дисципліни, а не простому конгломерату різних дисциплін" [11].

Якщо прийняти логіку концепції Є.М.Ширяєва, предмет і об'єкт культури мови розширюються за рахунок неориторики. Так, у цілісній теорії вперше усвідомлена можливість кодифікації загальних та жанрово маркованих мовних засобів, а також риторичних правил побудови текстів, що притаманні певним жанрам різних функціональних різновидів мови. Такий опис здійснений для етичного компонента культури мови (хоча й завдає великих труднощів). На комунікативному рівні (через творчий характер створення текстів) справжня кодифікація можлива тільки стосовно деяких жанрів офіційно-ділового стилю. Проте можлива нежорстка кодифікація (у вигляді загальних рекомендацій) стандартних текстів, доступних для середнього мовця.

Отже, розглянувши культурологічний (риторичний, комунікативний) шлях інтеграції культури мови в сучасну антропологівістику, ми доходимо висновку, що усвідомлення можливості й реалізація кодифікації риторичних структур свідчить не тільки про розширення предмета та об'єкта культури мови за рахунок риторики. Внесок риторичного (комунікативного) підходу в сучасну науку полягає й у збагаченні риторики, відродженні через потреби сучасного моменту, за рахунок інтеграції культуромовного методу кодифікації. За винятком більшої частини першого розділу, що містить опис російської розмовної мови на всіх рівнях (опис, що подібний до кодифікації: пор. розмежування спонтанних виявів розмовної мови (припустимих) (наприклад, конструкцій типу Не скажете Третьяковка как пройти?) і помилок (начать, средства, наварситет замість университет, ихний замість их), який входить до компетенції культури мови, цитований вище підручник для вузів "Культура російської мови" (2001) є по суті підручником риторики. Так, у ньому викладено жанрові особливості мовного спілкування та його функціонально-стильових типів, описані етичні формули мовлення, риторичні структури

дискусивно-полемічного, наукового і професійного мовлення тощо. Отже, гуманітарні дисципліни, що є суміжними до культури мови, взаємозбагачуючись (тобто віддаючи свої поняття, методи та прийоми у розпорядження одна одній), і надалі існуватимуть і розвиватимуться як окремі дисципліни, що мають свій предмет і об'єкт. Так, Є.М.Ширяєв сам не до кінця певний щодо цілісності нової теорії культури мови. Він пише: "Ми повністю усвідомлювали, що така широка опора на здобутки сучасної лінгвістики має небезпеку створення не єдиної несуперечливої теорії культури мови, а певного еклектичного набору всіляких концепцій і методів... чи вдалося нам уникнути зазначеної небезпеки – міркувати читачеві" [12]. Викликає також інтерес толерантне ставлення комунікативного підходу до недотримання встановленої літературної норми на користь спонтанної за умов забезпечення ефективної комунікації. Такий підхід має набути подальшого розвитку у плані поглиблення розуміння становлення кардинально поновленої норми, що створюється новим мовним смаком мовної спільноти в кризові періоди існування мов. Він також допоможе зрозуміти механізм динаміки літературних норм в еволюційні періоди мовного розвитку.

Проте поширення принципу кодифікації на неориторіку і лояльне ставлення до дотримання встановленої норми (два незаперечних внески комунікативного підходу в сучасну науку про мову) не дають достатніх підстав для розуміння як створеної практично заново у відповідь на виклики нашого часу цілісної концепції культури мови і списання традиційної теорії культури мови в архів історії мовознавства. Не можна забувати, що опора на спонтанну норму за умов ефективності спілкування зумовлюється і тим, що дослідники, однодумці Є.М.Ширяєва розглядають можливості ортології в плані демократизації мовнонормалізаторської діяльності як вичерпані. Так, є показовим уживання С.І.Виноградовим терміна "меліоративна лінгвістика" як синоніма поняття "прескриптивна лінгвістика". Така заміна виявляє, що дослідник вбачає завдання традиційної культури мови в підтримуванні ідеальної літературної норми. Є.М.Ширяєв теж пропонує поняття ідеальної норми (консервативної, безваріантної і загальної), що є недосяжною на практиці, на якому нібито базується модель мовнонормалізаторської діяльності. Він радить встановлювати прийнятність нових мовних явищ за допомогою експертної комісії (методичну модель якої він висуває), у яку мовознавці-нормативісти увійдуть тільки в складі чотирьох груп поряд із трьома групами нелінгвістів, носіїв літературної норми (консерваторів, нейтралів і лібералів). Проте встановлення нової норми за допомогою експертної комісії, на нашу думку, є утопічним через технічну нездійсненність (наприклад, постає питання, як реально відсортувати неспеціалістів з мови в три групи) і покладання на звичайних мовців функцій, які суспільство доручає лінгвістам. Рядові мовці голосують не в складі будь-яких комісій, підмінюючи лінгвістів, а через прийняття/неприйняття мовних фактів (серед них і таких, що запропоновані нормалізаторами) у реальному вжитку. "Науковість" нормалізації пов'язується Є.М.Ширяєвим і Л.К.Граудіною із застосуванням точних (статистичних) критеріїв нормативності, у т. ч. в поєднанні із соціологічними методами. О.Б.Сиротиніна вважає первісно неможливим позбутися в межах кодифікації певної суб'єктивності [13].

Комунікативний підхід, що протиставляє культурне мовному, переважає у зламні періоди розвитку мов, коли через ослаблення впливу лінгвістів бере гору комунікативна доцільність. Він віддає перевагу динамічним процесам за рахунок мовної традиції, яка відчува-

ється як перепона ефективній комунікації. У добу прискорених змін такій перевазі можна знайти виправдання, тому що лінгвісти практично безсилі протиставити раціональні аргументи ідеологічним настановам, загостреному чуттю національної самосвідомості, жазі оновлення тощо, які в плані метамовної рефлексії формують новий мовний смак товариства. Так, Г.М.Яворська, відносячи теорію культури мови періоду Празького лінгвістичного гуртка і радянського мовознавства до структуроцентричної лінгвістики, інтегрує в сучасну антрополінгвістику ширше явище – прескриптивну лінгвістику, яку, інтерпретуючи у світлі антиномії "дескриптивність/прескриптивність", вона розглядає як різновид соціальних утопій. Така інтерпретація прескриптивної лінгвістики знімає питання про нормативну прийнятність новотворів і дозволяє прийняття безвідносно до їх власне лінгвістичної якості "вільних" витворів мовної свідомості, тобто метамовної рефлексії, що активізується у зламний для України період перегляду кодифікованих літературних норм у напрямі відштовхування від близькоспоріднених мов внаслідок здобуття державної незалежності і відновлення національної самобутності. У перегляді кодифікованих норм мовний смак спирається на "романтичний" (етнографічний) тип мовної свідомості, який було покладено в основу при формуванні української літературної мови (з орієнтацією на самобутню розмовну народну мову), а тепер сприймається як "символ українськості". Так, редактори українських видань, діяльність яких особливо важлива для становлення нової норми, віддають перевагу не раціональним лінгвістичним, а "романтичним" критеріям. Внаслідок редакторської правки дискурсивні слова, що належать до писемного стилю, послідовно замінюються розмовними формами, що сприймаються як більш українські: оскільки, тому що → бо; наприклад → скажімо; потім, пізніше → а тоді і т. п. При цьому редакторів не зупиняють негативні лінгвістичні наслідки подібної заміни, такі як стирання межі між функціональними стилями і надання складнопідрядним реченням розмовного характеру. Тут ідеологія переважає раціональність [14]. Зламні періоди існування мов унеможливають широкі нормалізаторські заходи з поглибленим опрацюванням мовного матеріалу. Російський лексикограф Г.М.Скляревська вважає недоцільним укладання фундаментального словника російської мови до настання періоду стабілізації, бо лавина несталих лексико-семантичних інновацій у кризовий період російської мови не піддається кодифікації. Тепер можливі публікації, що реєструють усю безліч некодифікованих мовних змін. Прикладом такої праці став "Глумачний словник російської мови кінця XX століття. Мовні зміни" за ред. Г.М.Скляревської [15].

Становлячи характерну рису конфліктних мовних ситуацій, переважання комунікативної доцільності за, умовно кажучи, безконфліктних мовних ситуацій з нормальним темпом мовних змін здатне розладнати "гнучку стабільність" літературної норми, що постійно порушується і знову відновляється через взаємодію членів антиномії "динаміка/традиція". Кризові мовні ситуації в країнах пострадянського блоку, що відмічені мовними проблемами перехідного періоду, не повинні приховувати існування завдань загальної теорії норми і нормалізації у контексті світової лінгвістики стосовно до країн стабільних європейських демократій, яким притаманні еволюційні мовні ситуації. Характеристику еволюційних (нормальних) мовних ситуацій знаходимо у Ф.Данеша: "Нормальною соціолінгвістичною ситуацією літературної мови я вважаю ту, яка відмічена передусім такими рисами: літературна мова склалася і відносно глибоко

розвинена, її незалежності чи існуванню нічого не загрожує, свої суспільні функції вона може виконувати без перешкод, суспільство, яке вона обслуговує, керується раціональними принципами [в оцінці й прийнятті мовних змін]" [16]. Саме за умов "нормальних" мовних ситуацій культура мови здатна "працювати" з повною віддачею. Не слід також забувати, що кризові мовні ситуації не є вічними. Рано чи пізно з розв'язанням соціально-економічних проблем перехідного періоду настане період мовної стабілізації. Він поставить питання про сучасну реальну літературну норму, кодифіковану нормативістами, яку до того ж позитивно оцінюють і якої дотримуються освічені мовці. Проте, якщо реальністю молодих демократій ще й досі залишаються кризові мовні ситуації, то чекає на осмислення зміст діяльності лінгвістів у зламні періоди розвитку мов, зокрема, стосовно передбачення шляхів виходу з кризи.

Розглянувши культурологічний (риторичний, комунікативний) підхід до інтеграції культури мови в антрополінгвістику, що загрожує перспективою втрати цієї дисципліною власних предмета й об'єкта дослідження, ми робимо висновок, що завдання справжньої демократизації ортології, яка дає ключ до розв'язання насущних культуромовних проблем, може бути вирішено на лінгвокультурному шляху інтеграції ортології в сучасне мовознавство. За такого розуміння інтеграції теорія культури мови, вбираючи методи суміжних гуманітарних дисциплін, стає антрополінгвістичною дисципліною, залишаючись при цьому окремою дисципліною, лінгвістичною у своїй основі. Лінгвокультурний шлях інтеграції передбачає збереження провідної ролі мовознавців-нормативістів у питаннях нормалізації і кодифікації. Тільки вони, носії наукового лінгвістичного знання, збагаченого новітніми розробками споріднених гуманітарних наук, будуть у змозі, діючи несуперечливо і цілеспрямовано, встановити сучасний науково організований лінгвокультурний еталон, що виводиться з демократизованої мовної культури, яка, однак, не рве докорінно з елітарною мовною культурою. Прикметник "лінгвокультурний", що входить до складу поняття "лінгвокультурний еталон", означає, що мовні норми, яких мовці потребують, породжуючи мовні акти, встановлюються з урахуванням соціокультурного контексту мовної комунікації (у т. ч. й, відповідно, до комунікативної норми).

За умов вибору лінгвокультурного шляху інтеграції теорії культури мови в сучасну антрополінгвістику з'являється можливість розв'язати такі актуальні питання:

- Встановити закономірності унормування сучасної високорозвиненої мови в, умовно кажучи, безконфліктний період існування суспільства і відповідної мови, у т. ч. между глибини реформування.
- Розглянути проблеми демократизації мовнонормалізаторської діяльності. У цьому зв'язку необхідно підкреслити, що така демократизація не виключає провідної ролі мовознавців-нормативістів. Причому рівень глибини демократизації зумовлюється установкою на здобуття довіри звичайних мовців, які приймають рекомендації і приписи лінгвістів у реальний ужиток. Незважаючи на універсальне явище демократизації сучасних мов, ураховуючи збереження ролі літературної норми в сучасному суспільстві, необхідно наголосити на справжній (тобто цілеспрямованій і послідовній) нормалізації мови, що має за мету встигання за динамікою літературної норми та її регулювання.
- Вирішити проблему наукової істини в царині прескриптивної лінгвістики, зокрема проблему знання довірного та телеологічного (див. вище) характеру критеріїв нормативної прийнятності.

• Дослідити проблему взаємодії наукового і наївно-лінгвістичного знання в оцінці мовних фактів та явищ, тобто співдії мовознавчих (перш за все, внутрішньолінгвістичних) критеріїв (пор. "раціональні оцінки" у розумінні Ф.Данеша) і критеріїв, що мовознавці запозичують з наївно-лінгвістичного рівня (пор. емоціональні, наївні і т. п. оцінки) [17].

• Виробити методику застосування антрополінгвістичних критеріїв нормативної прийнятності, які враховують усе антропологічне середовище існування мови (соціолінгвістичні, соціокультурні, етнокультурні, когнітивні чинники тощо).

• Побудувати типологію нормативних рекомендацій і приписів, які формулюються цілеспрямовано і мають на меті застосування адекватних у кожному конкретному випадку способів нормалізації.

• Упровадити принципи наукової нормалізації у практичну лексикографію.

1. Сковцов Л.И. Современные отечественные и зарубежные исследования в области культуры речи (в нормативном и коммуникативном аспектах) // Культура русской речи и эффективность общения. – М., 1996. – С. 40–42; Культура русской речи / Под ред. Л.К.Граудиной и Е.Н.Ширяева. – М., 2001. – С. 31; Пражский лингвистический кружок. Сб. ст. – М., 1967; Струганец Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. – Тернопіль, 2002. – С. 7, 51. 2. Quemada B. A propos de la néologie. Essai de délimitation des objectifs et des moyens d'action // La Banque des mots. – 1971. – № 2. – P. 137–150; Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс (методологічний, соціокультурний, етнокультурний аспекти). – К., 2000. – С. 301. 3. Григорьев В.П. Культура языка и культура речи // Культура русской

речи. Тез. I Всесоюз. конф. – М., 1990. – С. 41–43. 4. Конрад Н.И. О "языковом существовании" // Японский лингвистический сборник. – М., 1959. 5. Общая риторика / Ж.Дюбуа, Ф.Пир, А.Тринон и др. – М., 1986. – С. 5–19, 264. 6. Граудина Л.К. О процессе интеграции языковедческих дисциплин – культуры речи и риторики // Язык. Культура. Гуманитарное знание. Научное наследие Г.О.Винокура и современность. – М., 1999. – С. 262. 7. Гауранек Б. Задачи литературного языка и его культура // Пражский лингвистический кружок: Сб. ст. – М., 1967. – С. 363. 8. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. – СПб., 1999. – С. 299; Костомаров В.Г., Леонтьев А.А. Некоторые теоретические вопросы культуры речи // Вопросы языкознания. – 1966. – № 5. – С. 3–15. 9. Головин Б.Н. Основы культуры речи. – М., 1980. – С. 20–21. 10. Едличка А. Типы норм языковой коммуникации // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1998. – Вып. 20. – С. 140–147; Едличка А. Литературный язык в современной коммуникации // Новое... – С. 82–83; Гаузенблас К. Культура языковой коммуникации // Новое... – С. 297–302. 11. Ширяев Е.Н. Предисловие. Культура речи как особая теоретическая дисциплина // Культура русской речи и эффективность общения. – М., 1996. – С. 3, 10, 13, 16, 35, 38. 12. Там само. – С. 38. 13. Виноградов С.И. Нормативный и коммуникативно-прагматический аспекты культуры речи // Культура русской речи и эффективность общения. – М., 1996. – С. 124–125; Ширяев Е.Н. Знач. праця. – С. 16, 18–20; Граудина Л.К. Теоретический и методологический аспекты нормализации языка (Грамматика и вариатив): Автореф. ... докт. дис. – М., 1980; Сиротинина О.Б. Типы речевых культур и проблемы кодификации норм // Словарь и культура русской речи. К 100-летию со дня рождения С.И.Ожегова. – М., 2001. – С. 314–315. 14. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада. – К., 2000. – С. 174–177. 15. Толковый словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения / Ред. Г.Н.Скляревская. – СПб., 1998. 16. Данеш Ф. Позиции и оценочные критерии при кодификации // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1998. – Вып. 20. – С. 293. 17. Там само. – С. 285–288.

Надійшла до редколегії 02.03.04

РОМАНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО

А.Д.Гнатюк, канд. філол. наук

ДІАЛЕКТНА І РЕГІОНАЛЬНА ЛЕКСИКА ЯК КОМПОНЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВОЄРІДНОСТІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Здійснено порівняльний аналіз діалектної і регіональної лексики в сучасній французькій і українській мовах та досліджено її широкі можливості в художньому стилі.

The article deals with a comparative analysis of dialectal and regional lexis in the modern French and Ukrainian languages and its use in the belle-lettres style.

Кожна літературна мова великих націй виникає на основі якогось одного діалекта чи групи споріднених діалектів. Так, у французькій мові існує дві групи діалектів: північно-французька (норманський, пікардійський, валлонський, лоторінгський, бургундський, беррійський, франсійський та інші діалекти) і південно-французька (діалекти Дофіне, Савой, ліонський тощо). В основу сучасної літературної французької мови ліг франсійський діалект, або діалект області Іль-де-Франс. Крім цього, за межами Франції функціонують швейцарський, бельгійський, канадський варіанти французької мови. Її інші варіанти і підваріанти набули статусу офіційної мови в багатьох країнах Північної та Центральної Африки, таких як Алжир, Туніс, Марокко, Сенегал, Гвінея, Конго, у Мальгашській республіці та в інших країнах, які в минулому були французькими колоніями.

Щодо своїх діалектів, то українська мова становить відносну єдність. Усі її говори об'єднуються в три діалектні групи: північну, південно-східну і південно-західну. До північних говорів входять: східнополіський, середньо-поліський говори. До південно-східних говорів належать: середньо-наддніпрянський говір, сподожанський говір, степовий говір. Найбільшу групу діалектів становлять південно-західні говори, до якої входять: волинський говір, надсянський говір, покутсько-буковинський говір, гуцульський говір, бойківський говір, закапатський говір, лемківський говір.

Діалектну основу сучасної літературної української мови становлять середньонаддніпрянські говори, але в процесі свого розвитку вона увібрала в себе найбільш загальні риси майже всіх українських говорів, синтезувавши живу народну мову всього українського народу.

Метою нашого дослідження є визначення загальних для обох мов видів діалектної і регіональної лексики, їхнє залучення й особливості функціонування в літературній французькій та українській мовах.

Протягом останніх десятиріч спостерігається загальний процес зближення діалектів з їхніми літературними мовами. За свідченням А.Соважо, французи, які мешкають у різних регіонах, відчують набагато менше труднощів у спілкуванні, ніж це було на початку ХХ ст. [1:62]. Подібний процес відбувається і в Україні.

Спочатку розглянемо, які саме види діалектизмів і регіоналізмів характерні для французької і української мов та порівняємо їх у французькій та українській мовах.

1. Граматичні діалектизми

Je suis été, je suis passé, se penser – Midi de la France ; *j'sieus pas riche...*, *je vas travailler, j' sommes, j'avons, mé fmèrej, pé (père), menteux (menteur), morciau (morceau)* – Normandie ; *à place (en place), à fait que (an fur et à mesure que), au train (par le train), s'accaparer v.pron.* (accaparer quelque chose) – Belgique.

Єк (як), еє (це), аби (щоб), іще (ще), обі (обидві), оноді (недавно), молитов (молитв), а то бадю (а то бачу), кождий (кожен), відків (звідки), звідкись-то

(звідки це), якими (йкими), голоден (голодний) – наддніпрянський, гуцульський говори; могу (можу), пеку (печу), співаш (співаєш), співат (співає), читаєш (читаєш), читат (читає) – закарпатські говірки.

2. Лексико-фонетичні

Broubeler v (bredouiller), *courrieries* fpl (courses), *covelle* f (cuveau, bassin), *dresse* f (dresseoir), *emmouracher* (s') v pron. (s'amouracher), *friture* f (friterie), *glissade* f (glissoire), *pagnou* f (pignouf) – Belgique; *froumer* (fermer), *couvise* (poule qui couve), *gambe* (jambe), *bourri* (bourrelier), *couâle* (corbeau) – en berrichon; *fieu* (fils), *l'iau* (l'eau), *tretous* (tous), *mâquer* (manger) – en Normandie.

Вудод (одуд), відознати (дізнатися), герганка (горнятка), го (його), гори (вгору), груза (гризота), папороч (папороть), робучий (роботящий), лучатися (траплятися), держек (держак), дість (досить), дувати (думати), зачерати (зачерпнути), карабушка (коробка), крута (крутий), кзамент (екзамен) – гуцульські говірки.

3. Семантичні

Légumier m, *ièref*, (marchand (e) de légumes), *lettre de mort* l (Taire part de décès), *méconduite* f (mauvaise conduite), *nouante* adj (quatre-vingt-dix), *odeur* f (parfum), *plare* f (chambre, pièce d'habitation), *souper* v (dîner), *tirette* f (fermeture éclair) – Belgique; *espérer* v (attendre) – Normandie, *alégé* adj (sans charge, vide), *boucane* f (fumée), *carré* m (square), *barrer* v (fermer à clef) – Canada.

Стрінути (зустріти), повага (авторитет), подушка (віддих, дихання), натишка (палиця), опорок (порок, вада), оскіритися (вищирюватися), рябіти (боятися), ворок (мішок), деркач (старий віник), жердка (перекладина для одягу), пушка (рушниця), прошивка (вишивка на сорочці), повідіти (побачити), лажви (ковзати), нарік (за рік), родичі (батьки), сестрінка (племінниця), цвітка (квітка), склеп (крамниця) – наддністрянські, гуцульські говірки.

4. Словотвірні

Carreau m (carré), *part* f (partie), *ajonton* m (ajout), *bavette* f (bavoir), *bélong* adj (oblong), *berce* f (berceau), *bocan* m (bouc), *cabosse* f (bosse), *clairance* f (clarté), *dadon* m (dodais), *limaçon* (limace), *casse* f (casserole) – Suisse.

Руб (рубець), нажива (пожива, страва), нада (принада), колот (колотнеча), засій (зась), голубець (голуб), рахуба (рахунок), паніти (запаніти), туск (туга), поріб'я (ребра), видок (вид), супірець (суперник) – наддністрянські, гуцульські говірки.

5. Власне лексичні

Dérbon m (taupe), *dansée* f (bal), *dérupé* f (pente-raise), *âv/o/e* f (haricot), *fruitière* f (laiterie), *levisseuse* f (lavandière), *menée* f (tempête de neige), *niolé* f (nuée, nuage), *plantage* m (jardin potager) – Suisse; *forger* (contrefaire), *haler* (tirer), *maller* (mettre à la poste), *touer* (remorquer) – Canada.

Пуд (страх), омаста (жир), копець (могила, насип), куснік (косинка на голові), перепудитися (перелякатися), сестранець (племінник по сестрі), братиха (дружина брата) – західнопольські говірки.

Вивірка (білка), кліть (комора), лили (кажан), нога-виці (штани), лежа (хвороба), ліжник (вовняна ковдра), галузка (вітка), деревище (труна), позір (погляд), кутати (пиклуватися) – південно-західні говори.

6. Фонетичні

Mouri (mourir), *fini* (finir), *agnée* (année), *bin* (bien), *rin* (rien), *tchêne*, *tchâne* (chêne), *docteur* (docteur), *éj sîs* (je suis), *moue* (moi), *toué* (toi), *consèle* (conseil), *boutèle* (bouteil) – Berrichon; *grinchu* adj (grincheux), *gru* m (gruau), *bavasser* v (bavarder), *crochon* (croûton), *cocoler* v (consoler), *dadou* m (dadais) – Suisse; *jouai* (cheval) – Canada.

Єк (як), шос (щось), най (нехай), шо (що?), вірності (вірність), гожа (гожа, гарна), се (це), здоровлечко (здоров'ячко), до єкого часу (до якого часу), брачіки

(братки), огірчення (неприємність), токмо (тільки), аєкже (аякже), дівчєта (дівчата), небожєта (небож), йкими онь словами (якими он словами), колочі (калачі), шінувати (шанувати) – надсянські говірки.

7. Фразеологічні

Avoir de l'estomac (être courageux) – Occitan-Moyen; *avoir un oeuf à peler avec qn* (avoir un compte à régler), *faire des misères à qn* (lui faire des ennuis), *mettre à moule* (détruire), *être souvent en rac* (être en panne), *pouf* (à) (au hasard) – Belgique; *chanter coq* (crier victoire), *avoir la chienne* (avoir peur), *avoir le plancher* (avoir la parole) – Canada; *envoyer à la moutarde* (envoyer au diable) – Suisse.

Добалакатися до краю, натуркати голову, підклада-ти ногу, відтанцювати своє, давати пуду, одним скоком (враз, одним махом), прийти до здоров'я (одужати), прийти до слова (заговорити), рукою не рушити (пальцем не поворухнути), мати зложене в голові (обдумати) – наддністрянські, надсянські говірки.

8. Етнографічні діалектизми

Sous-tasse f (soucoupe) en Gascogne, *coule* f (châle à pointe dans le dos) en Auvergne, *douire* (petit pot à soupe) en Auvergne, *embrassote* (grande pêchette pour la crevette) en Saintonge, *cassotte* (petite casserole à longue queue) en Saintonge, *vue* f (espèce de petite lampe) en Normandie, *barquette* f (pâtisserie légère) en Provence, *pot* m (demilitre de vin) dans le Midi, *bolus* (sorte de pâtisserie) en Belgique, *carriole* f (voiture d'hiver sur patin hippomobile) au Canada, *poudrière* (neige sèche et fine que le vent soulève en tourbillons) au Canada, *cabane à sucre* f (petit bâtiment construit dans une érablière et où l'on fabrique le sucre et le sirop d'érable) au Canada, *sorcière* f (tourbillon de vent) au Canada.

Трембітар, трембіта, чемериця (горілка), флюяра (сопілка), тайстра (торба), смоляк (той, що працює зі смолою), сердак (гуцульський верхній одяг), острова (дерев'яний стовбур із сучком, на якому сушать сіно), оденок (стіжок), малай (мамаліга), кресаня (капелюх), клокічки (намисто), багна (сіно скошене на болотистому місці), бамбетль (дерев'яна скриня для домашнього начиння), гаджюга (молодий смерековий ліс), громадільник (той, що збирає сіно), денцівка (мала сопілка з денцем), гуцулка (гуцульський танець), дрівіття (місце біля хати, де рубають дрова), вісняк (інструмент для стругання дерев), зарінок (рівне місце близько річки, поросле травою, де літом у неділю збирається сільська молодь) – надсянські, гуцульські говірки.

З багатьох письменників, що творили західноукраїнськими діалектами української мови найвидатнішим є І.Я.Франко. Він почав писати на основі бойківського діалекту. Особливості місцевих говірок виявляються у багатьох його творах поряд з рисами наддністрянських діалектів, напр.:

– *Щоправда, пригод в дорозі не хибило й досі, але пригоди ті були самі глупі, такі, що не могли Іванові дати ніякої розривки, тим більше, що зараз в першій хвилі сила чудового перстеня все направляла так, що Іван ш потребував навіть пальцем рушити. То колесо зломиться, то посторонок урветься, то кінь підкову згубить – ну що се за пригоди ("Без праці").*

Кількість діалектизмів (бойківських і наддністрянських) відразу збільшується, як тільки письменник від авторської мови переходить до мови персонажів твору. Пор.:

– *А їм тільки того й треба було. Зараз від першого служницю відправили, і я, напів добровільно, а напів за їх просьбами, якось так незначно стала на її місце.*

– *Пощо нам служниці? Правда, Ромцо? Ми й самі дамо собі раду! Студня близько, склеп близько, ну а коло кухні та коло балії нам також: не першина! ("Між добрими людьми").*

Багатою на діалектизми є мова персонажів оповідань Мопассана, у яких описується життя та побут Нормандії, батьківщини письменника. На території Нормандії утворився особливий нормандський діалект, який за життя Мопассана ще не зазнав значного впливу загальнофранцузької літературної мови. У своїх "нормандських" оповіданнях Мопассан відтворює фонетичні, морфологічні, лексичні риси мови своїх персонажів, напри-
 • *Et les voyageurs riant toujours, s'en allèrent vers la voiture.*
 • *Cependant Belhomme, venu le dernier, déclara: "Mé, j'm'en retourne à Criquetot. J'ai pu quefé au Havre à cette heure"* ("La bête à maître Belhomme")
 • *Les matelots regardaient, disant leur avis.*
 • *"Ça pourrait bien être le Noir" pensait l'un. "Faudrait de l'au salée la-dessus" déclarait un autre. (En mer).*

Порівнюючи мову творів І.Франка і Мопассана, ми знаходимо в ній як відмінні, так і спільні риси щодо вживання діалектної лексики. Відмінним є те, що І.Я.Франко писав свої твори на західноукраїнському (галицькому) варіанті української мови, а Гі де Мопассан унормованою французькою літературною мовою. Спільним для цих письменників є вживання значної кількості діалектизмів у мові їхніх літературних героїв. Отже, у стилістичному плані, діалектизми у мові творів І.Франка і Мопассана вживаються з метою відтворення місцевого колориту та особливостей мови персонажів твору.

Обмеженість сфери вжитку діалектів та їхня нелітературність не дають підстав для віднесення до їхньої категорії територіальних різновидів (варіантів) літературної мови, які виконують функції звичайних літературних мов у різних країнах. Ця обставина дозволяє вважати варіанти мови підсистемами вищого рангу, порівняно з діалектами [2:57]. Лексичний склад французької мови в країнах Африки не тільки зберіг слова, які вийшли з ужитку або мають дуже обмежену сферу функціонування у метрополії, наприклад, такі як: *boutiquier, brousse, calebasse, camise, case, gargotte, latérite, mortier, pagne, pirogue* та інші, а й поповнився багатьма новими запозиченнями – тематичними групами слів, що пов'язані з назвами явищ природи, флори і фауни, предметами традиційної культури і побуту, а також назвами етнографічних, міфологічних, релігійних реалій і т. ін.

Так, основним джерелом запозичень французької мови в країнах Північної Африки є національна арабська мова, слова грецького і романського походження, тюркізми, напри-: *le chott* (пересихаюче озеро в Сахарі), *le hamma* (скелісте плоскогір'я в пустелі), *le méhari* (верховий верблюд), *la haïma* (намет у кочівників), *la djellaba* (довгий плащ з капюшоном і широкими рукавами), *la derbouka* (високий барабан), *la zoma* (різновид кларнету), *la bourmous* (бурнус, пальто або плащ з капюшоном), *le gourbi* (дім селянина), *la gandoura* (сорочка без рукавів), *le horti* (фруктовий сад).

Усі ці запозичення увійшли до складу лексики французької літературної мови ще в XIX ст. Вони набули ши-

рокого вжитку в колоніальній пресі та художній літературі. Запозичення, так само як і діалектна лексика, виділяє найдрібніші деталі явищ, предметів, реалій навколишнього світу. Це дає широкі можливості в художньому стилі для максимального наближення до дійсності, для опису життя з усіма його подробицями, для відтворення місцевого колориту, для типізації характерів представників різних суспільних прошарків [3:109–110].

Так, наприклад, значну кількість запозичень з арабської мови зустрічаємо в творах А.Доде, де ці запозичення використовуються для створення стилістичного тла з метою правдивого зображення життя та побуту населення Північної Африки, зокрема Алжиру, напри-:

1. *Et l'on voyait passer dans le fourré la tête rase d'un gaurin, on le haïck troué de quelques vieux.* 2. *Puis le fils de l'aga, un bal enfant fiévreux et pâle, qui reposait sur le divan, roulé dans un bourmous noir.* 3. *Ces villages arabes de la plaine sont tellement enfouis dans les cactus et les figuiers de Barbarie, leurs gourbis de terre sèche sont bâtis si ras du sol, que nous étions au milieu du douar avant de l'avoir aperçu.* (Un décor du 15 août. Lettres de mon moulin, Петроград, 1915).

Деякі загальноновживані французькі слова в африканських варіантах літературної французької мови набули додаткових переносних значень і стали асоціативними реаліями. Наприклад, фразеологізм *Mon ventre se serre* – відповідає загальноновживаному *J'ai peur*. Образне перекладення слова *ventre* зробило можливим його вживання в інших виразах типу *avoir le ventre froid* (бути спокійним), *avoir le ventre amer* (бути злим), які є кальками з негро-африканських мов [4:295].

Отже, завершуючи порівняльний аналіз діалектної і регіональної лексики сучасної французької й української мов, можна дійти висновку, що слова місцевих діалектів, які переходять у словниковий склад сучасної французької та української мов, як правило, поповнюють групу розмовно-просторічної лексики.

У художній літературі діалектна лексика, регіонізми та лексика народних говорів є засобом відображення місцевих реалій і понять, допомагає передати колорит місцевості, характери персонажів.

Використання діалектизмів у сучасній художній літературі відбувається не стихійно, а з творчих міркувань, як це спостерігалось в кінці XIX на початку XX ст., коли письменники масово вживали говіркові слова. У наш час діалектна лексика використовується як французькими так і українськими письменниками з метою створення необхідного стилістичного тла для реалістичного змалювання образів і картин твору.

1. Sauvageot A. Français écrit, français parlé. – P., 1962.
2. Червониченко О.І. Язык и общество в развивающихся странах Африки. – К., 1984.
3. Понаморів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000.
4. Duponchel L. Dictionnaire du français en Côte d'Ivoire. – Abidjan, 1975.

Надійшла до редколегії 09.03.04

Т.В.Чекаліна, викл.

ДЕЯКІ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ПУБЛІЧНОЇ ПРОМОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ВИСТУПІВ ФРАНЦУЗЬКИХ ПОЛІТИКІВ XX – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ)

Розглянуто особливості лексичної системи сучасної публічної промови на матеріалі виступів французьких політиків XX – початку ХХІ ст.

On the material of public speeches of French politicians of the XX-th – the begining of XXI-st centuries the peculiarities of lexical system of modern public speech which insure its pragmatic and expressive strategies are considered.

У вітчизняних дослідженнях, присвячених загальним проблемам теорії публічної промови, зустрічаються твердження, що стильова специфіка публічних промов найбільш яскраво відображається в їхній синтаксичній

будові [1]. Вважається, що лексика політичних промов становить менший інтерес, ніж аналіз, наприклад, творів художньої літератури, оскільки це, в основному, т. зв. "політична лексика". Однак цілком очевидно, що

лексичний склад політичних промов не вичерпується тільки політичною лексикою і термінологією.

У нашій статті розглядаються деякі особливості публічних виступів політичних діячів Франції XX – початку XXI ст. з погляду вибору й використання лексичних засобів з метою збільшення експресивності й образності промови та досягнення запланованого прагматичного ефекту. Матеріалом для дослідження слугували тексти виступів Ш. де Голля, Ж. Помпіду, Ж. Ширака, Л. Жоспена, Д. де Вільпена, Ж.-П. Раффарена та ін. При аналізі політичних промов у прагматичному аспекті необхідно досліджувати використання ораторами різноманітних лінгвістичних засобів, у т. ч. й лексичних: оціночно-маркованої політичної термінології, експресивної фразеології, засобів образності та інше, що забезпечують максимальну результативність промови, яка полягає у реалізації запланованого автором впливу на адресата і його переконання у правильності висловлюваних ідей.

Визначаючи основні особливості використання лексики в політичних промовах, слід зазначити наявність численних термінів, що відносяться як до власне суспільно-політичної лексики, так і запозичених з інших сфер діяльності (наука, техніка і т. д.).

Досліджуваний матеріал дозволяє виділити наступні основні шари політичної лексики:

- **детермінологізована політична лексика** (що вийшла за межі політичного спілкування): *discussion, consensus, confrontation, etc.*

- **оціночно-нейтральна базова політична термінологія**: *légitimité, suffrage universel, responsabilité électorale etc.*

У цю групу входять т. зв. "інтернаціоналізми":

- політичні терміни, виражені інтернаціональною лексикою греко-латинського походження: *constitution, démocratie, etc.*

- політичні терміни, інтернаціональні за денотативним змістом: *liberté, égalité, fraternité, etc.*

- оціночно-марковані базові політичні терміни: *conservatisme, progressisme, bureaucrate, etc.*

- "злободенна лексика" чи т. зв. "слова-хронотопи", тобто властиві певному зрізу часу: *zone dénucléarisée, privatisation, austérité, etc.*

Е.Г. Гімпельсон, розглядаючи системні характеристики композиції риторичного твору, відносить терміни "до мовних засобів, звернених до раціональної сфери слухача" [2:13]. Такий погляд, на нашу думку, є не зовсім вірним. Більшість дослідників політичного дискурсу [3] (а публічна промова є його найбільш прототипним жанром) відзначають у ньому домінування впливу й оцінки над інформуванням, емоційного над раціональним. Наприклад, на відміну від мови науки, предметом якої є об'єктивна реальність, політична мова переважно націлена на здійснення впливу, стимулювання й переконання адресата. Афективність вважається важливою складовою знака в політичному дискурсі. Наприклад, медик, що чує фразу "обов'язкове медичне страхування", реагує не на словникові значення слів, а на закріплені за ними асоціації з моральними й економічними проблемами, що існують у суспільстві. Ключові слова політичного дискурсу як, наприклад, "інтереси суспільства", "національна безпека", здатні реалізовувати могутню заспокійливу чи збуджувальну дію [4:46–47].

Таким чином, цілком очевидно, що використання в публічних промовах різноманітної політичної лексики, особливо оціночно-маркованої та "злободенної", націлено не тільки на раціональне, але й на емоційне мислення адресатів.

Як уже зазначалося, політична лексика й термінологія є лише частиною словникового складу політичних текстів. Публічна політична промова є сферою широко-

го застосування засобів образності – тропів. Сила цих прийомів у тому, що вони є не тільки носіями змісту, а й одночасно мають зорову природу, подібно яскравим зразкам, ілюстраціям [5]. Одним з основних засобів образного виразу є метафори.

Поряд із образними виразами, які можна віднести до числа загальноновживаних (... à nouveau ces passions flambent au Proche-Orient [L... Jospin]; ... le chômage commence à reculer [J.-P. Raffarin]; le Code civil, un carrefour idéologique et juridique ... [C. Poncelet]) у політичних промовах особливу роль набувають індивідуальні, часто розгорнуті, метафори.

У невеликій за обсягом промові Шарля де Голля, проголошеній 6 червня 1944 р. з нагоди висадження військ союзників у Нормандії, дві розгорнуті метафори перетворюються в яскраві алегорії:

"D'immenses moyens d'attaque, c'est-à-dire pour nous de secours ont commencé à déferler à partir des rivages de la vieille Angleterre. Devant se dernier bastion de l'Europe à l'Ouest, fut arrêtée naguère la marée de l'oppression allemande..."

"Derrière le nuage si lourd de notre sang et de nos larmes voici que reparaît le soleil de notre grandeur" [Ch. de Gaulle].

Однією з головних функціональних особливостей публічної промови є представлення найважливіших питань суспільно-політичного життя найбільш прозоро, цікаво і переконливо.

Образи, які застосовує Ш. де Голль, відповідають усім цим вимогам. Морський відплив (la marée recule) і важка грозова хмара з людської крові й сліз (... le nuage si lourd de notre sang et de nos larmes) – це образи ненависного ворога (l'ennemi détesté). І ось через хмару знову світить сонце (... voici que reparaît le soleil de notre grandeur)... У цій метафорі Ш. де Голль використовує дієслово *reparaît*, а не, скажімо, *paraît* чи *se lève*, підкреслюючи цим, що велич Франції не просто з'являється, а відтворюється. Так виражається й вселяється думка про швидку перемогу Франції. Чотири роки окупації загострили почуття патріотизму французів, і Шарль де Голль зумів знайти найбільш точні слова, щоб його передати.

Ось приклад ще однієї метафори, що переростає в алегорію, із промови Валері Жіскар д'Естена "Bon choix pour la France". У цій промові президент закликає виборців голосувати проти лівих сил на виборах до Національної Асамблеї.

Аналізуючи важке економічне становище в країні і жорсткі заходи уряду, оратор порівнює націю з пловцем, що пливе проти течії і запекло намагається досягти берега:

"...Pensez à la situation d'une personne tombée à la mer et qui nage, nage à contre-courant pour regagner la rive. Le courant est puissant mais à force de nager. Elle s'est rapprochée du rivage. Elle y est presque. Elle va le toucher. Alors, une voix vient lui conseiller à l'oreille: "Pourquoi te donner tant de peine? Tu commences à être fatiguée. Tu n'as qu'à te laisser porter par le courant". Elle hésite. C'est bien tentant. Pourquoi ne pas se laisser aller? Mais quand on se laisse emporter par le courant, on se noie!" [V.G. d'Estaing].

Ця метафорична алегорія, побудована з використанням прийомів наростання та протиставлення ("... on se laisse emporter ... on se noie"), додає великої переконливості промові президента, що фактично закликає не відмовити в довірі уряду правій більшості, не змінювати курсу, не пасувати перед труднощами, і головне – прийняти правильне рішення. Такі яскраві образні засоби дуже сильно впливають на адресатів.

А.Т.Тазміна, досліджуючи сучасну американську президентську риторику, аналізує нові риторичні засоби

й сучасну техніку "публічного переконання", якими користуються політичні лідери наприкінці ХХ ст. Серед компонентів "ефективної риторики" автор відзначає наявність пам'ятного твердження, що "символізує дану промову і служить гачком, на якому утримуюча його фраза висить у слухачів у пам'яті" [6:74]. Здатність невеликої одиниці мови символізувати ціле означає, вважає А.Т.Тазміна, що такі фрази функціонують у публічних промовах як троп, який називається синекдоха. Вони є частиною, що символізує ціле. Такі фрази і речення є найбільш генеративними [6].

У промовах сучасних політичних діячів Франції відзначається поява такої пам'ятної фрази, що акумулює всі основні тези виступу. Так, наприклад, головна ідея передвборчої промови Л.Жоспена, кандидата на посаду президента Франції в 2002 р., це – необхідність зміни методів керування країною, яку може здійснити тільки новий президент: "...il faudra présider autrement"... Ця думка вселяється пам'ятною фразою "*Présider autrement*".

"Présider autrement, c'est être exemplaire dans ses comportements, refuser tout privilège de juridiction, tenir ses engagements lorsqu'on prend des engagements pris devant le peuple ...

Présider autrement, c'est refuser la résignation au déclin du politique, parce que le politique exprime la démocratie...

Présider autrement, c'est laisser le gouvernement qu'on a nommé gouverner mais l'aider dans sa tâche...

Présider autrement, c'est pour moi présider dans la fidélité à ses convictions, des convictions de gauche...

Présider autrement, c'est être entouré de femmes et d'hommes prêts à travailler ensemble ...

Mais présider autrement, c'est un moyen, le moyen pour moi de construire une France plus juste" [L.Jospin].

Ця ключова фраза, утворюючи в промові одну з улюблених риторичних фігур сучасних політиків, структурний повтор, і, крім того, завершуючи всю промову ("...je veux presider autrement une France plus juste"), дійсно виділяється із загального потоку промови, створює сильний емоційний тиск, привертає увагу слухачів до цієї думки і, тим самим, надовго залишається у них у пам'яті.

Особливе місце в арсеналі мовних засобів у промовах сучасних політичних лідерів займає фразеологія. Поряд з різними видами тропів фразеологічні одиниці слугують посиленню образності промови. Велика частина фразеологізмів, крім номінативної і комунікативної функцій, виконує в мові емоційно-експресивну функцію, чим пояснюється широке використання фразеології в текстах публічних виступів. Наведемо кілька прикладів:

"Je vais vous faire un aveu, il était temps!" [Chr.Poncelet]. Цей фразеологізм є вигуком й інакше не вживається. У зазначеному контексті він додає експресивності висловлюванню і драматичності всій промові Голови Сенату Крістіана Понселе, який у виступі говорить про проблеми економіки й про те, як вчасно був прийнятий бюджет.

"A deux mois des élections européennes, permettez-moi de préciser que cette alliance hors normes – je n'ose pas dire hors pair – ne doit évidemment pas se faire au détriment de l'Europe, mais bien au service de l'Europe" [Chr.Poncelet]. Це фраза з виступу Крістіана Понселе перед членами Палати Лордів Великобританії на зустрічі, що відбулася через 100 років після підписання договору про взаєморозуміння між Великобританією та Францією. Фразеологізм *hors pair* підсилює враження надзвичайності цієї події.

Прем'єр-міністр Франції Ж.-П.Раффарен у промові, присвяченій аналізу економічного становища в країні, відзначаючи позитивні зміни в економіці, говорить:

"Nous avons tout mis en oeuvre pour renouer avec le dynamisme et la croissance.

L'innovation, l'esprit d'entreprise, l'initiative économique ont été encouragés. Les créations d'entreprises battent des records [...] 140 000 contrats sans charges ont été conclus pour ouvrir aux jeunes les portes de l'entreprise" [J.-P.Raffarin].

За допомогою цих фразеологізмів яскравий, образний опис дій закріплюється в пам'яті слухачів. Семи активної дії, що має позитивний результат, асоціюються у них з урядом та його головою й автором промови Ж.-П.Раффареном і підсилюють переконання в правильності економічної політики.

У промовах політичних діячів можна зустріти фразеологічні одиниці з позитивним чи негативним емоційно-оцінним компонентом, що створюють образи, які закарбовуються у свідомості адресата:

"Ceux dont il entend se débarrasser un jour sont en situation de devenir les nouveaux boucs émissaires..." [Chr.Poncelet].

Таким чином, фразеологічні одиниці вживаються авторами свідомо і цілеспрямовано, сприяють більшій аргументованості та експресивності промови. Функція експресивності й емоційності полягає, насамперед, у тому, аби при аргументації думки впливати не так на раціональне, логічне, як на емоційно-образне мислення адресата з тим, щоб викликати його довіру, оскільки головною прагматичною метою будь-якого політичного дискурсу є переконання адресата у правильності висловлюваних ідей задля залучення на свій бік якомога більшої кількості прихильників [7].

Говорячи про засоби образності й наочності, варто згадати і крилаті слова, вислови, цитати, що також підсилюють виразність публічної промови, її стилістичне розмаїття (вираження пафосу, іронії і т. і.):

"Mais justement, l'échange facile des pensées et des sentiments, dans un peuple expansif et que tout centralise, ne laisse pas d'avoir pour revers la mobilité des impressions communes, phénomène d'induction nerveuse habituel aux foules et que notait déjà César: "Gallorum subita ac repentina consilia" [Ch. de Gaulle].

Одна з характерних ознак сучасної публічної промови – її розмовність [1]. Багато дослідників відзначають неоднорідність лексичного складу публічної промови: змішання, взаємопроникнення лексик розмовної і книжко-писемної [8]. Результати дослідження публічних виступів сучасних французьких політиків доводять, що вплив розмовного мовлення більше позначається на синтаксичному рівні. Таким чином, наступним етапом роботи є аналіз синтаксису сучасної політичної публічної промови, у т. ч. й з погляду впливу розмовного мовлення.

1. Ножин Е.А. Проблемы теории публичной речи. Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. – М., 1974; Мигачев А.А. Общая схема французского ораторского выступления. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1975.
2. Гимпельсон Е.Г. Системные характеристики композиции риторического произведения. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1998.
3. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М.; Волгоград, 2000; Хазагеров Г.Г. Политическая риторика. – М., 2002; Form, genre and the study of political discourse. – Columbia, 1986.
4. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса...
5. Rebul Olivier. La rhétorique. – Р., 1984.
6. Тазмина А.Т. Проблемы современной американской президентской риторики. – Абакан, 2001.
7. Чередищенко О.І. Фразеологія сучасного політичного дискурсу // Вісн. Київ. ун-ту ім. Т.Шевченка. Іноземна філологія. – 2001. – Вип. 31. – С. 5–7.
8. Ножин Е.А. Проблемы теории публичной речи. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук.; Мигачев А.А. Общая схема...; Ронгинский В.М. Когнитивные основы ораторской речи // Ученые записки ТНУ – Симферополь. – 2002. – Вып. 112. – С. 28–31.

ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДІВ СВЯТОГО ПИСЬМА ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ (XIII–XIX СТОЛІТТЯ)

Подано короткий огляд історії перекладів Святого Письма французькою мовою, здійснених у XIII–XIX ст., та деякі класифікації цих перекладів.

The article describes history of translations of Bible to French language made in the XIII–XIX centuries and presents some classifications of such translations.

Переклад релігійних текстів завжди мав надзвичайно важливе культурне значення. Переклади Біблії у всі часи і різними мовами були визначними культурними подіями, задля них інколи створювалися або вдосконалювалися унікальні абетки (переклад Кирила та Мефодія), такі переклади заклали підвалини низки національних літературних мов (добре відомою є роль перекладу Біблії німецькою мовою Мартіном Лютером для розвитку літературного варіанту цієї національної мови).

Перекладачі Біблії розглядають також і теоретичні проблеми перекладознавства. Ще Ієронім Стридонський зазначав, що мовою перекладу необхідно передавати не просто буквальну послідовність слів, а зв'язок смислів – перекладати варто не від "слова до слова", а від "смыслу до смыслу". Однак досить часто поняття буквального (або послівного) перекладу пов'язують саме з перекладами Біблії, і сам Св. Ієронім, висловлюючи свої аргументи проти дослівного перекладу, вважає, що переклад Біблії вимагає зовсім іншого підходу і тут необхідним є максимально близьке наслідування оригіналу, хоча його загальна антибуквалістська позиція не дозволяла йому дотримуватися таких суворих правил [1:89].

Важливим для перекладознавчої теорії був і переклад Мартіна Лютера. Могутній рух реформації розпочався з публікації Лютером його "Листа перекладача", у якому він обґрунтовував принципи нового перекладу Біблії. Виступаючи за повну і точну передачу оригіналу, Лютер водночас рішуче виступав проти його рабського копіювання, наголошував на повноцінності мови перекладу, на вимозі "найчистішої та найзрозумілішої німецької мови". У Лютера вже відчувалося бажання, характерне для багатьох німецьких перекладознавців, втілити свої теоретичні настанови у перекладацьку практику [2:62].

Саме завдяки діяльності перекладачів християнство стало світовою релігією, адже на відміну від ісламу, християнство не мало і не має єдиної мови, спільної для всіх віруючих, і тому воно не могло набути такого поширення без перекладу релігійних текстів. Однак важливою є роль перекладу і для інших світових релігій, особливо в наш час, адже хоча арабська мова й залишається основною в ісламі, Коран усе частіше перекладається іншими мовами світу, сприяючи поширенню цієї релігії далеко за межі мусульманських країн. Сучасному перекладачу важливо знати хоча б у загальних рисах історію перекладу основних релігійних текстів і Біблії, зокрема хоча б тому, що головні світові релігії продовжують відігравати дуже важливу роль у житті світової громади. На Біблію та інші релігійні тексти досить часто посилаються у своїх виступах політичні діячі, філософи й оратори. Тексти та промови у різних сферах людської діяльності можуть містити імпліцитний натяк на релігійний текст, відомий для їхньої цільової аудиторії, і перекладач має не лише розпізнати цей натяк, але й уміти вірно передати його, ураховуючи прагматичний аспект перекладу.

Щойно вийшов переклад Біблії українською мовою, здійснений Патріархом Філаретом (Денисенком) за Біблією російською мовою, яка була перекладена з єврейської та грецької мов у другій половині XIX ст. (Синода-

льне видання Російського біблійного товариства. – М., 2002). Переклад видано Київською Патріархією Української Православної церкви Київського Патріархату з благословення Святішого Патріарха Київського і всієї Руси – України Філарета. Цей переклад розглядається Київською Патріархією як перший канонічний переклад церковною українською мовою.

Метою написання нашої статті є спроба змалювати загальну картину біблійних перекладів французькою мовою, виділити найважливіші та найцікавіші етапи здійснення таких перекладів, показати їхнє місце і роль (яка інколи була не лише ідеологічною та культурною, але й політичною) у часи їхнього здійснення. У Франції, як і в багатьох країнах світу, переклад Біблії має власну історію, багату на події, які мали важливе значення для культурного та національного розвитку.

У XIII ст. з'явився перший повний французький переклад Біблії, створений ученими Паризького університету на основі Вульгати (переклад Євсевія Софронія Ієронім (Ієронім Стридонський, 347–420), здійснений протягом 382–405 рр. з єврейських і грецьких манускриптів. У VII ст. цей переклад здобув загальне визнання, а у VIII ст. його текст перевіряв учений, радник короля Карла Великого абат Алкуїн. Уже в XIII ст. Біблія Ієроніма відома як Вульгата (Vulgata – "узвичаєна", "загальноприйнята"). Переклад канонізовано Тридентським собором 1546 р., а наприкінці XVI ст. (1589, 1592 рр.) за пап Сикста V та Климента VIII прийнято католицькою церквою під офіційною назвою *Biblia sacra Vulgatae editionis Sixti V Pont. Max. Jussu recognita et Clementis VIII auctoritate edita*) – *la Bible dite du "XIIIe siècle en français d'Ile-de-France"*. Протягом XIII–XV ст. було укладено дуже популярний французький парафраз на біблійні оповіді, т. зв. Велика Біблія (La Grande Bible). З Вульгати у XIV ст. було здійснено й такі досить відомі переклади, як т. зв. Англо-нормандська Біблія (la "Bible anglo-normande"), Біблія Жана де Сі (la Bible de Jean de Sy) – обидві у середині XIV ст., та Біблія Рауля де Преля (la Bible de Raoul de Presles) – наприкінці XIV ст.

Одним з найперших і найвідоміших повних перекладів Біблії французькою мовою є переклад Жака Лефевра д'Етапля (Jacques Lefèvre d'Étaples), якого ще називають Фабрі (Fabri). Він народився у м. Етапл у 1450 р. і помер у 1536 р. у м. Нерак. Жак Лефевр д'Етапл – відомий гуманіст-католик кінця XV – початку XVI ст., один з перших французьких реформаторів XVI ст. Зазначимо, що наприкінці XVI ст. прості люди мали деяку "біблійну" культуру, однак вони були майже зовсім незнайомі з текстом Біблії.

Лефевр почав перекладати Біблію вже майже у шістдесятирічному віці, застосовуючи гуманістичний метод. Він любив звертатися до джерел та дотримувався наукової точності. У ті часи вже протягом сорока років існував дуже модний переклад Біблії французькою мовою, здійснений Жаном де Релі (Jean de Rély). Відбиваючи настрої тієї епохи, то була "Історична Біблія" (une Bible Historiale), скомпонована з історичних текстів. Лефевр, здійснюючи повний переклад Біблії, перевіряв переклад Жана де Релі, виправляючи його за текстами Вульгати та грецько-

го перекладу Біблії. Хоча Лефевр і не був протестантом, та потроху цей інтелектуал-гуманіст почав заважати касті патентованих теологів, і тому опинився у вигнанні (1525 р. – Стразбург, далі – Нерак у департаменті Ло-і-Гарона (Lot-et-Garonne) близько 1530 р.). Переклад Нового Заповіту ще встиг побачити світ у Парижі у 1523 р., а повний переклад виходить вже в Антверпені у 1530 р. (la Bible d'Anvers). Як і у багатьох інших випадках, цей переклад побачив світ у Бельгії, а не у Франції. Саме тому ми підкреслюємо, що мова йде про переклади Біблії французькою мовою, які не обов'язково було здійснено чи надруковано саме у Франції.

Лефевр вважав, що віруючий має контактувати з Богом, безпосередньо читаючи його Слово під керівництвом Святого Духа. Він порекомендував своєму видавцю використовувати великий шрифт, аби люди похилого віку мали змогу читати Біблію, вимагав зробити це видання якомога дешевшим та невеликих розмірів.

Найвідомішим французьким протестантським перекладом Біблії XVI ст. став переклад П'єра Оліветана (двоюрідного брата Ж.Кальвіна), багато разів перевірений пізніше, зокрема самим Кальвіном. Оліветан переклав канонічні книги Старого Завіту з єврейської, а неканонічні книги та Новий Завіт відредагував з раннього перекладу Жака Лефевра д'Етапля (1523). Біблія Оліветана (la Bible d'Olivétan) побачила світ у Швейцарії у 1535 р. Кальвін переглянув переклад Оліветана 1551 р., а Робер Етьєн перевидав її 1553 р. з оригінальною системою нумерації віршів, яка збережена до сьогодні. Саме цей переклад стане головною Біблією франкомовних протестантів.

1588 р. Теодор де Без знову переглядає Біблію Оліветана. Ця версія стала відомою Женевською Біблією (la Bible de Genève).

У той час інквізиція посилила свою боротьбу з протестантизмом, однак католицька церква переглянула свою політику і Тридентський Собор (le Concile de Trente) дозволив переклад Біблії французькою мовою, за умови, що він ґрунтуватиметься на Вульгаті. Крім того, читати Біблію люди могли лише за умови отримання на це дозволу їхнього священника. Католик Рене Бенуа вже почав перекладати Святе Письмо у 1550 р., однак перший офіційний католицький переклад Біблії французькою мовою – "Лувенська Біблія" побачив світ лише у 1578 р. (la Bible de Louvain ou la Bible des docteurs de Louvain), виданий факультетом теології Лувену.

Історія перекладів Біблії французькою мовою пам'ятає і переклад протестанта Себастьяна Кастеліона, відкинутий, однак, відразу після друку як католиками, так і протестантами через використання автором власних неологізмів, створених під впливом розмовної мови. Крім того, перекладач пропонує нове графічне написання і намагається якомога ширше використати "просту і спільну для всіх мову" ("langage commun et simple").

У першій половині XVII ст. перевидуються вже здійснені переклади, тексти яких лише прикрашаються та художньо оформлюються. Перевидається Женевська Біблія: 1606 р. – в ля Рошелі, 1614 р. – в Сомюрі, 1633 р. – у Седані, 1635 р. – в Амстердамі. У 1644 р. цей переклад переглянув Дюдоті, доповнивши його анотаціями. У 1652 р. Женевська Біблія була вперше видана в Парижі. Інколи таке оформлення створює майже шедеври, як, наприклад, перегляд Женевської Біблії французькими пасторами Самюелем та Луї де Марец (Des Marets) та видавцями Ельзев'є (Elzévier) 1669 р.

У другій половині XVII ст. з'являються кілька нових перекладів Нового Завіту (Монський Новий Заповіт (le Nouveau Testament de Mons) 1667) – який увійшов до

Саської Біблії янсеністів (la Bible de Sacy, janséniste). Серед католицьких перекладів найяскравішими є переклади оратора Дені Амелюта (Denis Amelote, 1666–1670) та єпископа Антуана Годо (Antoine Godeau, 1668). У ту епоху продовжується конфлікт між протестантами та католиками, причому Ришельє, Мазаріні та Людовік XIV виступають за релігійну монархію у Франції і намагаються переконати у вірності своїх поглядів тих, кого називають "людьми Біблії" (les gens de la Bible), тобто протестантів, за допомогою численних тиражів католицької Біблії. Так, Людовік XIII наказав перевірити Біблію Жака Корбена (Jacques Corbin); Новий Заповіт Амелюта масово розповсюджується серед протестантів (близько 150 тис. екземплярів за часів правління Людовіка XIV).

У XVIII ст. було здійснено переклад Біблії Жаном Фредеріком Остервальдом та Давидом Мартеном. Остервальд відштовхувався від перекладу Оліветана, використовував Біблію Женевських Пасторів XVII ст. (la Bible des Pasteurs de Genève, 1669 р.) та "греко-візантійський" текст, чи, як його ще називають, "Текст Більшості" протестантської реформи ("Texte gréco-byzantin" ou "Texte Majoritaire (TM) ou, appellation courante, Texte Reçu (назва, вперше використана у передмові до перекладу грецькою Нового Завіту Ерасма, перевиданого після виправлення Гейнісіусом у 1633 р.) – спільна основа грецьких рукописів Нового Завіту, "вивірений" текст грецькою мовою, створений християнами-гуманістами у XVI ст., який слугував базою всім перекладам Нового Завіту протягом 350 років). Переклад Остервальда, уперше виданий у 1774 р., було дещо переглянуто у 1996 р. головним чином з метою заміни деяких архаїзмів.

Перше повне видання Біблії Давида Мартена датується 1707 р. (Новий Завіт побачив світ 1696 р.). Воно було опубліковане в Амстердамі у двох великих томах, які вміщували також усі коментарі та теологічні нотатки перекладача. Переклад здійснювався на прохання Валлонських франкомовних Церков (Eglises Wallones Francophones), і у травні 1710 р. Синод Леваардену (Synode de Leuwarden) визнає цей переклад їхнім офіційним перекладом. 1744 р. П'єр Рок, пастор Французької церкви Базеля, перевидав цю Біблію в економнішому форматі без оригінальних коментарів. Видання було здійснене у Базелі видавцем Жаном Рудольфом Ін-Гофом.

XIX ст. позначене перекладами Луї Сегона (Louis Second), та Джона Нельсона Дарбі (1800–1882). Луї Сегон (Louis Second), доктор теології, переклав оригінальні єврейські та грецькі тексти в період між 1873 та 1880 рр. Переклад Луї Сегон уперше побачив світ 1874 р., а повний переклад вийшов в Оксфорді 1880 р. Сегон був поміркованим теологом – протестантом лібералом. Метою Сегона були "точність, зрозумілість, виправлення... ні буквального, ні вільного". Зазначений переклад був погано прийнятий у його епоху. Ця версія французькою мовою є найбільш розповсюдженою у франкомовному світі, найчастіше використовується у євангелістичних та протестантських колах, сприймають її і католики. Спеціалісти визнають її велику літературну цінність. Зараз неможливо знайти оригінальний переклад Сегона, а ось його переклад 1910 р. групою експертів Британського та закордонного Біблійного товариства добре відомий, хоча деякі критики вважають цей переглянутий варіант сповненим помилок та опущень порівняно з уже згадуваним "греко-візантійським" (напр., автори сайту www.bibliorama.com). Відсутність авторського права сприяла широкому розповсюдженню зазначеного варіанта перекладу.

Джон Нельсон Дарбі володів шістьма мовами: єврейською, грецькою, англійською, французькою, німецькою та італійською. Він переклав Біблію трьома мовами: англійською, французькою та німецькою. Видан-

ня перекладу французькою мовою почалося в 1859 р. Першим побачив світ Старий Завіт.

Зважаючи на велику кількість цікавих відомостей щодо перекладів Біблії французькою мовою, здійснених у XX ст., та на обмежений обсяг нашої статті, ми вирішили винести в окрему статтю розгляд перекладів Біблії французькою мовою у XX ст.

Різні джерела по-різному класифікують переклади Біблії французькою мовою. Ось декілька прикладів таких класифікацій.

Словник біблійної культури Моріса Кареза [3] подає такі типи французьких біблійних перекладів:

- **класичні переклади** (les traductions "classiques"): Bible de Jerusalem, TOB, Bible du chanoine Osty, La Bible des Moines de Maredsous, La Bible des Communautés Chrésiennes – édition pastorale, qui est le fruit de la prise de conscience et de l'expérience missionnaire de deux frères, les PP. Bernard et Louis Hurault, prêtres du Diocèse de Versailles, 1994 та ін.

- **переклади сучасною французькою мовою** (les traductions en langage dynamique ou "français courant") – переклади Французького біблійного товариства (Société Biblique Française), серед ознак яких вирізняються динамічність мови та проста побудова фраз та інше (напр. видання Нового Завіту зі вступами та планами Е.Шарпантьє (Nouveau Testament avec introductions et plans d'E. Charpentier);

- **переклади "загальнозживаною французькою мовою"** (les traductions en "français fondamental": Bible en français courant.

Сайт www.info-bible.org/versions/ подає таку класифікацію перекладів Біблії:

- **католицькі переклади** (Bible de Jerusalem, Bible de Jerusalem 2001, Bible du chanoine Osty (остання характеризується як дуже близький до грецького тексту, водночас французький стиль зберігається з початку до кінця. Дуже багаті і точні помітки, вірні католицькій традиції);

- **протестантські переклади** (Bible Louis Second, Second révisé 1975 ou Nouvelle Edition de Genève, Second révisé 1978 Colombe, NBS 2002)

- **єкуменічні переклади Біблії** (TOB, Bible en français courant, Parole de vie)

- **єврейські переклади Біблії** (Chouraqui)

- **євангелістичні переклади** (Darby, Semeur, Bible d'étude Semeur 2000)

- **інші переклади Біблії** (Bible Bayard 2001, La traduction des Témoins de Jéhovah (Traduction du monde nouveau).

Однак найцікавішою для нас була класифікація, яку подає сайт www.bible-service.net:

- **"формально еквівалентні" переклади** (traductions par "équivalence formelle") – кожне біблійне слово перекладається еквівалентним словом французької мови, без словникових обмежень (Bible de Jerusalem, TOB, NBS 2002...). Нагадаємо, прихильники концепції, яка розрізняє поняття еквівалентності та адекватності перекладу під еквівалентністю розуміють "наближення до смислової структури оригіналу, тобто більш-менш точне відтворення його змісту. Адекватність перекладу розглядається як його функціональна тотожність оригіналу, за якої враховується рецепція дискурсу. Адекватність перекладу може збагачуватися його семантичною еквівалентністю, але може досягатися і за відсутності такої" [4:91];

- **"динамічно еквівалентні" переклади** (traductions par "équivalence dynamique") – біблійна ідея перекладається еквівалентною ідеєю, вираженою французькою мовою, навіть якщо потрібно вжити більше слів чи інші слова (Bible en Français Courant). Зазначимо, що у концепції Ю.Найди динамічна еквівалентність є синонімом адекватності. Під поняттям динамічної (пізніше – функціональної) еквівалентності Я. де Ваард та Ю.Найда "розуміють найповніше відображення комунікативної спрямованості тексту оригіналу в перекладі для гарантування тотожності інтелектуальних та емоційних реакцій одержувачів обох текстів" [5:91];

- **переклади "базовою французькою мовою"** (Parole de Vie);

- **окремо виділена "La Bible Bayard"**, оригінальністю якої є використання для перекладу сучасної літературної та поетичної мови.

1. Семенец О.Е., Панасьєв А.Н. История перевода. – К., 1989. – С. 89.
2. Комиссаров Виллен Наумович. Общая теория перевода. – М., 2000. – С. 62.
3. Dictionnaire de culture biblique de Maurice Carrez. – 1993. – P. 322.
4. Череди́ченко О. Український переклад: з минулого у сьогодення // Літературна мова у просторі національної культури. – К., 2004. – С. 91.
5. Череди́ченко О. Український переклад: з минулого у сьогодення // Літературна мова у просторі національної культури. – К., 2004. – С. 91.
6. Біблія. Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату. – К., 2004.
7. La Bible des Communautés Chrétiennes. Société Biblique Catholique Internationale. Imprimé et relié en Espagne. – 1994.
8. Le Nouveau Testament illustré en français courant. Alliance Biblique Universelle. Imprimé en France. – 1971.
9. Le Nouveau Testament. Traduction officielle pour la liturgie. – P., 1994.
10. La Sainte Bible. Version établie par les moines de Maredsous. Brepols. – P.; Turnhout, 1970.

Надійшла до редколегії 10.02.04

ГЕРМАНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО

Н.П.Неборсіна, д-р філол. наук

АНЖАМБЕМЕНТ: ПРИЙОМ ВІРШУВАННЯ ЯК ГЕРМЕНЕВТИЧНА СИТУАЦІЯ

Подано етимологічну характеристику терміна "анжамбемент" для обґрунтованості риторико-герменевтичного аналізу поетичного твору.

For achieving a deeper understanding of enjambement as a textual phenomenon, a cognitive framework is needed. This paper briefly charts the etymology of the term and suggests the guide-lines for rhetorical-hermeneutic analysis of a poetic text.

У теорії версифікації анжамбемент (enjambement) визначається як перенесення частини речення або частини тісно пов'язаної групи слів з одного вірша на інший; будь-яке незбігання ритмічного членування віршованого мовлення зі змістом і синтаксичним членуванням речень, які належать до її складу [1:574]. Анжамбемент неодноразово був предметом лінгвістичного та лінгвостилістичного дослідження, але його прагматичний та когнітивний вимір залишається досі поза увагою філологів: не згадується він ні в теорії поетичної комунікації, ні в дослідженнях констант

поетичного тексту, які спрямовані на моделювання риторизованого породження мови та її сприйняття. Проте анжамбемент, як текстовий феномен, сприяє актуалізації не тільки окремих поетичних образів, але й різних культур поетичної логіки, що потребує визначення його онтологічного статусу. Саме в цьому і полягає головна мета нашої статті.

Методологічною основою дослідження є принципи розподілу між поетичним твором, його мовою та побудовою, з одного боку, а з іншого – актом мови, тобто конкретним виголошенням (вимовлянням) та усвідомленням,

внутрішнім поясненням певного духовно-історичного цілого [2:9]. Доступ до внутрішнього досвіду автора поетичного твору відкриває риторична герменевтика, яка орієнтована на розуміння поетичного твору в діалектичній єдності граматичного, психологічного та естетичного.

Естетична компонента розуміння пов'язана з чуттєвим сприйняттям дійсності, яке відбувається в часі та просторі. У повсякденному житті зміна форм чуттєвого сприйняття відбувається позасвідомо, проте в поетичному творі вона є потужним засобом досягнення риторичного ефекту. Значну роль у цьому відіграє анжамбемент. Для поглиблення нашого розуміння анжамбемента як текстового феномена спробуємо етимологізувати цей термін. Для цього залучимо слова з корінням "амб" з різних мов, зокрема *лат.*: *gamba* – копито; *gambade* – фантастичний рух, стрибок, несподівана вихватка; *ambo* – обидва способи, шляхи; *ambitus* – межа, оточення; *ambitio* – прагнення до відзнаки; *ambulare* – інохідь; *фр.*: *jambe* – нога; *enjambee* – великий крок; *enjamber* – переступити; *ст. грец.*: *αμβου* – обідок, край; *αμβος* – тридольна стопа у двох словах, у яких перший склад короткий, а другий – довгий; порівняємо також *ст. рос.*: *Гамма* – яма; *укр.*: *ям* (поштова станція в Росії та на Україні в XIII–XVIII ст., де подорожні міняли коней).

Фундаментальні уявлення про світ, які містить корінь *jambe*, запропоновано у наступній схемі, де суто "природний", "фізичний" план (вертикалі "а", "б", "в") залучено до подальшого, метафізичного осмислення (вертикаль "г").

	а	б	в	г
А	копито	нога	ступня	стопа метрична
Б	крок	переступати	вихватка	віршоване членування
В	обідок	край	відзнака	рима
Г	яма	заглиблення	зупинка	дієрема (пауза)

Розглянемо схему детальніше. Як бачимо, "фізичний" план змісту коріння "амб" складається з чотирьох триад, або парадигм.

Тріада "А" (копито – нога – ступня) містить "знаряддя" руху. Щодо його концептуального уявлення, тобто метричного розуміння стопи, то до нього увійшло не тільки "рухоме" значення поступу, але й ехоподібне подовження звуку, підслухане у природі. У грецькій міфології [3] німфа Ехо, яка позбавлена дару мови, може повторювати лише останній склад слів, які чує, що спричиняє "трансцендентну парність", якою і є ямбічна стопа.

У триаді Б (поступ, крок – переступати – несподівана вихватка) увагу привертає сема несподіваності. Саме несподіваність була притаманна Ямбі, доньці німфи Ехо та бога Пана. Згідно з міфом, Ямба намагається розвеселити засмучену богиню Деметру. Вона співає свої веселі пісні, а коли бачить даремність своїх зусиль, то трохи піднімає край одягу богині, чим змушує її посміхнутися над цією смішною витівкою. Метафізичний ракурс несподіваності пов'язаний з віршованим мовленням як таким, що задовольняє нагальну необхідність у здивуванні взагалі, та мистецтві зокрема.

У триаді В (обідок – край – відзнака) символічним змістом наповнюється ідея "крайності". Зауважимо, що *старогрец.* *αμβου* відповідають *лат.* *rim*; *фр.* *rimé*; *англ.* *rhyme*; *укр.* *рима*.

У продовженні асоціативних рядів, пов'язаних з ідеєю "края", можна виділити триаду "Г" (яма – заглиблення – зупинка) з домінуючим значенням паузи.

Отже, у слові анжамбемент знайшли відображення всі основні константи віршованого мовлення, а саме факт його членування (Б₂), метричний характер ритму (А₂), відокремлення краю римою (В₂) та дієремою (Г₂).

Найбільш вагомим для нашого дослідження є поняття дієреми як демаркаційного знаку [1:134]. Для розкриття семіологічної релевантності дієреми залучимо термін "герма". Коли дієрема застосована для позначення кінця віршованого рядку, вона завжди збігається з певним знаком пунктуації і як така є видимою гермою. Видимі герми

створюють просторові відносини між собою, чому сприяє логічно-переконливе фразування речень, напр. [4:353]:

Down by the salley gardens my love and I did meet;
She passed the salley gardens with little snow-white feet.
She bid me take love easy, as the leaves grow on the tree;
But I, being young and foolish, with her would not agree.

William Butler Yeats

Дієреми можуть функціонувати для актуалізації певного синтаксичного змісту: процесного, кваліфікативного тощо. У цьому разі вони є невидимі герми, що встановлюють часові відношення між віршованими рядками, яким притаманне емоційно-впливове фразування, напр. [4:244]:

A thing of beauty is a joy for ever:
Its loveliness increases; it will never
Pass into nothingness; but still will keep
A bower quiet for us, and a sleep
Full of sweet dreams, and health, and quiet breathing.

John Keats

Невидимі герми, які позначають межі другого, третього та п'ятого рядків, конституують поетичну топологію синтаксичних зв'язків і, водночас, актуалізують їхній зміст: процесні відносини (*it will never / Pass into nothingness*), об'єктні відносини (*will keep / A bower quiet*) та атрибутивні відносини (*a sleep / Full of sweet dreams*), уявлені автором як такі, що існують у часі.

Таким чином, видимі та невидимі герми є естетичні знаки, які конституують онтологію анжамбемента. Отже, постає запитання, що ж, власне, висвітлює когнітивний потенціал анжамбемента. Визначальним тут є два напрями: аналіз анжамбемента, як когнітивного предмета та когнітивного об'єкта. Вибір того чи іншого стратегічного напрямку зумовлює певну герменевтичну ситуацію, яка виникає як наслідок функціонального навантаження герм віршованого мовлення. Під герменевтичною ситуацією мається на увазі ситуація розуміння певного лінгвістичного феномену як такого, що належить до емоційно-вольового наміру, тобто внутрішнього аспекту художнього твору. Що стосується герм віршованого мовлення, то вони створюють принаймні три герменевтичні ситуації, які пов'язані з 1) визначенням внутрішнього центру поетичного твору; 2) зміною тональності поетичного мовлення; 3) концептуалізацією досвіду світосприйняття. Розглянемо їх детальніше.

І. Метою риторичного аналізу анжамбемента, як когнітивного предмета, є актуалізація екзистенціального контексту. Екзистенціальний контекст є тематичним контекстом, тобто екзистенціальним зв'язком між текстом та реальною дійсністю [5:216]. Вибір того чи іншого синтаксичного зв'язку для актуалізації його невидимою гермою є екзистенціально значущим, бо відразу відбувається актуалізація певного синтаксичного змісту, який вказує на фрагмент реальної дійсності, що потрапив до поетичного сприйняття. Саме цей екзистенціальний зв'язок надає особливу вагу нашому герменевтичному досвіду. Г.-Г.Гадамер у своїй праці "Актуальність прекрасного", замислюючись над структурою мистецького твору, зауважує: "Все в художньому творі підпорядковане певному роду центрові" [6:89]. Як невидимі герми позначають внутрішні центри поетичних строф можна побачити на прикладах [4:176]:

I wander thro' each charter'd street,
Near where the charter'd Thames does flow.
And mark in every face I meet
Marks of weakness, marks of woe.

William Blake

My Sorrow, when she's here with me,
Thinks these dark days of autumn rain
Are beautiful as days can be;
She loves the bare, the withered tree;
She walks the sodden pasture lane.

Robert Frost

Строфотворення тут відбувається за принципом структури "органічної" істоти: невидимі герми актуалізують органічну єдність граматичного (об'єктні синтаксичні відносини – *I meet / Marks of weakness*; предикативні відносини – *these dark days of autumn rain / Are beautiful*), психологічного (синтаксичні відносини переведені для сприйняття в часовий простір) та естетичного (синтаксичні зв'язки збігаються з центрами динамічної симетрії).

Визначення внутрішнього центру поетичного твору є фундаментальним принципом поетичної семантики синтаксису віршованого мовлення. Проте слід зазначити, що до структури екзистенціального контексту поетичного твору може бути залучено декілька внутрішніх центрів, апр. [7:522]:

'My heart leaps up when I behold'

My heart leaps up when I behold
A rainbow in the sky:
So was it when my life began;
So is it now I am a man;
So be it when I shall grow old,
Or let me die!
The Child is father of the Man;
And I could wish my days to be
Bound each to each by natural piety.

William Wordsworth

Визначальним тут є актуалізація невидимою гермою об'єктних відносин (*I behold / A rainbow in the sky*). Ось таким чином автор доводить свій досвід стосунків з навколишнім світом для спілкування з читачем у дусі та відтворює, при цьому, незримому кулю, яка є початком культурного формування. Саме він постає об'єктом подальшої актуалізації емоційно-вольового наміру автора: невидимою гермою сема зв'язку потрапляє в його екзистенціальний контекст (*And I could wish my days to be / Bound...*). Між двома внутрішніми центрами твору, зміст яких переведений у площину часу, існує низка рядків, які відзначені логіко-переконливим фразуванням та супроводжуються видимими гермами. Їхня особливість полягає в тому, що між ними встановлено просторові відносини, які завдяки синтаксичному паралелізму набувають естетичного значення.

Зрозуміло, що просторові відносини, які створено завдяки зримим гермам, риторично є впливовішими, бо сприяють нашим матеріальним почуттям, проте вони завжди підпорядковані виразу певної психологічної реальності невидимими гермами. Це спостереження стосується, перш за все, такої культури поетичної логіки, якою був романтизм XIX ст. У XX ст. просторові відносини застосовуються для відзначення саме внутрішнього центру поетичного твору [8:174]:

Nothing Gold Can Stay

Nature's first green is gold,
Her hardest hue to hold.
Her early leaf's a flower,
But only so an hour.
Then leaf subsides to leaf.
So Eden sank to grief,
So dawn goes down to day.
Nothing gold can stay.

Robert Frost

Наслідком співвіднесення різних площин дійсності – соціальної (*So Eden sank to grief*) та природної (*So dawn goes down to day*), виникає поетична реальність, яка і є емоційно-вольовим наміром поета.

Риторичний аналіз анжамбементу набуває чинності, коли поетичний твір вражає хаосом застосованих невидимих герм. Тоді головне завдання полягає у відділенні тих

герм, які стосуються зовнішнього аналізу побудови віршованого мовлення і тих, що конституують екзистенціальний контекст автора. Звернімося до матеріалу [7:357]:

Lines Composed a Few Miles above Tintern Abby

These beauteous forms,
Through a long absence, have not been to me
As is a landscape to a blind man's eye:
But oft, in lonely rooms, and 'mid the din
Of towns and cities, I have owed to them
In hours of weariness, sensation sweet,
Felt in the blood, and felt along the heart;
And passing even into my puer mind,
With tranquil restoration: – *feelings too*
Of unremembered pleasure: such, perhaps,
As have no slight or trivial influence
On that best portion of a good man's life,
His little, nameless, unremembered, *acts*
Of kindness and of love. Nor less, I trust,
To them I may have owed another gift,
Of aspect more sublime; that blessed mood,
In which the burden of the mystery,
In which the heavy and the weary weight
Of all this unintelligible world,
Is lightened: – that serene and blessed mood,
In which the affections gently lead us on, –
Until, the breath of this corporeal frame
And even the motion of our human blood
Almost suspended, we are laid asleep
In body, and become a living soul:
While with an eye made quiet by the power
Of harmony, and the deep power of joy,
We see into the life of things.

William Wordsworth

Внутрішнім центром фрагменту є образ благодаті, структура якого складається з послідовного утворення атрибутивних словосполучень: *sensation sweet – blessed mood – serene and blessed mood – a living soul*, які актуалізуються видимими та невидимими гермами. Краса природи та краса вчинку – благодійність і милосердя – синтезуються в одне ціле. Спочатку це ціле постає у вигляді атрибутивного словосполучення *another gift, / Of aspect more sublime*, а потім одержує конкретніше лексичне вираження – *that blessed mood*, яке відразу розгортається повтором кваліфікаційного змісту: *In which the burden of the mystery, / In which the heavy and the weary weight...* Таке стисле топологічне узагальнення кваліфікаційного змісту створює ефект тривалості. Поет розширює поетичну формулу поняття благодаті – *that serene and blessed mood* – та впроваджує новий елемент, мотив перетворення – *our human blood / Almost suspended, we are laid asleep / In body, внаслідок чого з'являється образ живої душі – a living soul* – в полоні гармонії. Привертає до себе увагу й те, що при тій свободі, яка надана автору для наповнення психологічним змістом синтаксичних відношень, він відбирає ті, які стосуються саме кваліфікативних відношень. Риторичне їхнє забезпечення досягається завдяки невидимим гермам: *feelings too / Of unremembered pleasure; acts / Of kindness and of love; the power / Of harmony*. Ось таким чином образу благодаті надається сила психологічної реальності.

Психологічне навантаження референтних зв'язків з реальною дійсністю є насправді пафосом – "емоційним натхненням, яке пронизує художній твір [10:318]. Для того, щоб розмежувати між когнітивно значущими невидимими гермами, тобто такими, що залучені до екзистенціального контексту автора, та такими, що здійснюють технічний намір автора, запропонуємо називати перші з них дієремами пафосу. Звісно, у кожному разі,

коли постає проблема форми і змісту, філолог мусить відштовхуватися від того об'єкту позамовної дійсності, який включено до екзистенціального контексту твору.

II. Риторичний аналіз анжамбемента як когнітивного об'єкта зосереджує нашу увагу на мобільності екзистенціального контексту. Матеріалом дослідження тут можуть бути всі попередні варіанти твору, які відкривають доступ до поетичної лабораторії автора, та його остаточний варіант.

Цікавим матеріалом для такого дослідження є твір Уільяма Вордсворта "The Prelude", який існує у двох паралельних текстах, перший з яких був виданий у 1805 р., а другий, перероблений, у 1850 р. Розглянемо фрагмент цього твору [9:66, 67]:

Yes, I remember when the changeful earth,
And twice five seasons on my mind had stamped
The faces of the moving year, even then,
A child, I held unconscious intercourse
With the eternal beauty, drinking in
A pure organic pleasure from the lines
Of curling mist, or from the level plain
Of waters coloured by the steady clouds (1805).

Yes, I remember when the changeful earth,
And twice five summers on my mind had stamped
The faces of the moving year, even then,
I held unconscious intercourse with beauty
Old as creation, drinking in a pure
Organic pleasure from the silver wreaths
Of curling mist, or from the level plain
Of waters coloured by impending clouds. (1850)

Аналіз фрагменту свідчить про його емоційно-впливове фразування як наслідок послідовного застосування невидимих герм для актуалізації різного роду об'єктних відносин (*had stamped / the faces; drinking in / A pure organic pleasure; I held unconscious intercourse / With the eternal beauty*) та кваліфікативних відносин (*the lines / Of curling mist; the level plain / Of waters*). У цій системі синтаксичних зв'язків особливе місце посідає прийменниковий об'єкт (*I held unconscious intercourse / With the eternal beauty*), тому що саме він є емоційним фокусом фрагмента. Екзистенціальний контекст свідчить про надзвичайну природну вразливість, котра сформувала естетичний ідеал автора.

Звернімося тепер до модифікації екзистенціального контексту у другій редакції фрагмента. Перегляд автором синтаксичних відносин торкнувся тих, що утворювали емоційний фокус фрагмента. Автор зрівняв зв'язок прийменникового об'єкту з іншими синтаксичними зв'язками і таким чином перевів його із часового плану сприйняття реальної дійсності до просторового (*I held unconscious intercourse with beauty*), але при цьому додав постпозитивний атрибут й об'єктивував його поетичний зміст невидимою гермою (*I held unconscious intercourse with beauty / Old as creation*). Отже, автор витягнув об'єктні відносини зі свого екзистенціального контексту та застосував до нього атрибутивні відносини, як такі, що в його свідомості в певний час постали актуальніше.

У нашій свідомості зрушення у сприйманні краси, яка спочатку вражала автора своєю вічністю (*the eternal beauty*), а протягом певного часу своєю первісністю (*old as creation*), синтезується та відкладається в екзистенціальному метаконтексті.

Проблема типології екзистенціальних метаконтекстів відкриває іншу сферу риторичного аналізу анжамбемента як когнітивного об'єкта.

Для продовження аналізу матеріалу, звернімося до твору Джона Мільтона "Paradise Lost" [11] та розглянемо монолог Єви, у якому вона повідомляє Адама, що вкусила заборонений плід.

Hath thou not wondered, Adam, at my stay?
Thee I have missed, and thought it long, deprived
Thy presence, agony of love till now
Not felt, nor shall betwix, for never more
Mean I to try, what rash untried I sought,
The pain of absence from thy sight. But strange
Hath been the cause, and wonderful to hear:
This Tree is not as we are told, a Tree
Of danger tasted, nor to evil unknown
Opening the way, but of Divine effect
To open Eyes, and make them Gods who taste;
And hath been tasted such: *the Serpent wise*,
Or not restrained as we, or not obeying,
Hath eaten of the fruit, and is become,
Not dead, as we are threatened, but thenceforth
Endued with human voice and human sense,
Reasoning to admiration, and with me
Persuasively hath so prevailed, that I
Have also tasted, and have also found
The effects to correspond, opener mine Eyes,
Dim erst, dilated spirits, ampler Heart,
And growing up to Godhead, which for thee
Chiefly I sought, without thee can despise.
For bliss, as thou hast part, to me is bliss;
Tedious, unshared with thee, and odious soon.
Thou therefore also taste, *that equal lot*
May join us, equal joy, as equal love;
Lest thou not tasting, different degree
Disjoin us, and I then too late renounce
Deity for thee, when Fate will not permit.

Як показує аналіз монологу, його центральне комунікативне завдання полягає у констатації подій, які виражені дієсловами *to eat* і *to taste*. Саме ці процесні відносини постають об'єктами естетичної актуалізації. Проте вона відбувається по-різному: завдяки видимій гермі (*the Serpent wise, I ...Hath eaten of the fruit*) та невидимій гермі (*Persuasively hath so prevailed, that I / Have also tasted, and have also found*). В останньому випадку завдяки ритмічним обставинам та змістовому наповненню невидима герма набуває статусу дієреми пафосу. Привертає до себе увагу й те, що автор втретє піддає процесні відносини естетичній актуалізації, але в цьому разі з модальним відтінком, бо їм передуює звернення Єви до Адама розділити долю (*Thou therefore also taste, that equal lot / May join us, equal joy, as equal love*).

Екзистенціальний контекст монологу Єви, складовими якого є процесні відносини, має значний резонансний ефект у монологі Адама, у якому оцінюється факт грихопадіння Єви:

O fairest of Creation, last and best
Of all God's works, Creature in whom excelled
Whatever can to sight or thought be formed,
Holy, divine, good, amiable, or sweet!
How art thou lost, how on a sudden lost,
Defaced, deflowered, and now to Death devote?
Rather how hast thou yielded to transgress
The strict forbiddance, how to violate
The sacred Fruit forbidden! Some cursed fraud
Of Enemy hath beguiled thee, yet unknown
And me with thee hath ruined, for with thee
Certain my resolution is to die;
How can I live without thee, *how forgo*
Thy sweet Converse and Love so dearly joined,
To live again in these wild woods forlorn?
Should God create another Eve, and I
Another rib afford, yet loss of thee
Would never from my heart; no, no I feel
The Link of Nature draw me: Flesh of Flesh,
Bone of my Bone thou art, and from thy state
Mine never shall be parted, bliss or woe.

Високий стиль промови нібито послаблює функцію адресації і є знаком дистанції, яка виникла між Адамом і Євою. У зв'язку з цим цікавим є те, що у вербальній поведінці Єви, яка першою відчула біль відчуження, відсутній слід внутрішнього перетворення, у той час як Адам, котрий ще не вкусив, уже відчужений. Варто зазначити, що реакція Адама на ірраціональний учинок Єви знаходить поетичне вираження в естетичній реалізації об'єктних відносин дієремами пафосу. Спочатку Адам висловлює своє здивування з приводу гріхопадіння Єви (*Rather how hast thou yielded to transgress / The strict forbiddance*), потім – думку про неможливість розлучення з Євою (*How can I live without thee, how forgo / Thy sweet Converse*), та завершує вираження свого психологічного стану почуттям солідарності з нею (*Would never from my heart; no, no I feel / The Link of Nature draw me*).

Екзистенціальні контексти монологів Єви й Адама поєднуються у нашій свідомості в екзистенціальний мета-контекст, якому притаманна тематична діалектика, тобто перехід від актуалізації дії до актуалізації об'єкту дії.

Ставлення до анжамбемента, як когнітивного об'єкта, передбачає розуміння не тільки екзистенціального контексту автора, але і його функціонального навантаження в історичному контексті розвитку поетичного дискурсу. Адже відомо, що культура застосування невидимих герм, як принципа поетичної семантики у поетів-романтиків, різко відрізняється від культури поетів модерністського та постмодерністського напрямів. Звідси випливає запитання щодо прагматичної функції анжамбемента в екзистенціальних метаконтекстах, які відрізняються спільною тематичною референцією.

Звернімося до гіпертексту, створеного у межах поетичної культури імажинізму. Передусім нагадаємо, що на початку XX ст. імажинізм був головним засобом пошуку індивідуального стилю поетичного світосприйняття, який полягав у створенні образів шляхом такого поєднання інтелектуального та емоційного, що породжує ефект миттєвого визволення почуття свободи від часової та просторової обмеженості [12:18]. Імажинізм увібрав у себе культуру поетичної комунікації французьких символістів, а також ту, що існувала в старовину в Греції та Китаї. Значну частину системи образів імажинізму успадкував від поетів-романтиків, серед яких найбільш помітним є образ місяця (moon):

Wind and Silver

Greatly shining,
The Autumn moon floats in the thin sky;
And the fish-ponds shake their backs and
flash their dragon scales
As she passes over them.

Amy Lowell

Autumn

A touch of cold in the Autumn night
I walked abroad,
And saw the ruddy moon lean over a hedge
Like a red-faced farmer.
I did not stop to speak, but nodded;
And round about were the wistful stars
With white faces like town children.

T.E.Hulme

Above the Dock

Above the quiet dock in midnight,
Tangled in the tall mast's corded height,

Hangs the moon. What seemed so far away
Is but a child's balloon, forgotten after play.

T.E.Hulme

A White Blossom

A tiny moon as small and white as a single jasmine flower
Leans all alone above my window, on night's wintry bower,
Liquid as lime-tree blossom, soft as brilliant water or rain
She shines, the first white love of my youth, passionless
and in vain.

D.H.Lawrence

У творі "Wind and Silver" поняття *moon* застосовано у вірші з логіко-переконливими фразуваннями речення і тому воно задіяно до його просторового сприйняття. Підтвердженням цього є видима герма на кінці вірша (*The Autumn moon floats in the thin sky*). Він, насправді, є статичною частиною екзистенціального контексту, який розгортається вигадливими образами, котрі з'являються внаслідок віддзеркалення місяця у воді мілких озер, але невидимі герми тут позбавлені психологічного навантаження і виконують суто технічний намір автора.

У творі "Autumn" невидимі герми актуалізують художній образ місяця (*And saw the ruddy moon lean over a hedge / Like a red-faced farmer*) та зірок (*the wistful stars / With white faces like town children*).

Екзистенціальний контекст поняття місяця у творі "Above the Dock" відтворено на засадах емоційно-впливового фразування, а саме чіткого тематичного розквіту першого речення, яке закінчується інверсією предиката (*Hangs the moon*). Однак це є тільки статичною частиною екзистенціального контексту, його таємною частиною, тобто тим, що автор намагається донести до читача у дусі, містить поетичну ідентифікацію поняття *moon*: у свідомості автора місяць існує в образі дитячої кулі, забутої після гри (*What seemed so far away / Is but a child's balloon, forgotten after play*).

У творі "A White Blossom" поняття *moon* вжито в екзистенціальному контексті, який повністю виткано з тропів. За тропейністю екзистенціального контексту та вишуканістю синтаксичної споруди твору, незримі герми (*A tiny moon as ... / ... Leans all alone*), (*Liquid ... / She shines*) втрачають силу інформаційного резонансу і тому можуть бути сприйняті як порожні знаки.

Отже, автори відрізняються у використанні когнітивного потенціалу невидимої герми, що підтверджується різними засобами її залученості до механізму виникнення поетичного образу та здійснення його актуальності. Різноманіття екзистенціальних контекстів синтезується в екзистенціальний метаконтекст, де відбувається певне впорядкування калейдоскопу поетичних образів того чи іншого фрагменту дійсності.

Таким чином, риторико-герменевтичний аналіз анжамбемента відкриває нові перспективи для розвитку когнітивної поезії віршованого мовлення.

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1969.
2. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка. – М., 1957.
3. Bulfinch Thomas. Myths of Greece and Rome. Compiled by Bryan Holme. With an Introduction by Joseph Campbell. – Penguin Books, 1979.
4. An Anthology of English and American Verse. – Moscow, 1972.
5. Seug T.K. Semiotics and Thematics in Hermeneutics. – N.-Y., 1982.
6. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика. – К., 2001.
7. Wordsworth William. The Poems. Vol. One / Ed. by John O.Hayden. – Penguin Books, 1977.
8. Фрост Роберт. Стихи. (На англ[ийском] и рус[ском] языках). – М., 1986.
9. Wordsworth William. The Prelude. A Parallel Text / Ed. by J.C.Maxwell. – Penguin Books, 1978.
10. Белинский В.Г. Сочинения : В 6 т. – М., 1955. – Т. 6.
11. The Portable Milton / Ed. by D.Bush. – Penguin Books, 1976.
12. The Imagist Poem. Modern Poetry in Miniature / Ed. By William Pratt. – N.-Y., 1963.

Надійшла до редколегії 17.02.04

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ У ТЕЛЕВІЗІЙНОМУ ЖАНРІ ТОК-ШОУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Розглянуто складові стереотипної комунікативної ситуації ток-шоу, специфіку компонентів та структури комунікації в ефірі, висвітлено вплив контекстних моделей і детермінант мовленнєвої поведінки на комунікативну інтеракцію.

Components of the talk show communicative situation are examined in the given article, the specific character of broadcast communication is pointed out. The influence of contextual models and determinants of speech behaviour on communicative interaction are described.

Однією з особливостей ХХ ст. є поява, удосконалення та поширення засобів масової комунікації, які спричинили суттєві зміни у світосприйнятті як окремого індивіда, так і цілих спільнот. Сучасні філософи засвідчують появу нового соціального утворення – *масового суспільства*, основною характеристикою якого є наявність специфічних засобів зв'язку – засобів масової комунікації [1:23]. Не випадковим є зміщення акцентів з терміну "засоби масової інформації" (ЗМІ) та термін "засоби масової комунікації" (ЗМК): у парадигмі сучасних наукових досліджень ЗМК починають розуміти як "засоби масової комунікації, тобто систему зі зворотнім зв'язком, як один із істотних інститутів соціального управління" [2:73].

Продуктом прогресу інформаційних технологій ХХ ст. є телебачення – не лише найпоширеніший засіб масової комунікації, а й один із найінтенсивніших видів багатоточільової маніпуляції свідомістю глядача завдяки особливий "документально-образній системі впливу" [3:47]. М.Маклюєн називає телебачення одним із "розширювачів" меж людської свідомості та почуттів, класифікуючи його як "холодний засіб масової комунікації", тобто такий, що сприяє глибинному залученню аудиторії. Глядач залучається і бере участь у подіях, що відбуваються на екрані, при цьому переживаючи більше, ніж розуміє сам. "Між тим, не розуміння, а саме переживання впливає на поведінку, особливо в колективних матеріях засобів та технологій, де індивід не усвідомлює впливу, який вони на нього мають" [4:365].

Таким чином, помилковим було б вважати телебачення просто ретранслятором інформації. Досліджуючи взаємозв'язок мас-медіа та політики, Еллен Х'юм визнає роль телебачення як національного джерела інформації, як авангарду у світовій битві за вплив на формування думок та переконань ("...television is still our national source of information and our first line of attack in the battle for world opinion") [5]. Представляючи інформацію тим чи іншим чином, використовуючи візуальні образи, музичну обробку тощо телебачення може стати засобом впливу на спосіб мислення ("... 'the box' has become a key influence on America's thinking") [6:245].

Серед усіх засобів масової комунікації – як віртуальних, так і друкованих – телебачення є наймасовішим та найпопулярнішим засобом мас-медіа, перш за все, завдяки візуальності.

Візуальність є однією з найвизначніших рис телебачення. Візуальне повідомлення краще запам'ятовується, не потребує перекладу, а також розглядається як "невідфільтрована інформація", а отже, достовірніша [7:77]. Візуальний образ має більшу варіативність форм ніж вербальний і характеризується високою частотністю, тяжіє до втілення однією формою кількох дескрипторів. Згідно із сучасними дослідженнями, візуальні образи – відеоряд тексту – спричиняють найпотужніший вплив на підсвідомий рівень людської психіки [8:10]. Комбінація вербальних та невербальних засобів семіотичної системи телебачення сприяє, таким чином, максимальному впливу на масову свідомість.

Сучасна лінгвістика не може оминати увагою цей особливий віртуально-реальний комунікативний простір. У контексті зміщення акцентів досліджень з тексту на дискурс особливий інтерес при вивченні різножанрового дискурсу телебачення, зокрема, викликають особливості комунікативної ситуації ток-шоу, як надзвичайно вагомої складової американської та світової медіа-культури.

Ток-шоу (talk show – *AmE*) або чат-шоу (chat show – *BrE*) – це розважальна програма розмовного жанру, у якій відбувається контрольоване ведучим обговорення певного питання гостями студії, експертами та фахівцями за можливого залучення аудиторії [9].

Розмова в ефірі, як основа для програм формату телевізійних ток-шоу, була запозиченням з радіопрограм розмовного жанру (*talk radio*), які з'явилися в ефірі у 30-х рр. ХХ ст. Праобразами ток-шоу в сучасному розумінні слова були аналітичні програми, що подавали коментарі фахівців у тій чи іншій галузі. Згодом зросла роль спілкування з глядачем, і в ефірі стали з'являтися програми, що містили записані на вулиці інтерв'ю з перехожими (*Vox Populi*) та програми на замовлення, що включали елементи бесіди з ведучим (*call-in shows, chit chat on air, listener request lines*) [10]. "Батьком розмовного радіо" ("*the father of talk radio*") вважається Баррі Грей (*Barry Gray*), який започаткував традицію телефонних дзвінків від слухачів, а також почав запрошувати у студію знаменитостей для спілкування в прямому ефірі [11:36].

Взявши за основу розмову як найдавнішу форму комунікації, телебачення створило новий вид інформаційно-розважальних програм. Популярність жанру ток-шоу у другій половині ХХ ст. пояснюється великою увагою до нього як з боку виробника, так і з боку глядача. Інтерес до ток-шоу з боку телепродюсерів пояснюється, передусім, економічною вигодою: за невеликих затрат на виробництво, телешоу користуються великою популярністю аудиторії. Популярність ток-шоу серед глядачів пояснюється кількома факторами, одним з яких є запропоноване і практиковане у програмах зняття табу на обговорення будь-яких тем, звільнення від нав'язаних офіційною культурною традицією обмежень ("*a release from cultural restraints*"). Крім того, імітована суспільна дискусія в телестудії створює ілюзію участі глядача у розмові, таким чином, стимулюючи висловлення власної думки на противагу простому спостереженню ("*promoted opinion over detached observation*"). Зростання популярності ток-шоу, що тісно пов'язане зі зниженням довіри до офіційних джерел інформації, засвідчили 60-і рр. ХХ ст. До цього призвела низка подій: нерозкриті вбивство Президента Кеннеді, війна у В'єтнамі, Уотергейтський скандал. Наслідком пошуку неофіційних джерел інформації ("*the search for anti-Establishment news and information*") стало зростання довіри та інтересу до програм жанру ток-шоу, які пропонували суспільну дискусію на актуальні теми із залученням як пересічного глядача, так і фахівців, учасників подій або знаменитостей [12:36].

Комунікативна ситуація в телепросторі має свою специфіку, що зумовлюється чіткою, інституціоналізованою,

попередньо встановленою системою темпоральних та просторових умов інтеракції. Під комунікативною ситуацією слід, насамперед, розуміти динамічний набір взаємодіючих факторів об'єктивного та суб'єктивного плану, які обумовлюють участь людини в комунікації, визначають і обмежують її мовленнєву поведінку [13:56].

Особливості комунікативної ситуації, безперечно, впливають на хід мовленнєвої взаємодії між комунікантами, а також на конвенційний розподіл ролей у межах, заданих екстралінгвістичними (просторовими, часовими, подійними, ритуальними) факторами комунікативної ситуації. У ситуації ток-шоу, зокрема, вони також зумовлюють формальну інтеракційну домінантність ведучого ток-шоу та відносну субординацію гостей програми.

Такі інтеракційні моделі можуть стати основою для визначення **стереотипної комунікативної ситуації** певного жанру телебачення. Стереотипна комунікативна ситуація ток-шоу є інтеракційною моделлю з конвенційним розподілом ролей, такою параметризованою системою співвідношень між умовами та учасниками комунікації, яка спрямована, як правило, на зав'язання та підтримання розмови, на кооперативне обговорення певної теми.

Основними учасниками стереотипної комунікативної ситуації ток-шоу є телеведучий (*talk show host*), аудиторія (*audience*) та гості в студії. Залежно від концепції програми, це можуть бути учасники подій, що мають відношення до розмови (*news figure*), експерти того чи іншого фаху (*panel of guests and experts*), відомі люди (*celebrity guests*) або особи, що мають досвід певних життєвих ситуацій, які є предметом обговорення [14]. Саме вони виступають адресатами-адресантами у комунікативних актах, що відбуваються в студії. Вони обговорюють певну тему, обмінюючись репліками (повідомленнями), використовуючи певну мову (код). Тональність їхнього спілкування залежить і від самої теми, і від комунікативних умов, і засобів спілкування, і від концепції того чи іншого шоу.

Крім безпосередніх учасників описаної комунікативної ситуації, у ній опосередковано присутній ще один учасник з комунікативною сутністю **масовий реципієнт**, який є надзвичайно важливим, адже комунікація в ефірі будується з обов'язковим урахуванням фактору глядача. Урахування фактору опосередкованого мовного реципієнта, як важливого суб'єкта спілкування, в комунікативній ситуації ток-шоу викликає необхідність сконструювати референційну модель цієї інтеракції, що складається з первинної рамки референції (телеведучий + гості програми + аудиторія, що бере участь в обговоренні) та вторинної рамки референції (телеведучий + гості програми + аудиторія + масовий реципієнт, глядач).

За будь-якої концепції ток-шоу, незалежно від особистостей співрозмовників у студії чи теми розмови, комунікація в межах ток-шоу не лише відбувається за мовними законами, а й має чітку структурну організацію. Як і будь-який інший вид спілкування, комунікація під час ток-шоу неможлива без наявності **елементів (компонентів)** та зв'язків між ними (*структури*) [15:51].

До елементарних компонентів комунікації в студії належать:

Адресант (мовець), яким виступає ведучий ток-шоу, гість студії або представник з аудиторії. Він реалізує свої інтенції у формі усного дискурсу, спираючись на існуючі в суспільстві стратегії презентації інформації, які також мають узгоджуватися з форматом телепрограми. Адресант є джерелом повідомлення, яке кодує і подає у відповідній формі, доступній для адресата.

Адресат, що сприймає повідомлення та інтерпретує його відповідно до своїх когнітивних стратегій і конкретно заданих умов спілкування.

Повідомлення – інформація, втілена у конкретний код і передана за допомогою відповідного каналу спілкування.

Канал комунікації. Кожне повідомлення вимагає власного каналу передачі інформації. В умовах спілкування в телестудії інформація передається за допомогою усного мовлення, як при безпосередньому спілкуванні (*face-to-face communication*), так і при заочній інтеракції (*call-in shows* та їхні елементи).

Інформаційний (комунікативний) шум – вибіркове сприйняття, семантичні перешкоди, інформаційні перевантаження тощо. В умовах телефіру, особливо під час дискусій у студії, важливим завданням ведучого є зменшення комунікативного шуму з метою поліпшення якості комунікації.

Фільтри – соціальні, психологічні, фізичні та інші обмеження, що накладаються на інформацію в процесі комунікації. В умовах комунікації перед камерою повною мірою проявляються внутрішні, психологічні фільтри (наприклад, невпевненість). У конфліктній комунікації або при дискусії з опонентом, відстоюванні власного погляду фільтрами з боку адресата можуть виступати несприйняття мовця як авторитета, недовіра до нього тощо.

Зворотній зв'язок / зворотня інформація – реакція адресата на повідомлення, яка є сигналом для адресанта про досягнення чи недосагнення предметної та комунікативної мети, що особливо важливо для підтримання конструктивної розмови. Реакція може бути як словесною, так і несловесною (жести, міміка).

Контекст і ситуація – місце і час здійснення спілкування. Наявність чи відсутність безпосереднього контакту, можливість бачити/чути адресанта, кількість учасників комунікації тощо.

Засобами комунікації є коди, тобто система відповідей між формою і значенням повідомлення. Знання коду потрібне для передачі інформації адресантом та успішного декодування її адресатом. Найважливішими засобами комунікації є:

- засоби мовної системи (експліцитні та імпліцитні);
- паралінгвістичні засоби (жести, міміка, контрольовані та спонтанні рухи, постава тіла, відстань між комунікантами, організація простору спілкування, тобто декорації студії);
- компоненти інших семіотичних систем (одяг, його форма та колір, малюнки, музика, запахи, що супроводжують комунікацію, наприклад, ток-шоу, присвячене кулінарії) [15:53].

Комунікативна ситуація ток-шоу може бути проаналізована і через призму *комунікативної моделі*, яка включає в себе наступні термінологічні поля: поле суб'єктів, поле дій та поле інструментів [13:11].

Поле суб'єктів комунікативної ситуації ток-шоу включає комунікативні цілі, які переслідує адресант. Залежно від концепції шоу, це може бути розважальна мета (напр., *Will Rogers Jr. Show*), отримання інформації (*Barbara Walters Interview Special*) або провокування конфлікту між гостями програми (*Jerry Springer Show*). Важливу роль у полі суб'єктів відіграють також комунікативна компетенція та компетентність мовця.

Поле дій або операційне поле включає комунікативні стратегії і тактики, а також правила комунікативної поведінки мовця. Переважно більшість комунікативних стратегій і тактик телеведучого та гостей ток-шоу спрямовано на кооперацію, підтримку розмови, обов'язковою тактикою успішного та популярного телеведучого має бути використання гумору.

Поле інструментів охоплює прийоми та мовні засоби, які використовуються учасниками спілкування для досягнення кооперації, рідше – конфлікту.

Як будь-який вид комунікації, мовленнєва інтеракція між учасниками ток-шоу відбувається під впливом "контекстних моделей" – ментальних структур, що формують сукупність уявлень про особливості контекстуальних обмежень комунікації [16:43]. Контекстні моделі можуть бути особистісними, а також притаманними цілим соціальним групам: усі комуніканти, що належать до цієї групи осіб, поділяють певний набір знань про контексти та ритуально-конвенційні обмеження. Це накладає свій відбиток на інтеракційну структуру та характер протікання комунікації. Контекстні моделі мовної інтеракції в телеефірі мають конвенційніший характер, ніж повсякденна комунікація, адже на хід розмови в ефірі впливає низка факторів: склад цільової аудиторії, концепція шоу та час виходу програми в ефір.

Контекстні моделі детально розглядаються М.А.Канчер як детермінанти мовленнєвої поведінки особистості в межах риторичного етосу – системи соціокультурних норм і стандартів комунікативної поведінки, які зберігаються у суспільній свідомості (у формі правил, рекомендацій, заборон, табу тощо), а також у свідомості окремої мовної особистості як частина її комунікативної компетенції [17:2]. Серед таких детермінант, які складають базу риторичного етосу і безпосередньо впливають на мовленнєву поведінку комунікантів, зокрема, співрозмовників у студії, варто зазначити наступні:

- **Соціально-ситуативна детермінанта.** Соціокультурні норми окреслюють межі припустимого, визначають розвиток комунікації в межах типового, стандартного спілкування, регулюють повсякденну інтеракцію індивідів на основі успадкованих канонів співіснування. Специфіка комунікативної ситуації телешоу полягає у дотриманні соціально-комунікативної дистанції між комунікантами, і водночас спостерігається значне зближення дистанції спілкування. Варіювання набору вербальних і невербальних засобів мовленнєвої поведінки комунікантів за таких умов яскравіше індикує соціальний статус кожного з них. Мовна поведінка ведучого (живана лексика та синтаксичні конструкції, інтонація, жести, і навіть постава) значно варіюється залежно від соціального статусу співрозмовника.

- **Національно-культурна детермінанта.** Усі форми існування культури мають національну специфіку, тому особливості менталітету, національного бачення світу багато в чому визначають специфіку мовленнєвого спілкування і вимагають від мовця орієнтації на ментальні мовні зразки. Комунікація в умовах ток-шоу будується з обов'язковим урахуванням фактору аудиторії, яка складається з представників певних етнічних та національних груп, носіїв певної культури. Це обов'язково враховується вже при створенні концепції шоу, від якої залежать комунікативні цілі співрозмовників і характер протікання комунікації в цілому.

- **Індивідуально-психологічна детермінанта.** Кожен з учасників спілкування є носієм індивідуальних комунікативних здібностей й унікального набору психологічних характеристик, пов'язаних з особливостями сприйняття світу, обробки, зберігання та відтворення інформації, ціннісного відношення до особистості партнера по комунікації. Ці особливості впливають як на динаміку процесу мовленнєвої взаємодії, так і на її якісний зміст. Індивідуальна детермінанта мовленнєвої поведінки особливо важлива для аналізу мовної діяльності телеведучого, який контролює хід розмови у студії. У своїй комунікативній діяльності він також має враховувати особливості індивідуального стилю мовлення співрозмовника для того, щоб досягти комунікативної мети.

Суб'єктивний фактор є особливо вагомим для комунікативної ситуації ток-шоу, де кожен з учасників, а особливо ведучий, намагається проявити свою індивідуальність, відштовхуючись від наявних загальних установок і правил. Саме наявність креативної установки, що є характерною для ток-шоу, дозволяє розглядати мовленнєву поведінку особистості в ефірі як складний діалектичний процес, заснований на творчому подоланні соціально-нормативних стандартів і національно-культурних стереотипів, прагненні проявити свої індивідуальні якості, тобто самореалізуватися в межах дозволеного [17:4].

Таким чином, специфіка комунікативної ситуації ток-шоу як вагомий складовий світової медіа культури обумовлюється попередньою інституціоналізованою системою темпоральних та просторових умов інтеракції, конвенційним розподілом ролей у межах, заданих екстралінгвістичними факторами комунікативної ситуації. Важливим чинником характеру протікання комунікації в умовах телешоу є врахування фактору масового реципієнта – глядача.

1. Володина Л.В. Конструирование реальности средствами массовой коммуникации – СПб., – 2001. 2. Массовая коммуникация в формировании современного социокультурного пространства // Социологические исследования. – М., 2000. 3. Борецкий Р.А. Основы телевизионной журналистики. – М., 1980. 4. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека. – М., 2003. 5. Hume Ellen. The Last Laugh: War on the News // The Boston Globe. – 02.03.2002. 6. Wakin E. How TV Changed America's Mind. – N.-Y., 1996. 7. Мамина Р.И. Имидж: виртуальный мир или реальность? // Виртуальное пространство культуры. Мат. науч. конф. 11–13 апреля 2000 г. – СПб., 2000. 8. Самусенко О.М. Мифопоетичні джерела сугестії в російських телевізійних текстах. – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2004. 9. Timberg B. Talk Shows // <http://www.museum.tv/archives/>; Wikipedia Encyclopedia // http://en.wikipedia.org/wiki/Talk_show; All About Talk Shows Web Site // <http://talkshows.about.com>. 10. Gesell-Streer C. Talk Radio History // <http://www.radiotalk.org/history.html>. 11. Munson W. All Talk: The Talkshow in Media Culture. – Philadelphia, 1993. 12. Hume Ellen. Talk Show Culture. – Massachusetts, 2001. 13. Муравьева Н.В. Язык конфликта. – М., 2004. 14. Timberg B. Talk Shows // <http://www.museum.tv/archives/>. 15. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. – К., 2004. 16. Ван Дейк Т.А. Язык. Понимание. Коммуникация. – М., 1989. 17. Канчер М.А. Языковая личность телеведущего в рамках русского риторического этоса (на мат. игр. программ). – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Екатеринбург, 2002.

Надійшла до редколегії 22.03.04

Т.В.Крутько, викл.

ВЕРБАЛЬНІ СПОСОБИ ПЕРЕКОНАННЯ У БАНЕРНІЙ РЕКЛАМІ

Присвячено дослідженню вербальних способів переконання у банерній рекламі. Виробники банерної реклами віддають перевагу спрощенню синтаксичної структури речення. Найбільш поширеними реченнями прагматичного типу є директиви. Серед мовних одиниць, що характеризують об'єкт рекламування, найпопулярнішими є прикметники та іменники позитивної оцінної семантики, дейктичні елементи тощо, які у комплексі виступають засобом формування та підсилення спонукального ефекту.

The article deals with verbal ways of persuasion in the Internet banner advertisements. Banner advertisements copywriters prefer to simplify the syntactic structure of the sentence. Directive is the most popular pragmatic type of a sentence. The most popular lexemes that characterize the advertised object are adjectives and nouns of positive evaluative meaning. They along with deixis and other elements form and intensify the persuasive effect.

Розвиток сучасних інформаційних технологій спричинив появу нової комунікативної форми – банерної реклами, історія якої налічує вже десять років. За цей період

часу склалися певні традиції, правила виготовлення та розміщення банерної реклами на веб-сторінках. На відміну від друкованої, банерна реклама характеризується

надзвичайною категоричністю та нав'язливістю, оскільки її виробники залучають весь спектр засобів впливу на користувача, не рідко ігноруючи відомі максими Г.Грайса. Рекламний банер змінює кольори, подібно до вуличної реклами, кадри, подібно до реклами на телебаченні, а сучасні розробки у галузі комп'ютерних технологій дозволяють розміщувати в банері цілі рекламні звукові філми, які з'являються незалежно від волі користувача. Усі ці чинники перешкоджають роботі користувача у все-світній мережі, відволікають та дратують його, про що свідчать новостворені афоризми, серед яких найбільш показовим, є: "Пристал, как баннерный лист". Саме тому користувач змушений вибудовувати своєрідний бар'єр, який перешкоджає впливу сторонніх шумів, у нашому випадку банерної реклами, на нервову систему.

Медіаскептицизм, негативний попередній досвід, недовірливе ставлення до реклами в цілому та до каналу її передачі характеризують адресата сьогодення [1:52]. Це змушує адресанта реклами обрати такі мовні одиниці, які б запевнили адресата, що він говорить те, що думає, тобто правду, використати "сильні" за своєю афективною дією граматичні форми [2:262] з метою переконати адресата виконати певні дії.

Вірогідно, що за ступенем категоричності в аргументативному дискурсі сильніше заперечення є лише наказовий спосіб [2:203]. Саме він є найпопулярнішим серед усіх граматичних способів у текстах банерної реклами. Імператив є основним способом вираження прямих директивних мовленнєвих актів типу ін'юктив у банерній рекламі. Виробники банерної реклами використовують директиви, які, на думку О.С.Ахманової [3:197] та О.Г.Почепцова [4:244], є спонуканням, з метою подолати бар'єр, який будує користувач під час роботи в Інтернеті, та спонукати його до певних дій.

Серед найбільш частотних дієслів в імперативній формі, що представляють ін'юктивну частину банерної реклами, зустрічаються дієслова, що містять значення: 1) контактоустановлення (*contact, visit, call, phone, go, join etc.*); 2) придбання (*buy, order, pay*); 3) споживання (*enjoy, try, use*); 4) пошуку та знахідки (*get, find, search*); 5) заощадження (*save, economize*). Напр.: *Go to find out! Join us! Get your Search of the Ground! Find the Realtor anywhere in the US! Save up to 80 % off!*

Спонукальні речення, типу *Vimp+deixis!*, які є прикладами директивів-сигналів, тобто директивів, що за словами О.Г.Почепцова, є сигналом до виконання дії, є найбільш частотними у банерній рекламі: *Click here! Buy now! Order today! Shop now! Quote now! Apply now! Register today! Get these!* Спонукання характеризується прямим зверненням до адресата з метою викликати конкретну дію чи стан у відповідь, і для реалізації цієї мети вимагається відповідної сили вплив на співрозмовника [5:49]. Ця перлокуція і виражається за допомогою спонукальних речень.

Комунікативна мета визначає структурну економічність і одночасно об'ємну інформативну завантаженість кожного з членів спонукального речення [6:149]. Спонукальні речення типу *Vimp+deixis+Inf!* *Join now to find out why! Click here to learn how!* на відміну від попередніх, окрім експліцитно вираженої ін'юктивної частини містять і мотиваційну частину представлену неозначеними інфінітивами *to find out, to learn*, що послаблює категоричність ін'юктивів, виражених дієсловами в імперативній формі *join, click*. *If you join now you will find out why!*, приклад містить мотив, який, за словами О.Г.Почепцова, є обставиною чи сукупністю обставин, що роблять доречним виконання ... дії. Задаючи мотив акта..., мовець, тим самим, непрямо пояснює і свої дії, а пояснення причин своїх дій це один із проявів поваги до

адресата" [3:266–267] та, відповідно, спосіб послаблення категоричності спонукального речення.

У банерній рекламі досить поширеними одиницями, що мають значний переконуючий вплив, є квеситиви (питальні речення) – поліактомовленнєві висловлювання, засобами яких здійснюється більше, ніж один іллокутивний акт [7:34]. В умовах реклами питальне речення, у повному обсязі цього поняття, не існує, його витісняє імперативне значення, оскільки, задаючи питання, мовець повідомляє не тільки те, що він не знає, але й те, що йому відомо [7:13].

Використання у рекламному дискурсі риторичних запитань-висловлювань, що не вимагають відповіді й інколи називаються псевдопитаннями, має на меті досягнення перлокутивного ефекту за допомогою їхнього емоційного потенціалу та контактоустановлюючої функції [1:139]: *Not get the traffic you need? Looking for Aircraft Parts?*

Квеситивна конструкція, представлена еліптичним загальним запитанням, має іллокутивну силу спонукання, виконує атрактивну, інформативну функції та є досить поширеною у банерній рекламі, оскільки наближає мову реклами до розмовної мови: *Sick of Spam? Need more hits? Want a website?*

Популярним у банерній рекламі є поєднання квеситива та директива-ін'юктива. Оскільки синтаксис комп'ютерної реклами передбачає використання простих конструкцій, характерним для нього є розділення причинно-наслідкового речення з *If* на дві самостійні одиниці: квеситив, який констатує проблему, та директив-ін'юктив, що пропонує єдиний вірний варіант її вирішення, напр.:

Повне складнопідрядне речення виглядатиме як *If You are Selling Your Car, Advertise in the Grand Rapids Press & on Mlive*. Оскільки складнопідрядні речення вимагають в адресата більше зусиль для декодування, то виробники банерної реклами надають перевагу простому синтаксису, еліптичним реченням, які передбачають мінімальні перешкоди у процесі їхнього декодування, і тому використовуються для здійснення швидкого впливу на адресата. Переконуючий вплив речень такого типу полягає у тому, що адресант пропонує спосіб вирішення проблеми, покращання способу життя тощо.

Комунікативні та прагматичні особливості банерної реклами передбачають використання одиниць усіх рівнів мови: синтаксичного, лексико-семантичного, морфологічного, фонологічного, для досягнення мети – впливати на погляди, думки, цінності адресата. У сфері створення іміджу рекламодавця чи пропагування товару або послуги, мовний фактор є одним із найважливіших.

Мовні одиниці, що виражають оцінне значення, є засобом формування та підсилення спонукального ефекту будь-якого висловлювання. У банерній рекламі, як і в інших видах реклами, категорія оцінки передається, зокрема, через прикметниково-іменні словосполучення, напр.: *Unique jewelry, delightful gourmet, award-winning department, eternal dreams, affordable prices*.

Характеристика об'єкта реалізується, в основному, через використання прикметників позитивної оцінної семантики, найпоширенішим серед яких є прикметник *free*: *Free Slot, Try it! Free Tools! Free Reports, Marketing Secrets...*

Зустрічаються прикметники й у вищому та найвищому ступенях порівняння, найчастотнішим серед яких

є суперлятив *the best*, що, як правило, для додаткового ефекту графічно акцентується: *For the BEST Seats in the House! The BEST Online Bingo!*

Як і інші види реклами, інтернет-реклама спрямована на досягнення ефекту швидкої дії, і використання розмовної лексики надає їй якостей розмовного стилю та спрощує акт комунікації, напр.: *I'm cutie! This Ain't Your Mama's Visa! Dirt cheap prices!* Ці речення, на відміну від речень, що містять нейтральну лексику: *I'm cute!, This is not your mother's Visa!, Very cheap prices!* є емоційно забарвленими та виконують атрактивну функцію, оскільки "будь-який прояв неординарної поведінки, у т. ч. й мовно-го характеру, викликає інтерес" [8:346].

Характеристика об'єкта реклами відбувається й через залучення іменників "виняткової" семантики [2:51]: *Vacation in Earthly Paradise! Forbidden Pleasures! Wichita Luxury!*

Як правило, такі мовні одиниці використовуються при рекламуванні курортів, готелів та інших об'єктів, що асоціюються в адресата з розкішшю і багатством. Вербальний текст підсилюється невербально, додаються графічні зображення тропічної рослинності, заходу сонця над океаном тощо.

Оскільки банерна реклама існує завдяки комп'ютерним технологіям, а значний відсоток користувачів Інтернету цією сферою цікавиться, можна виділити й технічну банерну рекламу, у якій переконання здійснюється через залучення цифрових інтенсифікаторів: *1250 MB Space, 40 GB Transfer, 24/7 Tech Support. How does AMD's new 64 bit x86 processor work?*

Зазначені приклади свідчать про орієнтацію рекламодавця на адресата-фахівця, що володіє інформацією, необхідною для декодування повідомлення.

Цифрова інтенсифікація повідомлення є поширеним явищем не лише у технічній банерній рекламі, вона використовується також у банерах казино, банків та інших установ, що асоціюються у користувача з фінансовою діяльністю: *Personal Loan at 8,9 % APR. 1000 Homes for Sale. Over 1,000 000 Games since 1998!*

Використання нумеральних знаків сприяє досягненню ефекту переконання, адже доведено, що "сила мови чисел" пояснюється тим, що вона здається максимально достовірною, вона не може брехати... Сила переконання чисел величезна" [9:109–110, 112].

Використання у рекламі темпоральних маркерів *since, for... years* створює ефект наближення до рекламованого об'єкта та, водночас, імплікує надійність і стабільність: *Manufacturer's representative for 20 companies for 25 years. Government & Law Enforcement Specialists Since 1945.* Поєднання темпоральних маркерів з елементами, що мають нумеральну семантику, часто допомагає створенню позитивного образу рекламованого об'єкта. Людина схильна довіряти перевіреним часом та іншими речам, тому посилення на двадцять компаній, що користуються послугами рекламодавця протягом двадцяти п'яти років передбачає створення бенефактивного іміджу замовника реклами.

Назви островів, країн, міст також є популярними у рекламних банерах. Рекламне гасло: *Here comes China!* зустрічається у банері компанії, що займається просуванням товарів на ринку Китаю. Банер військового підрозділу, що дислокується в Сьєрра-Леоне містить стислий рекламний текст: *Sierra Bravo Squad.* Компанія, яка займається нерухомістю та розташована у Новій Зеландії, обрала рекламне гасло: *New Zealand Property Finance.* На відміну від реклами неелектронних ЗМІ використання топонімів у банерній рекламі носить конкретизуючий характер і не передбачає залучення імплікацій старовини та виключності. Таким чином, темпо-

ральні та локальні маркери (дейктичні елементи) акцентують, виділяють об'єкт реклами, конкретизують його, і таким чином сприяють запам'ятовуванню.

Характерним для рекламного тексту взагалі, та тексту банерної реклами зокрема, є повтор на різних рівнях: лексичному, синтаксичному, морфемному, фонетичному. Лексичний повтор дозволяє утримувати увагу на предметі аргументації [2:98], виділяє, акцентує змістоважливі елементи рекламного тексту, таким чином фіксуючи в пам'яті реципієнта певну ознаку об'єкта, що рекламується [10:8]. Це ілюструє приклад банера, що рекламує он-лайн гру *Bingo*:

Крім лексичного повтору у банері спостерігаємо повтор на морфологічному рівні: *hourly, nightly, randomly* та повтор синтаксичний. Використання різнорівневих повторів сприяє досягненню ефекту переконання. Додатковий підсилюючий ефект надає цифрова інтенсифікація рекламного тексту. У прикладі *Request it. Register it. Renew it.* крім лексичного повтору особового займенника *it* також спостерігаємо повтор морфологічний та синтаксичний. Побудова рекламного тексту з використанням синтаксичного повтору полегшує процес декодування інформації. Оскільки адресату не потрібно докладати зусиль для обробки багатьох синтаксичних структур, а лише однієї, то зусилля витрачаються виключно на декодування лексичної інформації, вираженої лексемами позитивної оцінної семантики, як у прикладі *it's Easy, it's Effective, it's Free.*

У банері, що рекламує кредитні картки *Visa*, використано повтор заперечної частки *no*, що знаходиться в ініціальній позиції, яку разом з фінальною вважають сильними позиціями речення, оскільки значимість початкової синтаксичної позиції в аргументативному дискурсі зростає за рахунок дискурсотвірного потенціалу заперечення [2:204].

NO INTRO RATE

NO TRICKS

NO VARIABLE RATE

Використовуючи повтор негативної частки у рекламному тексті, адресант описує переваги користування кредитною картою, переконує адресата обрати саме її.

Якщо лексичний, синтаксичний, морфологічний повтори апелюють прямо чи опосередковано до розуму адресата, то повтор на фонетичному рівні своїм впливом спрямований на створення певного настрою, тобто на емоції адресата. Такий фонетичний повтор спостерігаємо у тексті банера, що рекламує віртуальний аукціон: *Great Gifts Give Hope*, адресант обрав рекламне гасло, домінуючою фонемою якого є ініціальна фонема основного за функцією акцентування іменника *Gifts*, [g].

Таким чином, для досягнення ефекту переконання виробники банерної реклами віддають перевагу спрощенню синтаксичної структури, що є причиною ускладнення семантичних функцій одиниць, які складають цю структуру [11:53]. На відміну від реклами неелектронних ЗМІ, у рекламних текстах якої намагаються уникати сильних за своєю категоричністю прямих директив-ін'юктив, у банерній рекламі найбільш поширеними реченнями прагматичного типу є саме директиви-ін'юктиви. Використання імперативної форми дієслова для вираження спонукання є надзвичайно категоричним і викликає негативну реакцію та несприйняття банерної реклами адресатом. Вибір квеситивної конструкції передбачає

зменшення категоричності, притаманної прямому директиву, мінімізацію перепони на шляху адресата при її обробці з метою досягнення перлюкутивного ефекту-спонукання адресата до певної дії [1:142–143].

Серед мовних одиниць, що характеризують об'єкт рекламування, найпопулярнішими у банерній рекламі є прикметники та іменники позитивної оцінної семантики, дейктичні елементи, які у комплексі виступають засобом формування та підсилення спонукального ефекту.

Для досягнення ефекту переконання виробники будь-якого виду реклами, у т. ч. й банерної, використовують повтори на лексичному, синтаксичному, морфемному, фонетичному рівнях. Проте максимальний ефект переконання адресата досягається сукупним впливом одиниць усіх рівнів, саме їхня взаємодія сприяє досягненню ефекту benefактивної позитивності у банерній рекламі.

1. Ткачук-Мірошніченко О.Б. Імплікація в рекламному дискурсі (на мат. англомов. комерц. реклами): Дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2001.
2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К., 1997.
3. Ахманова О.С. Каузатив и фактитив // Словарь лингвистических терминов. – М., 1969.
4. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения: Дис.... д-ра філол. наук: 10.02.04, 10.02.19. – К., 1989.
5. Сергеевская Л.А. Модальность сложного предложения с императивной семантикой в современном русском языке // Вопросы языкознания. – 1995. – № 3. – С. 49–55.
6. Михайленко В. Типологія імперативу у спонукальному дискурсі // Дискурс іноземномовної комунікації. – Л., 2001. – С. 147–151.
7. Маликова Е.А. Вопросительное предложение: номинативные и коммуникативные аспекты (на мат. совр. англ. яз.): Дис....канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1989.
8. Потятинник У. Реалізація потенціалу сленгової лексики в колумністиці та рекламі // Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія). – Л., 2001. – С. 339–350.
9. Кара-Мурза С.Г. Маніпуляція свідомістю. – К., 2003.
10. Мальцева О.В. Разноуровневый повтор в англоязычных рекламных текстах (структура и функционирование): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/СПбУ. – СПб., 1991.
11. Одишова И.В. Структурно-коммуникативные модели с причинной семантикой в простом предложении // Вест. Моск. ун-та. – 2002. – № 1. – С. 49–72.

Надійшла до редколегії 15.02.04

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

М.А.Венгрєнівська, канд. філол. наук

ФЛОРОМОРФІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ І ФРАНЦУЗЬКІЙ ТРАДИЦІЯХ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЇХ У ПЕРЕКЛАДІ

Присвячено функціонуванню флороморфізмів на позначення людей в українській і французькій традиціях та особливостям їхнього перекладу, зокрема пов'язаного з незбіжністю граматичного роду.

This article deals with the floromorphius in the ukrainian and french traditions and their translation.

Функціонування флороморфізмів на позначення людей у французькій та українській традиціях зацікавило нас, передусім, з погляду перекладу точок дотику цих традицій, що і стало метою нашої статті.

Актуальність нашої розвідки визначається все ще нерозв'язаними проблемами, пов'язаними зі складнощами перекладу флороморфізмів на позначення людей у романській та українській традиціях, пов'язаних, зокрема, з незбіжністю граматичного роду.

Багато говорилося й писалося про зооморфізми. Воно й зрозуміло, адже зв'язок тут з прадавніми тотемами надто міцний, до того ж тварини більше на очах, рухаються, харчуються як люди, що дає більше підстав для порівняння: незграбний як слон, бегемот (у подальшому можна обходитися й без першої частини порівняння, зрозуміло, що осел – упертюх, сорока – цокотуха, півень – задирика тощо). Хоча й зооморфізми на позначення людей вже не збігаються за конотативним навантаженням у європейській та африканській традиціях, бо заєць, добрий, пологливий герой, зокрема, українських та російських казок (напр., у лічилочці: "Сидить зайчик під липкою, сіє муку калиткою... Ведмідь каже: "На хліб? На хліб" – зайчик вушками тріп та тріп"...), – хитрий, підступний, іноді навіть злий, в усякому разі, сильний (сильніший і розумніший від гієни) герой африканських казок, де хитрими й лихими виступають також черепаха й павук (для європейця "черепаха" – вайло, людина млява, повільна).

До речі, і змія – символ мудрості, але і зла й підступності у європейських народів, постає у зовсім-таки безтурботному порівнянні африканців "девушка прекрасная как черная блестящая змейка мамба" (приклади взяті з нашої дисертації "Лингвистические вопросы перевода на французский язык русской и украинской сказки") [1].

Тему флороморфізмів, зокрема, відображення через них картини світу різних народів, розробляли далеко менше, та й представлені у фольклорі вони не так широко. Публікації здебільшого обмежуються символікою рослин, прийнятою у європейських народів і, здебільшого,

запозиченою ще у давніх греків/римлян (наприклад, публікації в московському журналі "Наука и религия" за 1993 р. під рубрикою "Священные деревья орфических мистерий" чи під рубрикою "Мистический венок года" за 1992 р.). Свого часу наприкінці 70-х рр., зацікавившись порівнянням народних назв рослин у слов'янських та романських, зокрема, французькій мовах, ми намагалися відшукати відповідні легенди чи народні перекази про них, але, наприклад, в І.Роговича відшукали лише коротенький текст про походження чорнобильника (як дівчина провалилася в яму, де зимували змії: перебула з ними зиму), записаний в Чернігівській губернії. Ще менше відомостей відшукали ми у французьких джерелах. Натомість найчастіше пропонуються грецькі й римські міфологічні ремінісценції кількох найзагальніших квіток, як от гвоздики: квіти вирости з очей пастушка, які вирвала жорстока богиня-мисливця Діана, бо хлопець дратував її грою на сопілці. Ці ремінісценції давно вже стали набутокм європейської культури, як і символіка, зокрема, усе тієї є гвоздики (символ пролитої крові, як і троянда, яка нагадує про пролиту кров святих, гвоздика більш земна, більш "войовнича", а як талісман кохання в деяких країнах Європи, символ краси тілесної, а не духовної, хоча ні у французькій, ні в українській традиції вона не персоніфікується ні на позначення юнака (oeillet), ні на позначення дівчини). Інша, не менш яскрава і не менш червона квітка, яка часто вживається на позначення дівочої вроди (як і мак та ружа/рожа) в українській фольклорній традиції, півонія, за своїми французькими народними назвами Herbe Sainte-Rose, Herbe chaste, Rose benite чи Sainte, Rose royale чи Rose Notre-Dame – Свята троянда. Цнотлива трава, Королівська Троянда, Троянда Божої Матері – теж цілком відповідає й українським уявленням. Але, як і нарцис, мак, тюльпан, троянда, лелія (лілія, лілея) – усе то квіти пишні, показні, шановані і в палацах, і церквою. Дівчина-троянда відома багатьом народним традиціям. Цікаво, що в славнозвісному середньовічному французькому романі "Про Троянду" образ троянди у другій частині замінюється звичнішим (?) зооморфізмом – пантера. Взагалі флоро- та зооморфізми в мовах тісно перепле-

тені. Якщо в українській казці звірі характеризуються через закріплені традицією прізвиська, зокрема через дію: мишка-шкряботушка (рос. "мышь из-за угла хлыстень"), жабка-скрекотушка (рос. "лягушка на воде балагта"), зайчик-побігайчик (рос. "заяц – на поле свертень") тощо, то народні назви рослин прагнуть закріпити у них подібність до якихось частин тіла чи матеріальних ознак тварин, послугуючись усе тими ж засобами порівняння та метафори: ведмеже вушко, заячий холодок (розростається до таких розмірів, що може сховати і людину) зозулині черевички в українській мові, а у французькій лише на позначення плауна (п'ядича) *lycorode* маємо народні *ried-*, *griffe*, – чи *patte-de-loup* (вовча лапа), хвощ (*prêle*) – *queue-de-cheval* (*queue de renard*) – конячий чи лисячий хвіст [1:13]. То чого б і ніжній духмяній троянді не перетлітися в прекрасну, молоду, гнучку з лискучим хутром пантеру – символ жіночої вроди у не такій уже й далекій від Франції Африці?

Складніше, певно, пояснити, чому дуже скромна зі своїми дрібненькими дзвониками конвалія стала вживатися у Франції на позначення чепуруна, придворного. Тут, вочевидь, варто зауважити, що представники французької флори (а вона у Франції вельми різниться від української – приблизно 80 % рослин зовсім невідомі – у чому автор міг переконатися на власні очі, бодай у Центральному Масиві), навіть ті, які ніби й відповідають українським, усе ж дуже відрізняються, як та фея з казки Пурра:

Elle est plus belle que la lune des nuits de mai, plus éclatante que la lueur de l'eau qui tombe. Elle a seulement les cheveux un peu trop longs, les ongles un peu trop griffus, et il y a cette lueur, aussi un peu trop verte au fond de son oeil vert – прекрасніша за місяць травневої ночі...тільки волосся в неї задовге, тільки нігті в неї загострі, а ще отой надто зелений полиск у глибині зелених очей...

Отож, і дерева і квіти у Франції і такі, як в Україні, і ніби й не такі. Конвалії там здебільшого рожево-бузкові (принаймні, у Бурбоні), тож ніяк не нагадують про слюзи й печаль, про тремтливу, тендітну сухотну панночку, як білі українські, до того ж пов'язані прадавнім звичаєм "колядувати" у ніч на 1 травня ("sourir le 1 mai"), який ще зберігся по селах, коли хазяям колядники дарують букетики отих рожевих конвалій, зібраних напередодні, співають "колядок", зичачи всіляких гараздів, а навзаєм отримують яєчка й гроші (на ранок у корчмі з яєчок роблять яєчно з чорними лисичками, які в тих краях зуть "trompettes des morts" – "труби мертвих" – смачного!). За радянських часів у підручниках з французької мови повідомлялося, що французи мають звичай на свято 1 травня, день солідарності трудящих, продавати букетики конвалій на вулицях Парижа... і що у них для цього випадку є цілі плантації конвалій на півдні, у Провансі... А виявляється, міжнародний день солідарності трудящих тут ні до чого, а традиція має глибші корені. Відобразилася вона і у флороморфізмі на позначення людини (*tuquet* – чоловічого роду). Не менш цікавим є асоціювання у французькій народній традиції молоді дівчини не лише з трояндою (чи шипшиною), але й дуже часто з материнкою – *marjolaine* (ця давня, зафіксована фольклором традиція, зокрема, у збірці "Народних пісень" Клода Руа, не забута й донині, варто згадати модну в 70-і рр. XX ст. пісню "Marjolaine"). Що змусило французів з-поміж усього розмаїття квітучих трав, які так майстерно, до речі, вони зображали на своїх мініатюрах і gobelenaх, обрати на позначення дівчини (і на ім'я для дівчини) цю, можливо, найнепоказнішу, з такими дрібненькими, зібраними в суцвіття квіточками? Українська назва материнка, очевидно, пов'язана із застосуванням тієї рослини в народній медицині для лікування жіночих хвороб, не дуже співвідноситься з образом юної дівчини. Російське душица, можливо і ближче до того французь-

кого вживання. Що б там не було, а та, хоч і духмяна, але дуже вже суха бадилля не стала у слов'янських народів символом дівочої вроди й цноти.

Французькі дерева, назви яких, до речі, усі, як одна, мають граматичний чоловічий рід, теж дещо відмінні й на вигляд від українських. Стрімкі ялини з блакитними стовбурами в "чорних лісах" (шварцвальдах чи "*forêts noires*") – бо взимку і восени, коли падає листя, вони виділяються серед інших темними плямами, – швидше нагадують корабельний ліс з казки Гауфа. У слов'янській традиції назви дерев можуть мати як чоловічий, так і жіночий і, навіть, середній граматичний рід, що знову ж дозволяє провести аналогію з людським і тваринним світом: у клена – "батька" може бути молодий кленок – "синок" і кленятко (як оленятко) – "дитятко".

Загальновідомі свідчення Ю.Цезаря про галльських друїдів, які золотими серпами зрізали омелу зі священних дубів, священні дубові гаї відомі й у слов'ян. Дуб символізує силу, міць (козак-дуб), але у східних слов'ян є ще й інша конотація для цього флороморфізму – дерево міцне, непробивне, тож у сталих порівняннях для жінки використовують іменники жіночого роду, такі як "ступа", "піч", для чоловіка це – "дуб". У перекладі ці значення звично передаються сталими фольклорними порівняннями (*bête comme une savate* (*comme un pied*) тощо). Отож, в українській мові найменування дерев чоловічого роду асоціюються з чоловіками, характеризуючи їх з найкращого боку: дуб, ясен, клен – міцний, красивий, здоровий, сильний... Найменування дерев жіночого роду символізують (і є оберегами) жіноцтва: берізка – наречена (у російській традиції), іноді цілий березовий гай замінює дружок... Дівчину в Україні часто символізує (і заміняє) яблуня, (яблуневий цвіт у французів), вишня. Аналізуючи на початку 1980-х рр. болгарський та французький переклади вірша Л.Українки "Калина", ми докладно розібрали народно-поетичні символи, на яких побудовано цю поезію. Зокрема, **калина**, за визначенням А.Потебні, – це символ дівчини (жінки), краси, кохання [2:37]. Це ж менш поширене значення мають **рожа** і **червець** в Україні, **горобина** й **малина** в Росії. У болгар **калина** має те ж значення, символізуючи дівчину й кохання, тому перекладачу не доводиться ні пояснювати символи, ні вдаватися до будь-яких трансформацій. Образ **калини** в українській народній пісні має подвійний зміст, що пов'язане із зовнішньою невідповідністю ознак реалії з її контрастністю. Лірична пісня будує поетичний образ **калини**, акцентуючи увагу не на кольорі її цвіту і ягід (біле/червоне), а на її терпкому, гірко-кислому смаку. Звідси й "гіркі" думи, які викликає **калина** в народній ліриці. З одного боку, **калина** гірка, але, водночас, вона і червона. Постійний епітет мав би направити народну думку в бік світла і радості. Однак цього немає. А.Потебня писав: "Не знаю для **калини** веселощів, але таке значення має бути". Це пояснюється, очевидно, тим, що у слов'янських мовах білий і червоний кольори мають подвійне, однаково відоме в народі значення. З одного боку, кольори чистоти й краси, з іншого – кольори, що приносять нещастя. Поняття **калини** настільки злилося у свідомості народу з епітетом **червона**, що його пропуск не змінює символічного значення кольору. Подібною різкої зміни значення в народній пісні, пов'язаної з невідповідністю, контрастністю зовнішніх ознак реалії, зазнають й інші образи рослинного світу – **ялина**, **сосна** (зелений – колючий), **рожа** (червоний – колючий) тощо. Фольклорною традицією різних народів закріплюються різні символічні значення, пов'язані з образами рослинного світу, що іноді важко врахувати при перекладі.

Труднощі в перекладі "Калини" французькою мовою починаються вже із самої назви, глибоко поетичного народного образу-символу. Французькою маємо слово *obier*, що у своєму прямому значенні – назва рослини, яка зветься калина, але символічного значення у французів *obier* немає. Незважаючи на намагання перекладача передати французькою мовою якнайточніше систему народно-пісенної символіки (хороша *калина* – *un bel obier*, німа деревина – *un arbre silencieux*, моя калинонька, моя жалібненька – *mon bel obier, ma triste et douce amie*, калинонька цвіте на морозі – *malgré le froid, malgré le gel l'obier fleurit*), це слово не набуває в перекладі того змісту, який воно мусило б передавати [3:117].

Обравши слово *obier* для центрального образу-символу в "Калині" і, таким чином, пересадивши слово із словника в словник, а не з "пісні в пісню", перекладач пішов хибним шляхом. Хоч *obier* і набуває переносного значення в перекладеній пісні (оскільки вся ця пісня – розгорнена метафора), воно не відповідає змісту символу, яке має слово калина, не викликає і не може викликати в уяві французів асоціацій, пов'язаних з калиною у слов'янському фольклорі, передусім тому, що іменник *obier* чоловічого роду, а калина жіночого. У того ж перекладача (Анрі Абріль), до речі є й інші невдачі "експерименти" з перекладом французькою символічних флороморфізмів, які в українській мові мають граматичну категорію жіночого роду. Зокрема, це стосується реверсної флороморфічної персоніфікації у вірші М.Рильського "Яблуня-мати" [3:117]

Полий цю яблуню – адже вона
Із яблучками! – Словом цим до дна
Відкрила душу всю мою дружина.
Ця яблунька насправді вагітна.
І кожне в неї яблучко – дитина!

Інтимно-ліричний вірш зазвучав пародією в перекладі через бездумну кальку "*pommier-mère*", "*se pommier est enceinte vraiment*". Не рятує й пояснення внизу сторінки: "*Pommier est de genre féminin en ukrainien*". Звісно, можна довго доводити, що якщо у східних народів, наприклад, від кохання щемить печінка, а не серце, то й треба писати печінка, а не замінювати її ближчим нам образом серця [2:39].

Хоча в німецьких перекладах "Кобзаря" Т.Шевченка калину як символ кохання замінено на ближчий для німців флороморфізм – *бузина*. А як сприйняв би український чи російський читач, який з дитинства звик до освяченого віковою усно-поетичною традицією символу "дуб-батько" (дуб-козак), якби в перекладі раптом зустрів таку "знахідку" надто старанного перекладача як, скажімо, "вагітна дуб", а саме така асоціація має виникнути у французів, коли вони зустрічають "*pommier enceinte*". До речі, тут перекладач ще й чинить наругу над граматикою, бо іменник чоловічого роду означається неузгодженим прикметником жіночого роду *enceinte*. Хоча усна народна традиція знайшла засоби не видавати дівчину заміж за, наприклад, пані Місяць (пор. фр. "*La Lune*" та укр. "Місяць"), а вигадала "*Bonhomme la Lune, Vieillard la Lune*"...). Вдаліше вдається обіграти в українському перекладі африканської казки граматичний рід флороморфізму *ямс*, який є іменником жіночого роду у французькій мові і у мові африканців, до усної традиції котрих належить казка, але це іменник чоловічого роду в українській мові, що на прохання чоловіка стає жінкою і народжує йому дітей. У нашому перекладі українською мовою ми дозволили собі перетворити *ямс* на *ямсу*, не порушуючи граматичних норм української мови.

Повертаючись до французького перекладу "Калини" Л.Українки, зауважимо, що у французькій народній традиції є інші флороморфізми, які могли б стати відповідниками до нашого символу "калина". Для французів ближчим є символ кохання й жалю – *ronce* – ожина, тернина (до речі, жіночого роду), у цьому значенні ві-

домий у французькій народно-пісенній традиції: "... pendant la nuit, de la tombe de Tristan jaillit une ronce verte et feuillue, aux fleurs odorantes, qui s'élevant par dessus la chapelle, s'enfonça dans la tombe d'Iseut. – За ніч з Трістанової могили виріс куц з могутнім гіллям, увесь укритий пахучими квітками; він перегнувся через каплицю і вріс в Ізольдину могилу" [2:56].

Той бо ж перекладач уже дещо вдаліше обігрує метафоричні флороморфізми в поезії І.Франка:

Ой ти, дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько – колюче терня?

У французькому перекладі здорове, налите, що аж бринить "з горіха зерня", щоправда замінено квіткою шипшини (*ma petite églantine*), і на перший план висовується "колючість" такої собі тендітної панночки (шипшина має надто скромні, як на нас, так і на французів, непримітні квіточки, щоб символізувати здорову дівчину з народу):

Oh, dis-moi, ma petite églantine,
Pourquoi ton cœur a-t-il tant d'épines?

Той бо ж граматичний рід іменників на позначення дерев спричиняє й інші трансформації. Той бо ж перекладач української поезії французькою мовою, А.Абріль, дуже часто в перекладах віршів Т.Шевченка та Л.Українки замінює тополлю осикою, очевидно, вважаючи, що осика досить сумне дерево у французькій традиції (навколо осики (*tremble*) в "Кола Бруньйоні" Р.Роллана обносять хвору дитину, щоб вона перебрала на себе пропасницю (*trembler* – тремтіти; тож дитину трусить, осика тремтить...), хоча така заміна, можливо, формально й зберігши назву дерева, не передає жодним чином слов'янську картину світу, бо осика – "погане" дерево, "на осіці Іуда повісився"... І перетворена на тополлю дівчина така ж далека від української картини світу, як і символ кохання "калина", замінена німецькими перекладачами віршів Т.Шевченка на "бузину". Як іти таким шляхом, то, зрештою, іноземному читачу байдужісінько взагалі до всього, що там описано у поета, і будь-який елемент можна замінити на будь-що, аби в сумі отримати рівнозначне число. Але ж картина світу, як художника, так і цілого народу, складається не з байдужих, абстрактних елементів. Не останнє місце в ній посідають і флороморфізми. Недаремно ж до них вдаються численні автори, алегорично зображаючи людське суспільство, наприклад, Дж.Радарі (свого часу український перекладач книжки проф. А.Х.Іллічевського загадував, що ім'я Цибуліно йому підказав М.Рильський, що відразу "одомашнило" й наблизило героя до українських дітлахів, на відміну від чужоземного в російському перекладі Чипполіно).

У своїй кандидатській дисертації, визначаючи принципи перекладу імен казкових персонажів, ми за зразок брали й уривок з літературної казки Гоффмана "Город" ("*Die Königsbraut*"), де широко використані флороморфізми. Поряд з іншими шарабами, казкові імена й назви, будучи ніби показниками світу несправжнього, чудового, діючи в межах усього цілого, стають ключовими знаками стильової моделі казки, утворюючи стійкий каркас її тексту, орієнтованого на "казковість" [1:15].

У казці Гоффмана казкові імена-флороморфізми – ключові елементи поетичної структури казки:

"Mit einem lauten 'Ah!' blieb Fräulein Ännchen wie in den Bodon gewuzzelt stehen, als die Vorhänge des Eiganges aufrollten und sich ihr die Aussicht eines unabsehbaren Gemüsegartens erschloß von solcher Herrlichkeit, wie sie auch in den schönsten Träumen von blühenden Kohl und Kraut, keinen jemals ebrlikt. Da grünte und blünte alles, was nur Kraut und Kohl und Rübe und Salat und Erbse und Böhne heißen mag, in funkelnden Schimmer und solcher Pracht, daß es gar nicht zu sagen. – Die Musik von Pfeifen und Trommeln und Zimbelen ertönte Stärker und die vier artigen Herrn, die Fräulein Ännchen schon Kennengelernt, nämlich der Herr von Schwarzretzig, der Monsieur de Roccambale, der Signor di

Broccoli und der Pan Kapustowicz nahten sich unter vielen Zeremoniösen Bücklingen.

"Meine Kammerherrn", sprach Porphyrio, von Ockerondastes lächelnd, und führte, indem die genannten Kammerherrn voranschritten, Fräulein Ännchen durch die Doppeltreihe, welche die rote englische Karottengarde bildete bis in die Mitte des Feldes, wo sich ein hoher prächtiger Thron erhob. Um diesen Thron waren die Großen des Reiches versammelt, die Salatprinzen mit den Bohnenprinzensinnen, die Gurkenherzoge mit dem Melonenfürsten an ihrer Spitze, die Kopfkohminister, die Zwiebel – und Rübengeneralität, die Federkohdemen, etc, alle in den glänzendsten Kleidern ihres Ranges und Standes. Und dazwischen liefen wohl an hundert allerliebste Lavendel – und Fenchelpagen umher und verbreiteten süße Gerüche..."

Текст повністю ґрунтується на метафоричному перекодуванні, зображений у ньому світ називається одним словом "город" ("Gemüsegarten"), вжитим з особливою цільовою установкою, як тема для подальшого розгортання метафоричного образу. Город цей не простий, а казковий: усі овочі в ньому оживають й уподібнюються до людей (пор. Українську казочку "Ходить гарбуз по городу"). Ця установка і є прагматикою зазначеного тексту. Відносно свободи оформлення тексту обмежують правила, обов'язкові для даного коду: метафоричні назви всіх овочів, які стають опорними елементами "казковості", створюючи поетичну основу тексту. Представники "іншого" – городного царства: гер фон Шварцретіг чи просто пан Чорна Редька, мсьє Рокамболе чи мсьє Часник, сеньор ді Брокколі чи сеньор Цвітна Капуста, про пана Капустовича годі й говорити (!), гвардія англійська червона Морква, принци Салати, принцеси Квасолини, герцоги Огірки, князі Кавуни, міністри Качани Капусти, генерали Цибуля та Буряки, пажі Лаванда і Фенхель.

Прізвиська і назви всього того пістрявого городного люду визначені заданістю сфери їхньої дії, усі вони в цих умовах реалізують властиву їхній семантичній структурі потенційну заданість на якісну ознаку. У новому ракурсі, тобто в поєднанні зі словами "принц, принцеса, міністр, генерал, паж, герцог" тощо флороморфізми "салат, квасоля, капуста, буряк, цибуля, лаванда, огірок" виявляються заміщеними у своїй внутрішній суті при збереженні своїх зовнішніх ознак: форми, кольору, розмірів, запаху, смаку тощо. Ці "висунуті" якісні ознаки стають розпізнавальними ознаками для образу тих, кого називають іменами Буряк, Цибуля, Огірок тощо. За такого перекодування внаслідок своєрідного суміщення двох понять і навмисної невідповідності змісту й форми вираження, суті і зовнішності, викликається ефект казковості й комічності. Особливо варто заува-

жити імена комічних фігур камердинерів. На їхнє іноземне походження вказують титули поряд з німецьким "der Herr von...", французьке "der Monsieur de...", італійське "der Signor di...", польське "der Pan..." Однак не лише титул, а й сама назва овоча іноземна: якщо Schwarzwertig (Чорна Редька) німецька, то Roccambolle (Часник) – французька, запозичена з іспанської, Briccoli (Цвітна Капуста) – італійська, Kapustowicz – польська, причому вона оформлена слов'янським -ович. Так ці метафоричні імена створюють безпосередньо сприйнятний образ персонажа і, представляючи одночасно два значення, викликають не просто подвійні і багатозначні смислові ефекти. За кожним із цих персонажів стоїть відчутна реальність не лише світу "Gemüsegarten", але й світу "інших країн", за його межами. Зауважимо, що та "городня" традиція дуже давня, зокрема, у народів, що здавна знаються на землеробстві (і романських, і слов'янських, і германських), що засвідчують і літературні зразки, але це функціонування флороморфізмів у казкових іменах персонажів не лише в безпосередній співвіднесеності із ситуацією, але й творить ту ситуацію, тому при перекладі того ж самого "Ходить Гарбуз по городу..." граматичний рід іменників, що позначають овочі, жодним чином не завадить сприйняттю слов'янської картини світу (у цьому випадку метафоричного городу), бо в українському тексті чітко зазначені родинні зв'язки: "огірочки – гарбузові сини й дочки"... "... Диня – гарбузова господиня" (з тією ж функцією, що і титули у Гоффмана). Жодних проблем не виникне і зі сприйняттям "відважного Барвінка", що казки Б.Чалого, бо хоч французький барвінок (pervenche) жіночого роду, ми можемо без жодних втрат у перекладі зробити його витязем (греух), а квітка сприймається як герб на щиті чи шоломі, до речі, це припускає і французька народна традиція, хоча однією з народних назв цієї рослини є "violette des morts" (фіалка мертвих).

Отож, бачимо, що флороморфізми, елементи картини світу кожного народу, навіть за тенденції до глобалізації лишаються своїм, інтимним, притаманним своєму баченню світу, яке іншим іноді навіть через переклад пояснити важко.

Венгреневская М.А. Лингвостилистические вопросы перевода на французский язык русской и украинской сказки. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1981. 2. Венгреневская М.А., Конеева Я. Мовно-фольклорні елементи в віршах Л.Українки та відтворення їх в болгарських і французьких перекладах // Теорія і практика перекладу. – К., 1981. – Вип. 5. 3. Венгреневская М.А. Воссоздание стилистических особенностей поэзии М.Рильского во французских переводах // Вопросы литературы народов СССР. – К.; О., 1989. – Вип. 15.

Надійшла до редколегії 24.02.04

С.Б.Фокін, канд. філол. наук

ВІДТВОРЕННЯ СЕМАНТИКИ АТРИБУТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКО-ІСПАНЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ПІДРЯДНИХ ОЗНАЧАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ)

Розглянуто проблеми перекладу підрядних означальних речень з іспанської мови українською та навпаки залежно від видів перекладу, жанрово-стилістичної характеристики тексту; проаналізовано релевантність відтворення семантики атрибутивності в перекладі, можливість взаємної заміни при перекладі різних компонентів функціонально-семантичного поля атрибутивності та його зв'язок з іншими функціонально-семантичними полями.

The article is focused on translation problems of attributive subordinate clauses from Spanish into Ukrainian and viceversa depending on type of translation, genre and style of the text. The attributive semantics may be relevant or not for its transmission in translation because of its connection with other functional semantic field.

Одним з актуальних напрямів досліджень сучасної лінгвістичної теорії перекладу є пошук регулярних перекладацьких відповідників для мовних одиниць різного рівня, у т. ч. для складнопідрядних речень різних структурно-семантичних типів. Такий аналіз має практично-прикладне застосування у викладанні практики перекладу та науко-

во-теоретичне значення: нагромаджені дані спостережень у різних парах мов стануть цінним матеріалом для розвитку часткової та загальної теорії перекладу.

Один і той самий структурно-семантичний тип складнопідрядного речення в різних мовах виражає певне відношення між поняттями, фактами дійсності на висо-

кому рівні абстракції (підрядні означальні речення виражають відношення атрибутивності). Наскільки точно відтворюються ці відношення в перекладі, які зміни при цьому відбуваються – питання, на які дають відповідь часткові теорії перекладу.

Тема перекладознавчого аналізу підрядних означальних речень не є новою у вітчизняній теорії та практиці перекладу. Окремим аспектам присвячено статті К.М.Сухенко та С.М.Черномаз на матеріалі російсько-англійського перекладу [1:132–135]. Деякі питання цієї проблеми висвітлено в підручниках з перекладу [2:13], у працях із загальної теорії перекладу [3:254]. Однак у створеній нині частковій теорії перекладу з іспанської мови українською та навпаки складнопідрядні речення з підрядними означальними ще не були об'єктом спеціального дослідження, що визначає актуальність теми та необхідність розробки цієї перекладознавчої проблеми в парі іспанська – українська мови. Дати вичерпні вирішення проблем перекладу підрядних означальних речень у межах однієї статті неможливо, у той час як виявлення цих проблем та перспектив подальшого дослідження – завдання цілком досяжне. Отже, нашою метою є показати перспективність та напрямки пошуку регулярних прийомів перекладу підрядних означальних речень на матеріалі іспанської та української мов, а також виявити, наскільки залежить релевантність/нерелевантність відтворення атрибутивності від інших чинників, таких як вид перекладу, жанрово-стилістичні характеристики тексту і показати перспективність та напрямки пошуку регулярних прийомів перекладу підрядних означальних речень з іспанської мови українською та навпаки.

Вибір саме підрядних означальних речень для перекладознавчого аналізу не випадковий, оскільки вони є одним з частотних засобів вираження універсальної семантичної категорії атрибутивності в різних мовах світу. У той самий час семантика атрибутивності може оформлюватися й іншими засобами – прикметниками, дієприкметниками, дієприкметниковими зворотами, прийменниковими конструкціями тощо. З огляду на значну широту функціонально-семантичного поля атрибутивності виникає питання про співвідношення засобів вираження цієї поняттєвої категорії на міжмовно рівні. Оскільки згідно з теорією функціонально-семантичного поля теоретично можливо є заміна одних елементів поля іншими при збереженні інваріантності значення, то актуальність дослідження цієї проблематики для перекладу не викликає сумнівів.

Причинами перекладацьких заміन, що відбуваються в межах одного функціонально-семантичного поля, у т. ч., атрибутивності, можуть бути міжмовні системні, нормативні та узусально-стилістичні розбіжності, а також чинники позамовного характеру. У парі досліджуваних мов співвідношення системного, нормативного та узусального аспектів різних компонентів функціонально-семантичного поля атрибутивності досліджено лише частково [4:167–180], але значні міжмовні розбіжності у вираженні відношень атрибутивності в досліджуваних мовах виявлено навіть на обмеженому матеріалі, зокрема, у вживанні узгодженого та неузгодженого означень [4:167–180]. Контрастивний аналіз підрядних означальних речень в обох досліджуваних мовах ще не проводився. Щоправда, з формально-граматичного погляду підрядні означальні речення в іспанській та українській мовах характеризуються переважно подібними структурами. Вони вводяться відносними займенниками, які в більшості випадків можна охарактеризувати як міжмовні паралелі: *que, el que, cual, el cual, quien, cuyo, cuanto* [5:128] / *який, котрий, чий, що, щоб, як, нібито, мов, наче* [6:336–341], рі-

дше – прислівниками (в українській граматичній традиції їх об'єднують у категорії спеціалізованих відносних слів [7: 41]): *donde/де, cuando/коли*.

Незважаючи на тісний міжмовний паралелізм іспанських та українських підрядних означальних речень, при перекладі вони регулярно зазнають трансформацій, зокрема, у дієприкметникові звороти [8:165], які виступають їхніми функціонально-семантичними корелятами, у т. ч., і при перекладі з іспанської українською [9:39–46], напр.:

"La fórmula que descubra [el historiador] será una clave secreta para sorprender las más recónditas palpitaciones de aquel cuerpo histórico [10:109]. – "Виявлена формула стане ключем для визначення найпотамніших пульсацій історичного тіла [11:183]".

І хоча вже є деякі спостереження щодо формально-граматичних чинників, які зумовлюють подібні трансформації, як наприклад, можливість уникнення стилістично небажаного повтору підмета-займенника "він" у тексті перекладу [12:43], потребують спеціального дослідження стилістичні наслідки цієї трансформації. Наскільки великими можуть бути ці наслідки, можна проілюструвати шляхом мисленого експерименту над англійським народним віршем "The house that Jack built", який в Україні відомий під назвою "Хатка, яку збудував собі Джек" (у перекладі І.Малкович та Ю.Андрухович), а також "Дім, що збудував собі Джек" (у перекладі О.Мокровольського). Остання строфа вірша складається з дев'яти послідовно з'єднаних підрядних означальних речень, і в обох перекладах більшість підрядних означальних речень відтворено своїми прямими відповідниками. Якщо ж згорнути останню строфу вірша в одне просте речення, ускладнене дев'ятьма дієприкметниковими зворотами, вийде "...дім, збудований Джеком" – синтаксично обтяжливий прозовий текст, варіант якого, з огляду на обмеженість обсягу статті та загальну відомість вірша, тут не наводимо. До того ж, від деяких українських дієслів, ужитих у перекладах вірша, пасивні дієприкметники не утворюються (напр., від дієслова "любити"). Якби й така трансформація була можливою, згортання підрядних означальних речень привело б до значного зростання питомої ваги інформації на одиницю тексту, що зруйнувало б оригінальну динаміку вірша та значно ускладнило його сприйняття реципієнтом. Отже, не лише міжмовні формально-граматичні розбіжності та стиль, а й текстовий жанр (у цьому випадку – поезія) накладає обмеження на трансформацію підрядного означального речення в дієприкметниковий зворот. Словом, відповідь на питання, чим може бути продиктована необхідність чи небажаність такої трансформації в перекладному тексті, потребує значних уточнень у межах жанрових теорій перекладу та порівняльної стилістики. Чи є такі трансформації індивідуальними творчими рішеннями перекладача, чи, може, вони виступають суб'єктивним відображенням об'єктивно наявних стилістичних розбіжностей між мовами? Очевидно, досвідчений перекладач повинен відчувати стилістичні відтінки того чи іншого звороту в тексті оригіналу та перекладу, вибираючи адекватний варіант. Однак для виявлення об'єктивності стилістичних наслідків трансформації необхідне врахування не лише системи, норми та узусу, а й частотності вживання певного мовного явища в тому чи іншому стилі мовлення, у співвідносних жанрах. Отже, порівняльно-стилістичні студії підрядних означальних речень у співвідношенні з іншими компонентами функціонально-семантичного поля атрибутивності ще очікують на свого дослідника.

Широта функціонально-семантичного поля атрибутивності (від слова до речення) показує можливість взаємної замінюваності компонентів при перекладі. Хоча чинники та особливості тієї чи іншої трансфор-

мації, а також міру її поширеності в обох напрямках перекладу ще практично не досліджено, деякі перспективи можна окреслити вже зараз. Так, оскільки трансформація речення у зворот може призводити до синтаксичної компресії перекладного тексту [13:193–194], її можна розцінювати як цінний перекладацький прийом, зокрема, при усному перекладі і, насамперед, при синхронному. На заняттях з усного перекладу від майбутніх професіоналів нерідко можна почути не дуже вдалі кальки саме підрядних означальних речень, особливо, при перекладі іспанською мовою, яка не є для них рідною, напр.: "Збори, на яких присутній президент..." – "La reunión en la cual está presente el presidente ...". Такий варіант перекладу можливий, оскільки він еквівалентно відбиває зміст речення оригіналу. Однак про його адекватність ситуації усного перекладу можна посперечатися. Так, трансформований варіант перекладу "La reunión presenciada por el presidente..." на три склади коротший. Усе ж таке перекладацьке рішення не можна вважати стандартним, оскільки в українській мові прямим словниковим відповідником іспанського дієслова "presenciar" є аналітична конструкція "бути присутнім", а дієслово "відвідувати" є лише його варіативним відповідником. Очевидно, свідомо чи підсвідомо, початковий перекладач вірогідніше скопіює структуру речення з рідної мови, вживаючи прямий словниковий відповідник, ніж здогадається утворити в іспанській мові дієприкметник, для якого немає еквівалента в рідній мові. Щоправда, дієприкметник "відвіданий" в українській мові можливий, але утворено його від форми доконаного виду дієслова "відвідати", як і більшість українських пасивних дієприкметників [14:408]. Відтак, українські пасивні дієприкметники виражають, насамперед, завершену одноразову дію. Натомість в іспанській мові дієприкметник може мати й атермінативне значення [15:48], що відповідає радше українському недоконаному виду: "presenciado" – "що його відвідують/на якому присутні". Отже, аспектуальні розбіжності іспанських та українських пасивних дієприкметників відкривають широке поле для досліджень у частковій теорії перекладу та порівняльній граматиці.

Зазначимо, що підрядні означальні речення можуть згорнутися не лише в дієприкметникові, а й у ще менші за обсягом приєднанні звороти, як у наступному випадку, у неузгоджене означення "приєднанні+іменник": "la reunión con el presidente", що на сім складів коротше, ніж дослівний переклад.

Ураховуючи переважну жанрово-стилістичну характеристику текстів, які перекладаються синхронно (а це, здебільшого, офіційні промови, дебати, семінари), можна стверджувати, що тут форма підрядного означального речення не є настільки релевантною для відтворення, як у художньому перекладі. Отже, компресію речення за допомогою функціонально-семантичного корелята, безумовно, варто розцінювати як позитивне явище. З іншого боку, можливість компресії та її невикористання в перекладі з української іспанською показує необхідність методичної розробки вправ з компресії підрядних означальних речень в усному перекладі, спрямованих на усунення інтерференції.

Окремим питанням трансформацій підрядних означальних речень є релевантність відтворення значення атрибутивності у перекладі. Так, у зазначених вище варіантах перекладу семантика атрибутивності зберігається, оскільки перекладацький відповідник має функцію означення. Очевидно, що в більшості випадків гіпноз структури оригіналу, з одного боку, та відсутність значних міжмовних роз-

біжностей у формально-граматичних особливостях підрядних означальних речень, з іншого боку, створюють сприятливі умови для калькування або, принаймні, для трансформацій лише поверхневої структури (як у трьох проаналізованих вище прикладах). Однак спостереження показують, що природна синонімія різних структур функціонально-семантичного поля атрибутивності зовсім не обов'язково спостерігається при перекладі. Можна показати можливість і "більш творчих" перекладацьких рішень. Якщо провести вибірку тих підрядних означальних речень, що в українському перекладі виступають трансформами, і проаналізувати, які одиниці їм відповідають в іспанському оригіналі, то можна зробити гіпотетичні, однак недалеко від реальності припущення про можливі перекладацькі відповідники для підрядних означальних речень у перекладі з української мови іспанською.

Так, для дослідження було проведено суцільну вибірку 150 підрядних означальних речень з фрагмента роману І.Франка "Захар Беркут" та їхніх перекладацьких відповідників у перекладі С.Ризванюка. Аналіз показав, що в жодному випадку підрядному означальному реченню в перекладі не відповідає герундіальний зворот, який можна розмістити хіба що на периферії функціонально-семантичного поля атрибутивності. У жодному разі не оцінюючи це явище за шкалою "погано–добре", зазначимо, що натомість, при дослідженні двох опублікованих українських перекладів повісті "Трикутний капелюх" П.А. де Аларкона (кожний з яких за обсягом дорівнює дослідженому фрагменту з роману І.Франка) виявлено, що 7 разів герундіальний зворот перекладається підрядним означальним реченням, тобто, трансформація не випадкова, а закономірна (ужита в обох перекладах: у перекладі Л.Добрянської та Л.Колесник – 4 випадки, у перекладі Ж.Конєвої – 3 випадки на текст, обсягом близько 150 тис. знаків). Свідомо ставлячи спочатку фрагмент перекладу, а після нього – відповідний фрагмент оригіналу, покажемо можливість трансформації українського підрядного означального речення в іспанський герундіальний зворот:

Лишимо поки що корехідора, який пітніє в чужому ліжку, та Гардунью, що біжить до міста (...) [16:52] (пер. Л.Добрянської, Л.Колесник).

Dejemos, pues, al Corregidor sudando en el lecho ajeno, y a Garduña corriendo hacia la ciudad (...) [17:81].

Якщо пам'ятати, що за своєю етимологією іспанський герундій перебуває у тісному зв'язку з активними дієприкметниками теперішнього часу [18:280–281], про що в сучасній іспанській мові свідчать хіба що два "рудиментарних" приклади: "el agua *hirviendo*" і "la casa *ardiendo*", зміна підрядного означального речення в герундіальний зворот не буде дивною. Однак зауважимо, що в наведеному прикладі при переході з однієї мови в іншу відбувається семантична трансформація: ознака об'єкта дії заміщується ознакою самої дії. При цьому в іспанському варіанті звороти "sudando en el lecho ajeno" і "corriendo hacia la ciudad" мають тісний зв'язок з присудком "dejemos", однак не позбавлені семантичного зв'язку і з прямими додатками "Corregidor" і "Garduña" та функціонують якщо й не як їхні означення, то, принаймні, дуже близько до них.

Розглянемо ще один приклад, який ілюструє можливість такої трансформації за описаних умов:

Вона була схожа на величну Помону, що підносить фрукти Сатурну [19:45] (пер. Ж.Конєвої).

Parecía una gigantesca Pomona, brindando frutos a (...) un sátiro [20:297].

У цьому випадку варто додатково прокоментувати, що в іспанській мові герундіальні звороти вживаються у назвах картин, сцен тощо (напр., "César, pasando el

Rubicón" [21:297]), і в цьому вживанні вони наближаються до активних дієприкметників теперішнього часу. Таке вживання герундія можна розглядати як частину конструкції *Acusativo con Infinitivo*, дієслово сприйняття в якому хоч і відсутнє, але імпліковане ситуацією спостереження (у картини чи сцени завжди є глядач). Отже, цей приклад показує не лише можливість нетипової трансформації підрядного означального речення в герундіальний зворот, при якій атрибутивність частково втрачається, а й взаємозв'язок різних функціонально-семантичних полів при перекладі, зокрема, атрибутивності та обставини способу дії. Однак це лише один з важливих та цікавих аспектів перекладу підрядних означальних речень, що його показав прийом зворотної вибірки. І хоча цей прийом у перекладознавстві ще не оформлений як метод, він має потужний потенціал і виявляється ефективним для перекладознавчого аналізу, особливо, "безеквівалентних" одиниць, як, наприклад, частки [22:121]. У ході інтроспективного застосування зворотної вибірки дослідниками різних часткових теорій перекладу та аналіз її безумовно високої результативності стане корисним матеріалом для узагальнень та її належного опису як одного з важливих інструментів перекладознавчого аналізу.

Методом зворотної вибірки можна показати можливість ще більш нестандартного рішення при перекладі підрядного означального речення. У попередніх прикладах було показано, що трансформації підрядного означального речення можуть відбуватися як зі збереженням атрибутивних відношень, так і з їхньою імплікацією в перекладі. У наступному прикладі проілюстровано трансформацію з повною втратою відношень атрибутивності: підрядне означальне, семантично залежне речення перетворюється на самостійне просте речення:

Круг неї, мов височезний паркан, бовваніли кам'яні стіни, по яких п'ялися де-де пачоси зеленої ожити та корчі ліщини [23:22].

A su alrededor las paredes de piedra se alzaban como un alto cercado. Aquí y allí trepaban por ellas mechones de verde zarza y matas de avellano [24:27].

Розбивання складного речення на два простих описується та рекомендується в різних підручниках з практики перекладу [25:244] та загальних працях [26:203]. Однак застосовувати цей прийом можна лише пам'ятаючи про його можливі наслідки. У зазначеному випадку інформація про рослинність місцевості, яка в оригіналі дається лише як побіжна і другорядна, у перекладі виходить на передній план. Проте враховуючи, що у фрагменті змальовується пейзаж, який уже сам по собі є "тлом ситуації", а не основною подією, така легка зміна навряд чи суттєво змінить сприйняття перекладу. Зовсім інша картина спостерігатиметься при трансформації складнопідрядного речення "Бюро запрошує на роботу перекладачів, які володіють китайською". Можна переконатися, що його розбивання на два простих чи на складносурядне речення без спотворення змісту неможливе, оскільки підрядні означальні обмежувальні (їх іноді називають рестриктивними) за своєю природою в самостійні речення не трансформуються [27:13]. Іншим важливим аспектом цієї проблеми є те, що в різних мовах логіко-синтаксична зв'язність тексту оформлюється не однаково явно й часто, що вже помічено на матеріалі іспансько-російського перекладу В.О.Іовенком. Оскільки російська мова тяжіє до частішої експлікації логічних зв'язків, порівняно з іспанською, можна показати й рекомендувати трансформацію декількох самостійних або складносурядних речень у складнопід-

рядні [28:133]. Отже, питання про релевантність атрибутивності та статус інформації в підрядному, головному та самостійному простому реченнях, а також їхня взаємозамінюваність у перекладі – важливий напрям подальших перекладознавчих студій.

Підсумовуючи висвітлені проблеми перекладу підрядних означальних речень, зазначимо, що вони становлять значний інтерес для перекладознавства як один з найпоширеніших представників універсальної семантики атрибутивності, яка в перекладі може відтворюватися, імплікуватися або втрачатися. У зв'язку з подальшими дослідженнями цієї проблематики відкриваються перспективи для таких проблемних питань:

- дослідження центральних та периферійних засобів вираження функціонально-семантичного поля атрибутивності в мові перекладу й мові оригіналу та умов їхньої взаємної замінюваності при перекладі в обох напрямках;
- аналіз релевантності семантики атрибутивності для відтворення в перекладі;
- пошук можливих перекладацьких відповідників для підрядних означальних речень, які виходять за межі функціонально-семантичного поля атрибутивності;
- пошук можливих шляхів компресії підрядних означальних речень та методична розробка вправ для курсів усного перекладу;
- можливість розширення методологічної бази дослідження, зокрема, застосування зворотної вибірки як важливого інструменту перекладознавчого аналізу;
- аналіз частотності вживання підрядних означальних речень порівняно з їхніми функціонально-семантичними корелятами у текстах співвідносних стилів та жанрів мови оригіналу та мови перекладу як чинника перекладацьких трансформацій.

1. Сухенко К.М., Черномаз С.М. Компрессия приместоименно-определительных предложений при переводе с русского языка на английский // Теория и практика перекладу. – К., 1979. – Вип. 1. – С. 132–135.
2. Калустова О. М., Шиянова І. М., Танич К. А., Квасюк Н. Ю., Коломієць М.О. Курс письмового перекладу. Іспанська мова. – Granada, 2000. – С. 13.
3. Фёдоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). – СПб, 2002. – С. 254.
4. Kárustova O. El adjetivo en español, ruso y ucraniano: análisis contrastivo y traductológico // Sendebat: Revista de la Facultad de Traducción e Interpretación de Granada. – Granada, 1996. – № 7 – P. 167–180.
5. Kochubinska-Smychowska J. Sintaxis del español moderno. – К., 2002. – P. 128.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. І.К.Білодіда. – К., 1972. – Кн. 3. – С. 336–341.
7. Там само. – С. 341.
8. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. – М., 1980. – С. 165.
9. Фокин С.Б. Трансформация грамматической категории stanu при перекладі (на мат. ісп. та укр. мов). Дис. ... канд. філол. наук. – К., 2004. – С. 39–46; 10. Ortega y Gasset J. España invertebrada. Obras completas. Tomo III. – Madrid, 1983. – P. 109.
11. Ортега-і-Гасет Х. Безхребетна Іспанія (пер. В. Сахна) // Вибрані твори. – К., 1994. – С. 183.
12. Фокин С.Б. Значач. праця. – С. 43.
13. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л.Нелюбин. – М., 2003. – С. 193–194.
14. Сучасна українська літературна мова / За ред. І.К.Білодіда. Морфологія. – К., 1969. – Кн. 2. – С. 408.
15. Gili y Gaya S. Curso superior de sintaxis española. – Barcelona, 1964. – P. 48.
16. Аларкон П.А. де. Трикутний капелюх (пер. Л. Добрянської і Л. Колесник). – К., 1958. – С. 52.
17. Alarcón, Pedro Antonio de. El sombrero de tres picos. – Madrid, 1994. – P. 81.
18. Васильєва-Шведе О.К., Степанов Г.В. Теоретическая грамматика испанского языка. Морфология и синтаксис частей речи. – М., 1980. – С. 280–281.
19. Аларкон П.А. де. Трикутний капелюх (пер. Ж.Коневої). – К., 1983. – С. 45.
20. Alarcón Pedro Antonio de. El sombrero... – С. 51.
21. Васильєва-Шведе О.К., Степанов Г.В. Значач. праця. – С. 297.
22. Калустова О.М. Відтворення частки же при перекладі іспанською як методологічна проблема // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Зб. наук. праць. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 121.
23. Франко І. Захар Беркут / Микола Костомаров. Чернігівка: Півість – К., 1994. – С. 22.
24. Franko I. Zajar Berkut (пер. С.Ризванюка). – К., 1983. – P. 27.
25. Іовенко В.А. Практический курс перевода. Испанский язык. – М., 2001. – С. 244.
26. Львовская З.Д. Значач. праця. – С. 203.
27. Калустова О.М., Шиянова І.М., Танич К.А., Квасюк Н.Ю., Коломієць М.О. Значач. праця. – С. 13.
28. Іовенко В.А. Значач. праця. – С. 133.

Надійшла до редколегії 03.03.04

ФОНОВА ІНФОРМАЦІЯ В ТЕКСТАХ ВІЗУАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

Проаналізовано проблеми відтворення фонові інформації при перекладі реклами. Зокрема, автор намагається розглянути: а) розбіжності фонових знань автора і реципієнта рекламного повідомлення; б) стилістичні відмінності мов оригіналу та перекладу; в) проблему адекватного відтворення відношення тексту реклами до її зовнішнього оформлення. Серед іншого, йдеться про необхідність і шляхи розробки комплексного підходу до аналізу вербального і невербального компонентів реклами, а також способи відтворення позатекстової інформації.

The article examines the problems of reproduction of background information while translating the advertisement. In particular we tried to analyze: a) background knowledge of sender and receiver; b) stylistic devices in the source and target language; c) adequate reflecting of the relationship between text and design. We also tried to focus upon the necessity of a complex approach that might compromise the results of analyzing the particularities of verbal and non-verbal components pertaining to the transmitted message to facilitate its adequate translation.

Розвиток вітчизняної економіки в наш час став причиною збільшення обсягів експорту та імпорту не лише товарів, а й реклами. І саме реклама (у її сучасному вигляді), як відносно нове мовленнєве явище, має стати об'єктом ретельного вивчення з боку філологів, зокрема в плані проблем її перекладу.

Сучасна реклама є досить цікавим стилістичним "сплавом" елементів публіцистики, ділового спілкування і художньої літератури. Крім того, будучи продуктом зарубіжних рекламних агентств, вона досить істотно відрізняється від вітчизняної реклами, розрахованої на "нашого" споживача. Більше того, наш народ і досі не звик до "західних" традицій просування товарів на ринку, а рекламні ролики на телебаченні стали своєрідним подразником, таким собі "чужим" елементом, що напекір усьому втручається в суспільне життя і свідомість.

Причина цього криється в тому, що в системі "автор-текст-адресат" не беруться до уваги особливості сприйняття тексту адресатом. Фонові знання автора й адресата, як правило, різняться, а без наявності спільних соціокультурних стереотипів навряд чи можна говорити про повноцінний процес комунікації, так само як і про адекватне сприйняття мовленнєвого повідомлення.

Крім того, незважаючи на великий інтерес до цієї проблеми, рекламні повідомлення і досі розглядаються лише в межах вихідної мови без урахування того факту, що багато міжнародних фірм та компаній змушені перекладати вже готові рекламні тексти мовою країни-споживача дослівно, аби зберегти дизайн та зовнішній зміст оригінала. Такого роду переклад не є вдалим, адже, по-перше, у такому випадку не враховується розмаїття культурних традицій споживачів різних країн, а, по-друге, подекуди виключається можливість використання в тексті стилістичних прийомів, що мали б підтримати та доповнити рекламне зображення.

Таким чином, основними проблемами, що виникають на шляху "експорту" реклами, є наступні:

- вихідні фонові знання автора (представника однієї культури) і адресата (представника іншої культури);
- узуальність стилістичних прийомів рекламного тексту і його перекладу;
- адекватність відображення зв'язку між рекламним текстом і зображенням.

Усе вищезазначене визначає мету нашої статті, яка полягає в порівняльному аналізі рекламних текстів (на прикладі англійської, французької, іспанської, української та російської мов).

Почати безпосередній аналіз рекламних повідомлень хотілося б із т. зв. слоганів або гасел. Складність перекладу в цьому випадку полягає в необхідності одночасного збереження їхньої стислості, змістовності, інформативності і стильової приналежності. У деяких випадках заголовок і слоган можна перекласти тією чи іншою мовою адекватно зі збереженням майже всіх основних лексичних значень.

Так, заголовок реклами ірландського віскі "Jameson": "Jameson – the Spirit of Ireland" має наступний переклад французькою мовою: "Jameson – l'esprit irlandais". Французька лексична одиниця "esprit" передає одночасно кілька значень англійського слова "Spirit", такі як: "1) дух, душа; розум; привід; 2) спирт, алкоголь". Заміна англійського іменника "Ireland" французьким прикметником "irlandais" цілком закономірна і, більше того, є своєрідною адаптацією до сталої звички французів надавати перевагу прикметникам при зазначенні приналежності предметів.

Утім, при перекладі українською та російською мовами цей заголовок неодмінно втратить частину інформації: "Jameson – дух Ірландії". Лексична одиниця "дух" в українській мові не передає весь спектр значень слова "spirit". Втрачені такі важливі в цьому випадку значення, як "спирт, спиртне".

Іноді до полісемії одного чи кількох слів рекламного слогана додається ще й гра слів. Так, наприклад, внаслідок соціокультурних змін у французькому суспільстві впродовж XX ст. реклама пододала шлях від форми агресивного заклик ("Français, achetez des voitures françaises" – 1932 р., "Mangez des œufs" – 1933 р., "Visitez le Maroc" – 1948 р.) до витонченішої гри слів, як то в одній з реклам рибних продуктів: "Nous sommes devenus pêcheurs par passion du frais. Pêcher par gourmandise c'est tout ce qu'il vous reste à faire". Тут гра слів будується не лише на співставленні омонімів "pêcher" – "рибалити" і "pécher" – "грішити", а й на уявній перестановці: "pêcheurs par passion" і "pêcher par gourmandise". На додаток автори тексту обігрують паралельну відповідність конотативних відтінків додаткових значень слів "passion" – "1) палкі почуття; 2) захоплення" і "gourmandise" – "1) обжерливість; 2) ласощі". При цьому уявний вибір робиться на користь інших, менш емоційно забарвлених значень. На жаль, адекватно перекласти цей слоган із збереженням змісту, форми й асоціативних моментів дуже важко. Ось кілька власних можливих варіантів перекладу, але їх не можна назвати адекватними: "Морська свіжість і гаряча насолода. Ми піймали, а ви?". При цьому на рекламному зображенні слід показати холодне море і, на противагу, гарячу, шойно обсмажену рибу. Інший варіант: "Наш девіз: ловити так, аби ви вловили справжню насолоду!" В обох перекладах акцент робиться на схожу гру слів: ловити рибу і вловити насолоду.

При перекладі слогана іспанською мовою можна обіграти схожість слів "pescar" – "ловити рибу" і "pesar" – "грішити". Це може бути щось на зразок: "Queremos pescar. No quieres pesar?". Дієслово "querer" у першому випадку матиме значення "любити", а в другому – "хотіти".

Не лише у вищезазначеному, але й у багатьох інших рекламних текстах поєднання невербальних і вербальних компонентів повідомлення створює концептуальний план певного товару чи послуги. Наприклад, реклама автомобіля "Мерседес" на американському ринку орієн-

тована на тих американців, які не лише вважають європейську культуру еталоном витонченості та гарного смаку, але й хотіли б ототожнювати себе з нею. Реклама створює імідж цього автомобіля, який можна було б охарактеризувати наступним чином: "Мерседес – це європейська витонченість".

Рекламна серія автомобіля складається з кількох текстів. Кожен з них вбирає в себе зображувальні елементи, які ніби задають ту систему координат, у якій слід розуміти сам текст. Так, одне рекламне повідомлення містить зображення фрагмента автомобіля в рамці, інше – фотографію страви. У першому випадку текст починається з перелічення імен великих живописців, а закінчується досить неочікуваним додаванням: "Michelangelo. Cezanne. Van Gogh. Mercedes". Далі автори продовжують обігрувати це порівняння за допомогою словосполучень "drive your masterpiece, the most powerful work of art, an equally beautiful piece of art". Невербальний компонент підказує читачеві, що "Мерседес" можна ототожнити з картинами старих майстрів, що цей автомобіль належить європейській культурі.

Друге повідомлення починається і закінчується німецькими словами: "Bratwurst. Knockwurst. Sauencraut. Sauenbraten. Ruchen. Wienerschnitzel and Pinkelwurst?.. Guten Appetit". Як бачимо, ці слова ("ковбаса, салат, печеня" й інші назви німецьких страв) розділені англійським сполучником "and". Таким чином, автори слогана ніби підкреслюють тотальну приналежність рекламного продукту німецькій та європейській культурі, що навіть в умовному контексті цим словам неможливо знайти належних відповідників. Ці назви ніби створюють "рамку" тексту, у якому машина описується як вишукана страва. Це порівняння підкріплюється розгорнутою метафорою: "seasoned with nearly 300 pounds of torque, and served up in a 5-speed electronically controlled automatic transmission; to spice things up a bit; with a healthy helping of 275 horses in this hot new E420's V-8".

Виділені слова створюють в уяві адресатів картину, де рекламоване авто є наче стравою, що начинена 300-силовим обертовим моментом, приправлене 5-ступінчатою трансмісією та гарячим 275-силовим двигуном. Таким чином, тут невербальний елемент дає ключ до розуміння повідомлення, у якому висловлюється думка, що "Мерседес" – це зразок витонченості, так само як і європейська кухня.

Невербальні, фонові елементи рекламного повідомлення підштовхують читача (глядача) до певних висновків, але, водночас, повної картини вони не дають. У більшості випадків творці реклами розраховують саме на уяву адресатів і на вплив на неї з боку позатекстового елементу створених ними повідомлень [1:31–66].

Із вищезазначених прикладів видно, що хоча невербальні, фонові елементи здаються просторово відділеними від тексту, змістовно вони все одно становлять з ним єдине ціле.

Дуже часто вербальні і невербальні елементи зливаються і в плані вираження тексту. Так, наприклад, зображувальні (графічні) невербальні елементи можуть замінювати як окремі літери у вербальному повідомленні, так і слова. Показовим у цьому відношенні є текст реклами магазину безмитної торгівлі в Амстердамі. На яскраво-жовтому тлі зображено жовтий фірмовий пакет магазину із синім прямокутником посередині, на якому написана фраза:

See
Buy
Fly

Замість останньої літери в слові "Fly" автори використали малюнок птаха, що злітає. Собою він ніби під-

креслює значення дієслова "to fly", особливо якщо взяти до уваги синє тло, яке асоціюється з небом. Українською мовою вищенаведений слоган можна перекласти наступним чином:

Дивись
Купуй
Лети

При цьому, малюнок птаха, що злітає, слід використати не замість останньої, а замість першої літери останнього слова – "Л". І, незважаючи на дещо змінний зовнішній вигляд, переклад буде цілком адекватним, адже він справлятиме той самий вплив на читача, що й оригінал. Малюнок, що його було вжито замість літери в останньому слові, можна вважати за літеру, зміна місця якої не вплинула на якість перекладу.

Аналогічні прийоми додавання малюнка до складу слова часто зустрічаються в логотипах. Так, у рекламі мобільного оператора "UMC" в логотипі "Копійка" літеру "о" замінено на зображення монети номіналом одна копійка. У логотипі компанії стільникових телефонів "Би Лайн" другу літеру "и" представлено у вигляді малюнка бджоли. У логотипі нафтовидобувної компанії "Лукойл" чорна крапля замінює літеру "о", проводячи тим самим паралель й асоціюючи логотип компанії з її основним товаром – нафтою.

Невербальний елемент у рекламному тексті може не лише підсилювати зміст, але й модифікувати його. Зміна кегля чи кольору шрифту нерідко приводить до створення тексту в тексті, що докорінно змінює характер повідомлення. Так, наприклад, будучи набраним одним кеглем, наступний текст (реклама нового журналу для меломанів) сприймається як порада: "You don't have to read music to read it". Українською це можна перекласти приблизно так: "Щоб читати журнал не обов'язково бути музикантом".

Насправді модальність тексту зовсім інша, адже деякі слова виділені і набрані кеглем більшого розміру, внаслідок чого виникає фраза, що цілком міняє його зміст: "You don't have to read music to read it". Зараз, беручи до уваги виділений текст і, відповідно, його спрямованість і потенціальний вплив на читача, нам слід шукати інші можливості перекладу. Рекламну фразу можна перекласти по-іншому, без виділення окремих слів: "Читайте, навіть якщо ви не музикант!". Французькою мовою це можна було б перекласти так: "Il faut pas être musicien pour le lire!". При цьому, слова "il faut" і "le lire" ми виділимо як і в тексті оригіналу.

Аналіз невербальних компонентів у складі медіатексту говорить про їхню особливу знакову природу. З одного боку, елементи невербальної комунікації мають усі властивості знаків. Знак не є ні конкретним об'єктом дійсності, який він позначає, ні матеріальним носієм, без якого він, фактично, неможливий.

Знаки невербальної комунікації легко розшифровуються. У той же час, можна знайти безліч прикладів, коли реципієнт, що не належить до певного суспільства чи культури, не в змозі зрозуміти деякі елементи в складі медіа-тексту. Так, наприклад, українцю буде абсолютно незрозумілим слоган зі словами "Welcome to" на зображенні яблука, у той час як будь-який американець знає, що яблуко – це символ штату Нью-Йорк.

Дуже часто такі обмеження стосуються кольору. Фахівці в галузі реклами знають, що зелений колір викликає позитивні емоції в ірландців, а співвідношення зеленого з голубим – у єгиптян, голубого і помаранчевого – у голландців. Українці байдужі до фіолетового. Для американців це колір жалоби, який, зрозуміло, не слід вживати як невербальний компонент у рекламі.

Те ж можна сказати і про квіти. Якщо, наприклад, у Європі червона троянда – символ палкого кохання, то для латиноамериканців – це знак крові і помсти [2:170–184].

У процесі "вірного" розшифрування фонової інформації рекламного повідомлення важливу роль відіграє сукупність попередніх знань адресата про об'єкт. Рекламний текст, розрахований на велику, загальну публіку, при всій своїй конотативній завантаженості все ж має лишатися "прозорим", тобто предмет реклами повинен бути широко відомим і таким, що легко впізнається. В усякому разі, в адресата має скластися враження чогось відомого, слід провести аналогію. Найчастіше рекламисти вдаються саме до конотації на основі аналогії, алюзії, беручи до уваги їхній найсильніший вплив на підсвідомість [3:76]. Використання прислів'їв, назв відомих художніх творів, фільмів та пісень набагато швидше допомагає споживачу зорієнтуватися, запам'ятати рекламний текст, ніж у випадку з неалюзивною грою слів.

Загалом, можна виділити два види алюзії: 1) алюзії, коли оригінальна відома назва чи вислів лишаються незмінними; 2) обігрування, при якому відомий текст модифікується. У першому випадку алюзія будується на двоїстості смислу повідомлення; у другому – на заміні, додаванні нових елементів чи, навпаки, скороченні висловлювання [4:82–107].

Наведемо кілька прикладів подібної словесної гри.

1. Реклама з використанням оригінальної, незмінної цитати:

- Реклама годинників фірми "Ролекс": "A la recherche du temps perdu... le choix d'un des plus grands navigateurs nous honore Montres Rolex". У зазначеному випадку обігрується назва відомого роману М.Пруста "У пошуках втраченого часу".

2. Алюзії на літературні назви та відомі вислови з видозміненням текстом:

- Заголовок у газеті "Le Monde": "Les juges: raisons de la colère" нагадує уважному читачу французький варіант назви роману Дж.Е.Стейнбека "Les raisins de la colère" ("Грона гніву"). У самій статті йдеться про низький рівень заробітної плати у французьких суддів, що перегукується із загальною тематикою бідності у творах американського письменника.

- Реклама мінеральної води: "Je suis venu, j'ai bu, j'ai cru. Vittel". Паронімічне сполучення трьох форм дієслів минулого часу (з повтором голосної "u") імітує відомий вислів, що приписують Юлію Цезарю: "Veni vidi vici" ("Прийшов, побачив, переміг") з фонемою "i", що також повторюється.

- Заклик узяти участь у виборах в Європарламент: "Je pense, donc je VOTE" змушує згадати відомий вислів Декарта "Je pense, donc je suis". Контекст цієї фрази цікавий тим, що будь-яка алюзія на вчення філософа розцінюється французами як звертання до розуму та логіки (а в цьому випадку і до громадянської свідомості перед виборами), оскільки, за твердженням самих французів, раціональна система Декарта не лише близька їм за духом, але й мала величезний вплив на формування національного способу мислення ("l'esprit cartésien").

Більше того, заголовок, окрім можливого оціночного аспекту, містить два види інформації: якісно нову (отриману з тексту) і раніше відомі, асимільовані у свідомості читача факти та реалії. Саме цей тип заздалегідь отриманих знань є "основним компонентом" словесної гри в заголовку і часто ускладнює чи, навіть, унеможливорює її розуміння іноземцями чи малообізнаними читачами.

Іншими словами, нова інформація нашаровується на вже підготовлений пласт знань про предмет чи явище. Наприклад, у заголовку "La sécurité à l'école: Un travail... de Lang haleine" обігрується прізвище французького міністра

освіти Дж.Ланга ("Lang" та "Politique de longue haleine" – "далекоприцільна політика") і серйозні проблеми зі злочинністю в школах Франції, які навряд чи добре відомі іноземному читачу. Українською мовою це можна перекласти або вдавшись до декомпресії і зробивши необхідні пояснення, або ж змусити читача "розшифровувати" заголовок самостійно, виходячи із змісту статті: "Безпека в школі: далекоглядна політика Ланга".

Як приклад обігрування конкретної реалії французької повсякденності можна навести назву додатку до журналу "Le Figaro": "Le Fig Mag". Тут автори уподібнюються бутерброду Біг Мак (Big Mac) з котлетою, що лежить між двома булками, адже сам додаток так само продається вкладеним між сторінками газети "Le Figaro". Крім того, "Fig" можна асоціювати власне з назвою журналу ("Le Figaro"), а "Mag" – із французьким словом "magazine" ("журнал, ілюстроване видання"). Українською мовою це можна перекласти кількома способами. Назву можна просто транслітерувати. Утім, у такому разі ми частково втратимо асоціації оригіналу: "Фіг Мак", "Фігаро-Мак" або ж "Фігаро – Вам". Утім, а ні перший, а ні другий варіант не можна вважати таким, що адекватно відтворює французьку назву.

Іноді рекламний текст може посилається на певну подію, відому виключно обмеженому колу людей, які є переважно представниками однієї спільноти або ж мешканцями певного міста чи країни. Так, наприкінці 90-х рр. на пакунках молока однієї компанії-виробника значилося наступне: "Where's your mustache?" Сам по собі цей слоган ("Де ваші вуса?") мало про що говорить, якщо не знати про інтерв'ю відомого на всю Америку футболіста команди "Бронкос" Джона Елуея, який після однієї з ігор з'явився перед журналістами з пакетом молока цієї компанії і білими вусами над верхньою губою. Тоді, у 1988 р., фото гравця разом з пакетом молока і коротким інтерв'ю можна було побачити чи не в кожній газеті.

Ще одним поширеним способом побудови словесної гри є рекомпозиція фразеологізмів або стійких словосполучень. Порівняно з алюзією на певну подію чи історико-літературне явище, цей тип гри набагато легше сприймається читачем. При розшифруванні видозмінених фразеологізмів достатньо бути просто носієм мови, тоді як для розуміння алюзійної гри потрібен хоча б елементарний культурний багаж мешканця країни.

Ось деякі приклади переосмислення стійких висловів, у яких обігрується пряме значення одного зі слів:

- Реклама ароматизованого чаю: "Mettez-vous au parfum: Thé à la mûre sauvage Eléphant". Тут автори дещо змінили фразеологізм "être au parfum" – "бути в курсі, знати щось". В українській мові знайти схожий фразеологізм важко, однак його відсутність можна легко компенсувати: "Відкрийте на солоду справжнього ожинового чаю Елефант!" або "Чай Елефант: неперевершена солода справжнього ожинового чаю!".

- Реклама сонцезахисних окулярів: "Soleil: l'avoir à l'œil et dans la peau". Французький вислів містить одразу два стійкі вирази: "avoir à l'œil" ("розглядати що-небудь") і "avoir dans la peau" ("любити що-небудь"). Українською мовою це можна перекласти, вдавшись до іншого фразеологізму: "Побачте сонце на власні очі!". Переклад був би повноцінним, якби оригінал не містив другої частини: "Avoir dans la peau". Аби не втрачати цю частину слогана при перекладі ми пропонуємо наступний варіант: "Любіть сонце таким, яким ви його бачите!". Гадаємо, другий варіант буде адекватнішим. Іноді рекламний слоган треба зробити якомога коротшим і, в той же час, не менш змістовним. У такому випадку стане в нагоді наступний варіант: "Такого сонця ви ще не бачили!"

- "Festival de Cannes". Заголовок до статті про колекціонування тростей цікавий тим, що тут гра слів буду-

ється на заміні власної назви звичайним іменником: "Cannes" – "Канни" і "canne" (f) – тростина. У цьому випадку гра слів з асоціацією на відоме французьке місто обов'язково загубиться при перекладі: "Фестиваль тростин". Компенсувати її можна хіба що допоміжними засобами: якщо це газетна реклама, на задньому тлі можна показати вид на Канни; у відеоролику можна зупинитися на визначних місцях цього французького міста.

У наступному прикладі вбачається алітераційна гра з іноземними словами. Так, у рекламі студентського сайту обігрується англійське слово "net" ("мережа", скорочення від "Internet"). Тут, в одному з французьких слів автори замінюють декілька літер апострофом: "Aujourd'hui c'est net'ment plus rapide!" [5:12–18], створюючи своєрідний омонім слів "net'ment" і французького "nettement" – "чітко, ясно, виразно". У разі перекладу українською мовою перекладачу доведеться неодмінно добирати свою гру слів.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що рекламні лозунги і повідомлення є самостійними текстами, розрахованими на максимальну ефективність. Дуже часто в них знаходять своє відображення приховані мотиви, бажання та прагнення цілих народів [6:193–198]. У той же час, за-

соби їхнього вираження – натяки, алюзії чи гра слів – є дуже обмеженими. Виходячи з цього, особливої актуальності набуває тема аналізу та проблеми адекватності перекладу рекламних текстів. Подекуди труднощі перекладу пов'язані з розбіжностями культурних та мовних традицій, які іноді неможливо подолати. Через це перекладачу часто доводиться вдаватися до прийомів створення вторинного по відношенню до оригіналу тексту.

Загалом, тема перекладу рекламних текстів є дуже об'ємною. Її вивчення не можна проводити окремо від культурології, перекладознавства, соціології, без аналізу на семантичному та метасемантичному рівнях. Сподіваємося, що наша стаття стане початком місткішого дослідження в цій сфері перекладу.

1. Морозов А.Ю. Выразительные возможности рекламного текста. Автореф. дис. канд. филол. наук. – М., 2001. 2. Феофанов О. Реклама: новые технологии в России. – СПб., 2001. 3. Pottier B. Linguistique générale. – Р., 1979. 4. Волкова В.В. Дизайн рекламы. Феникс. – Ростов-на-Дону, 1999. 5. Lucci V. L'orthographe dans la publicité contemporaine // L'orthographe en liberté. Revue de didactique des langues. – 1999. – N. 1. – Sept. 6. Jeudi H. La publicité et son enjeu social. – Р., 1997.

Надійшла до редколегії 16.03.04

С.Ю.Кузнєцов, пошукувач

АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ПОМИЛОК ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ТЕКСТІВ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Досліджено проблему оцінки якості перекладів й основні типи редакторської правки текстів наукового стилю.

This article deals with the problem of assessing the quality of translation and the main types of editor's corrections to scientific texts.

Проблема оцінки якості перекладу виникла одночасно із практикою перекладу, який є засобом спілкування між мовами і культурами. Думки щодо вимог до перекладу та оцінки його якості можна знайти ще в античних філософів та письменників, які займалися проблемами перекладацької діяльності. Водночас, проблема оцінки якості перекладу є одним із аспектів загальної проблеми оцінки людської діяльності.

Переклад, як і будь-яка інша діяльність, має багатобічний характер і може бути оцінений з різних поглядів – перш за все, з погляду відповідності оригіналу, або з позиції комунікативного ефекту чи його прагматичної цінності, яка має бути відтворена у перекладі. Ці підходи не можуть призводити до взаємовиключних оцінок, однак оцінка може виявитися різною, залежно від установки оцінюючого і намірів самого перекладача.

При редагуванні текстів практичного призначення перед редактором – людиною, до компетенції якої входить оцінка якості перекладів – постає ціла низка складних завдань, вирішити які неможливо без формулювання об'єктивних критеріїв оцінки перекладу. Незважаючи на той факт, що ці критерії базуються на єдиних принципах, вони не можуть бути тотожними для різних видів перекладацької діяльності. Зокрема, такі критерії формулюються і застосовуються неоднаково у практиці літературно-художнього перекладу, у науково-інформаційному перекладі, у перекладі документальних матеріалів. Навчально-педагогічна практика має власні критерії оцінки, які залежать від форм та цілей навчання.

Накопичений досвід і загальновизнані погляди на оцінку перекладу, як і більшість робіт з теорії перекладу, не дають чіткої відповіді на питання про можливість визначення універсальних критеріїв. Одна крайність представлена у літературно-критичній оцінці перекладів, при якій критерій якісного перекладу часто заміщується художньо-естетичними та психологічними роздумами, що містять велику частку суб'єктивізму. Іншою крайністю можна вважати формально-кількісний метод

оцінки, який широко вживається у педагогічній практиці і навіть у діяльності деяких перекладацьких фірм.

Спеціалісти схильні вважати природним критерієм оцінки перекладу повноту передачі інформації оригінала. Незважаючи на простоту, цей критерій навряд чи можна застосовувати на практиці – інформація, що міститься у будь-якому тексті, є фактично невичерпною. Втрату інформації абсолютно неможливо уникнути, адже при перекладі втрачається вся інформація про матеріальну форму вираження змісту, частка якої в загальній сумі одиниць інформації занадто велика. На неможливості повної передачі інформації наголошують автори всіх сучасних робіт з теорії перекладу [1:116].

Як було зазначено вище, існує два ряди критеріїв оцінки перекладу – один із них базується на власне лінгвістичній основі (еквівалентність перекладу), інший – на прагматичній (цінність перекладу). Згідно із першим критерієм аналіз зводиться до пофразового, послідовного, а іноді, навіть, поморфемного порівняння тексту перекладу з оригіналом, іноді із поправками на перекладацькі трансформації й інші форми компенсації "неперекладних" одиниць. Стилїстична оцінка якості перекладу при цьому або взагалі не формалізується, або просто є вибором варіанта із ряду стилїстичних синонімів. Ця методика у спрощеному вигляді часто вживається у практиці викладання. Другий критерій – прагматичний – спирається безпосередньо на реальну комунікативну ситуацію. Під ним слід розуміти виникнення адекватної дієвої реакції з боку реципієнта перекладу. На жаль, цей критерій не піддається формалізації, не розповсюджується на ситуації непередметного характеру й ускладнюється можливістю використання реципієнтом свого досвіду та екстралінгвістичної інформації. Існує ще один фактор, який треба враховувати при формулюванні критеріїв оцінки перекладу – це форма й умови його виконання (усний переклад – синхронний і послідовний, письмовий – робочий і офіційний і т. д.) [2:6].

Як для перекладу, так і для редагування велике значення мають, окрім іншого, теорія еквівалентності і

добре володіння лексичними та граматичними трансформаціями. Цей аспект теорії перекладу у поєднанні зі стилістикою складають основні принципи, якими слід керуватися під час оцінки якості перекладу. Теорія еквівалентності дозволяє оцінити вірність тексту перекладу оригіналу, виявити перекладацькі помилки і знайти можливі шляхи їхнього виправлення.

Перекладач і редактор мають добре володіти стилістикою – фундаментальною лінгвістичною дисципліною [3:13], положення якої використовуються при оцінці якості перекладу. Перекладачу вона потрібна для правильного вибору мовних засобів у перекладі, оскільки нормативність обраного стилю мови накладає суворі обмеження на вибір мовних елементів. Він має дотримуватися у перекладі стильової норми, адже використання у перекладі елементів іншого стилю є неприпустимим, і вважається серйозною помилкою. Окрім того, перекладач є першим редактором свого перекладу – саме він повинен вчитати його перед тим, як здати замовнику. Під час оцінки власного перекладу стилістика виходить на перший план, тому що перекладач, як правило, вже не порівнює свій варіант із оригіналом, а лише працює із мовою перекладу. Редактор використовує стилістику для того, щоб оцінити, наскільки правильно перекладач обрав мовні засоби, характерні для даного стилю, тобто, він чи вона контролює дотримання у тексті перекладу стильової норми.

Отже, оцінюючи якість перекладу, як і будь-якої іншої складної людської діяльності, необхідно ввести до єдиної шкали різномірні фактори. Виникає проблема "зведення до одного знаменника" лінгвістичних, прагматичних та інших критеріїв, із загальної суми яких і робиться оцінка. Слід зауважити, що при оцінці письмових перекладів лінгвістичні критерії частіше виходять на перший план. Їхнє застосування являє собою визначення у перекладі тих мовних одиниць, які передають релевантну інформацію вихідного тексту. Це зовсім не значить, що таку інформацію слід передавати виключно ізоморфними одиницями. Навпаки, необхідно використовувати широкий набір трансформацій на всіх рівнях транспозиційних та компенсаційних прийомів.

Складність проблеми полягає в тому, що судження про відсутність чи наявності помилок спочатку робиться редактором на основі свого суб'єктивного відчуття, а лише потім піддається спробі раціонального пояснення. Про це свідчать аргументи "це не звучить", "так не кажуть", "це одне і те саме", "такого немає в оригіналі". Спроби подолати подібний неминучий суб'єктивізм за допомогою суворих нормативів чи еталонів приречені на провал, оскільки такі норми або не зможуть відобразити всю безліч і різноманітність реальних перекладацьких помилок, або повинні будуть мати настільки узагальнений характер, що їхнє конкретне застосування в кожному окремому випадку все одно буде здійснюватися крізь призму суб'єктивного сприйняття редактора.

Вважають, що подолати подібний підхід можна за допомогою визначення тих закономірностей, які складають основу суб'єктивних суджень, і розробки комплексу заходів, спрямованих на зменшення їх хаотичності. Для цього слід використовувати методику, яка широко застосовується у соціологічних, соціально-психологічних і соціально-лінгвістичних дослідженнях.

Практичне застосування запропонованої методики визначення критеріїв оцінки перекладу стає можливим завдяки експериментальному аналізу перекладів та редагуванню текстів наукового, офіційного, офіційно-ділового, художнього та інших стилів, у ході якого з'явиться можливість поступово конкретизувати вимоги до оцінки перекладів текстів аналогічної тематичної спрямованості, і встано-

вити відносний коефіцієнт відхилення від еквівалентності на лінгвістичному і прагматичному рівнях.

Слід звернути особливу увагу на важливість практики редагування в навчальних курсах перекладу. При обговоренні варіантів перекладу на практичних заняттях студенти, так чи інакше, мають справу із редагуванням: фактично це те, що робить викладач при обговоренні і виправленні їхніх помилок. Відповідна аргументація викладача певною мірою привчає їх до редакторського мислення [4:94]. Однак навчання навичкам редагування не завжди відокремлюється у специфічний вид роботи з курсу письмового перекладу, хоча така задача існує і полягає в тому, щоб навчити майбутніх перекладачів робити правильний вибір між стилістично та функціонально нерівноцінними варіантами виразних засобів, підпорядковувати окремі елементи загальній комунікативній функції тексту. З огляду на те, що це вміння не досягається автоматично в процесі тренування перекладу, для його розвитку необхідна розробка певних методологічних принципів. Зрештою, студенти мають не тільки вміти якісно перекладати, а і кваліфіковано оцінювати інші переклади.

Курс з редагування перекладів у вищих навчальних закладах може бути самостійною дисципліною. Як альтернативу можна запропонувати виділення критичного аналізу в окремий вид роботи під час письмового перекладу. Формування редакторських навичок у студентів вимагає розв'язання цілого комплексу задач, без якого критичний аналіз перекладу є неможливим, а саме:

- Навчити студентів давати загальну характеристику тексту оригіналу, виявляти його характерні риси і стилістичні особливості.

- Розглянути теорію рівнів еквівалентності, лексичних і граматичних трансформацій і перевірити її на практиці у поєднанні зі стилістичним аналізом тексту перекладу.

- Ознайомити студентів з основними видами редакторської правки перекладів текстів різних стилів і специфікою роботи редактора над стилістичними і семантичними помилками, які характерні для тексту певної тематичної спрямованості.

- Провести комплексний критичний аналіз перекладу обраного тексту і його відредагованого варіанту, визначити основні типи помилок, яких припустився перекладач при роботі і прокоментувати мотивацію та вірність рішення редактора щодо виправлення тієї чи іншої помилки.

Робота редактора над мовою текстів наукового стилю складається з двох основних моментів: 1) робота над власним науковим стилем, тобто, над стильовою диференціацією мовних засобів, над посиленням їхньої стильової однорідності; 2) виправлення стилістичних помилок. Посилення стильової однорідності супроводжується відмовою від нехарактерних для даного стилю мовних засобів. Таким чином, скорочується інвентар мовних засобів, і водночас посилюється рівень обов'язковості засобів, які складають цей інвентар. Відбувається зростання внутрішньої нормативності. Зменшення варіативності залишає менше можливостей для вільного вибору необхідного мовного засобу; зростає автоматичність вибору.

Під час редакторської правки наукового тексту можуть мати місце упередженість і суб'єктивізм, але індивідуальна манера редактора все ж має бути підпорядкована посиленню однорідності мовних засобів цього стилю. Для перекладів наукових текстів характерні два протилежних за змістом, але тісно пов'язаних між собою типи редакторської правки – **спрощення** (полегшення конструкції) і її **ускладнення** [5:155]. Обидва типи правки є наслідком загальної тенденції наукового стилю до максимальної точності, пружності, лаконічності опи-

су, що не завжди дотримується у перекладах. При ускладненні конструкції редактор додає відсутні у перекладі, але необхідні у контексті для точності розуміння елементи. Спрощення конструкції – це дзеркальне відображення процесу ускладнення. Ці типи правки особливо наочно можна дослідити у сфері синтаксису.

Для проведення аналізу було відібрано текст наукового стилю міжнародно-правової тематики "Процедури на основі Угод для подання скарг у структурі ООН". Англійський текст був перекладений українською мовою, а потім переклад був відредагований професійним редактором. Правки були зроблені методом накладання за допомогою функціональних можливостей лінгвістичної обробки текстового редактору для того, щоб у тексті можна було прочитати обидва варіанти. Варіант перекладача у тексті перекладу закреслено, а остаточний варіант (редакторський) виділено за допомогою шрифту.

Для наукового тексту характерна велика кількість складних речень різних типів, які іноді перенасичують текст й ускладнюють його розуміння. Звідси виникає необхідність у заміні складних речень (там де це можливо і необхідно) простими, у роз'єднанні частин складного речення і створенні двох нових речень, при збереженні між ними тих самих семантичних зв'язків, тобто використовується правка спрощення:

"CERD is similar in many respects to the Human Rights Committee. It consists of eighteen experts of high moral standing and acknowledged impartiality, elected from among the state parties, who act in their personal capacities". – *КСРД дуже схожий в-багатьох відношеннях на Комітет з прав людини. Він складається з вісімнадцяти експертів, вибраних обраних із числа держав, які є сторонами Угоди. Це фахівці з високими моральними якостями та загально визнаною неупередженістю, які діють відповідно до своєї персональної компетенції.*

Досягнути спрощення речення можна за допомогою відмови від малоінформативної частини речення і від слів, що мають зайве з погляду наукового стилю і контексту навантаження. Також це можна зробити шляхом вилучення надлишкових вставних слів і речень, семантично послаблених дієслівних форм, які утворюють прислівникові і дієприслівникові звороти, розділових й уточнюючих сполучників і т. д. Інформація вихідної і кінцевої конструкції при такій правці еквівалентна, зміст оригіналу не перекошується, хоча синтаксична характеристика речення і синтаксичні відносини окремих його членів можуть змінюватися, напр.:

"At the same time, however, any international procedure must be seen as a last resort". – *"Однак, в той же час/Водночас, будь-яка міжнародна процедура має розглядатися як останній засіб".*

Правка спрощення може бути пов'язана із трансформацією пасивного стану в активний, оскільки перекладач не завжди дотримується того принципу, що для української мови характернішими є активні конструкції, а для англійської – пасивний стан. При подібній правці можна досягнути значного спрощення речення і полегшити його читабельність. Досягнути спрощення можна також за допомогою перефразування і побудови нового речення за принципом схожості ознак, напр.:

"The more complete the information given in the original application, the faster it will be processed..." – *"Чим повнішу інформацію подано в первісній заяві, тим швидше її розглянуть вона буде розглянута..."*

"Communications concerning the systematic practice of torture should be as thorough as possible, with as much supporting documentary and other evidence as is available". – *Скарги, які стосуються систематичної практики тортур повинні мають бути настільки на-*

писані максимально детально докладно написані, наскільки це можливо, і до них треба подавати всі доступні документи і свідчення. подавати треба стільки документів та інших свідчень, скільки можливо.

Отже, при використанні правки спрощення редактор може використовувати різні засоби, серед яких особливо виділяються перефразування, лексичні і граматичні трансформації – генералізація, смисловий розвиток, цілісне перетворення, переміщення, заміщення й опущення. При цьому необхідно пам'ятати про відповідність відредагованого варіанта англійському оригіналу і дотримання еквівалентності на семантичному і прагматичному рівнях.

Другий тип правки синтаксису наукового стилю – його ускладнення. У цьому полярному за формою (порівняно з процесом спрощення) процесі ускладнення синтаксичної конструкції редактору доводиться додавати відсутні у тексті перекладу, але необхідні для точного опису, компоненти. Ця правка може застосовуватися як на рівні речення, так і на рівні абзацу. Відновлюючи відсутні елементи у ланцюгу окремих речень, редактор робить необхідні уточнення, що надають змістовну завершеність реченню чи абзацу. Іноді ускладнення речення мотивується неточним перекладом або необхідністю уникнути двозначності. Використовуються трансформації конкретизації, антонімічного перекладу, додавання, напр.:

• "The Committee may receive and consider applications from or on behalf of individuals subject to the jurisdiction of a state which has made a declaration under article 22, when that individual claims to be a victim of a violation of the Convention." – *"Комітет може отримувати і розглядати скарги від індивідумів та зроблені від їх імені, які підлягають під юрисдикцію держави, що зробила заяву відповідно до Статті 22, коли індивідум стверджує, що він є жертвою порушення Конвенції".*

• "A communication should be submitted to CERD within six months after all available domestic remedies have been exhausted. This condition may be waived, but only when circumstances have been "duly verified" as exceptional". – *"Скарга має бути подана до КСРД протягом шести місяців після того, як усі доступні внутрішні засоби вичерпані. Від цієї умови можна ухилитися, але лише тоді, коли обставини справи "належним чином" перевірені і визнані винятковими".*

Таким чином, правки спрощення й ускладнення найчастіше пояснюються необхідністю економічного вираження інформації. Досвід показує, що робота редактора у цьому напрямі дуже важлива при редагуванні текстів наукового стилю. Другий момент роботи редактора над мовою і стилем наукової прози пов'язаний безпосередньо із виправленням власне стилістичних помилок та недоліків. Помилки можна розглядати на рівні слова, словосполучення, речення й абзацу. Основними помилками, що зустрічаються у перекладі іноземного тексту наукового стилю, можна вважати наступні: порушення лексичної сполучуваності (валентності), стильовий різнобій, плеонастичні сполучення і мовна надлишковість, алогічні зв'язки та неправильна побудова речень, невмотивоване ускладнення речень і т. д. [6:150]. Для кращого розуміння природи цих помилок доцільно навести декілька прикладів:

• "There is no time limit for the submission of applications under the Optional Protocol, although it is generally in the interests of the complainant to submit a communication in a timely fashion". – *"Немає ніякого певного строку терміну для подання заяв відповідно до Факультативного Протоколу, хоча заздалеку вчасно подати скаргу – в інтересах позивача"* (Для усунення мовної надлишковості редактор використовує правку спрощення). Плеонастичні спо-

лучення "обраний із числа держав-членів" і "немає ніякого певного строку" ускладнюють розуміння речення).

• "A general description of remedies provided under the law, without linking them to the specific circumstances of the complaint, has been deemed insufficient". – "Загальне описання засобів, гарантованих відповідно до закону, без пов'язування їх зі специфічними обставинами позивача, вважаються недостатніми вважається недостатнім" (алогічні зв'язки у реченні).

При редагуванні тексту перекладу доводиться звертати увагу не лише на стилістичні, а й на інші аспекти, наприклад, виправляти смислові помилки, які іноді виникають через нестачу фонових знань. Таким чином, застосування всього арсеналу перекладацьких прийомів заради досягнення еквівалентності на всіх рівнях і є у повному розумінні "редагування". Редактор перекла-

дів має добре орієнтуватися у мові оригіналу, а в ідеалі – сам бути перекладачем. Визначення критеріїв оцінки якості перекладів текстів різних стилів та різної тематичної спрямованості є актуальною проблемою сучасної лінгвістики і вимагає подальшого дослідження.

1. Bizzel P., Herzberg B. The Bedford Bibliography for teachers of writing. Third edition. – N.-Y., 2000. 2. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М., 2002. 3. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык. – М., 2002. 4. Ермолович Д.И. О практике редактирования в подготовке переводчиков // Тетради переводчика. – М., 1987. – № 22. 5. Цвиллинг М.Я., Туровер Г.Я. О критериях оценки перевода // Тетради переводчика. – М., 1978. – № 15. 6. Сенкевич М.П. Стилистика научной речи и литературное редактирование научных произведений. – М., 1976. – С. 255.

Надійшла до редколегії 17.03.04

Т.О.Качановська, асп.

ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ХРОНОТОПУ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ФРАНЦУЗЬКИХ СОНЕТІВ

Розглянуто специфіку відтворення ономастичних засобів структурування хронотопу в українських перекладах французьких сонетів XIX ст. У центрі уваги – кількісний розподіл, часово-просторова співвіднесеність і функціональне навантаження власних назв окремих груп і розрядів в оригіналах і перекладах.

In this paper we deal with an investigation of peculiarities of rendering into Ukrainian of the proper names which help to determine the spatiotemporal limits of action in 19th-century French sonnets. The main object of the investigation are transformations of spatial and temporal characteristics of poetic universe, represented by proper names in Ukrainian translations.

Хронотоп як взаємозв'язок часових і просторових характеристик явищ, зображених у літературному творі, відіграє важливу роль у визначенні його жанрово-стилістичної приналежності та ідейної спрямованості. Вивченню хронотопу присвячено праці М.Бахтіна, Ю.Лотмана, М.Гаспарова, С.Берманн, І.Петере, В.Тюпи, К.Лотоцької, А.Нестерова та ін. Своєрідність організації художнього часу та простору сонетів великою мірою зумовлюється внутрішніми законами цього жанру, які спонукають авторів до стислості викладу, філігранної обробки художнього матеріалу та до використання ємних і багатозначних образів [1]. Одним із лексичних засобів вираження хронотопу є власні назви [2]. Закономірності перекладу власних назв, залежно від жанру та стилю художнього твору, вивчалися О.Смирновим. Проблеми відтворення хронотопу у перекладах текстів різних жанрів і функціональних стилів досліджували М.Новикова, О.Лебедь та інші, але специфіка відтворення хронотопу сонета у перекладі детально ще не розглядалася. Метою нашого дослідження, здійсненого на матеріалі сонетів Ж. де Нерваля, Ш.Бодлера, С.Малларме, Ж.-М. де Ередіа та їхніх українських перекладів, є вивчення особливостей відтворення ономастичних складових хронотопу французьких сонетів.

Аналіз фактичного матеріалу показав, що в оригіналах домінують власні назви, які співвідносяться з відомими денотатами (географічними об'єктами (*Grèce* [3:645], *Bruges* [4:96]), реальними особами (*Dante* [4:22], *Drake* [5:94]), міфологічними істотами (*Amour* [4:645], *Phaëton* [3:650]), літературними персонажами (*Lady Macbeth* [6:22], *Bradamante* [5:84]) тощо). Ці власні назви є етнокультурно маркованими і у більшості своїй мають чітко визначену часово-просторову приналежність.

Розглядаючи кількісний розподіл й особливості відтворення окремих груп і розрядів онімів, ми встановили, що домінуючим розрядом власних назв у першотворах є **антропоніми** (40 % від загальної кількості вживань власних назв): *Gustave Moreau* [5:84], друге місце посідають **теоніми** та імена неантропоморфних міфологічних істот (30 %): *Christ* [6:15], *Artémis* [5:30], *Pégase* [5:37], а

третє – **топоніми** (20 %): *Syracuse* [5:43]; зустрічаються й інші розряди (переважно **ідеоніми** (4 %): *Le Tasse en prison* [6:168] (назва картини Делакруа), **астроніми** (3 %): *Bélier* [5:39] та **хрононіми** (1 %): *2 novembre 1877* [4:116]).

У створенні хронотопу першотворів широко використовуються усталені образи, реалізовані за допомогою власних назв. Це пояснюється стислістю та ємністю їх глибинного смислу, здатністю образів поєднувати в собі конвенціональну форму регулярної системної згортки знань про об'єкт і його ознаки, що базуються на фіксації попереднього досвіду в термінах попередніх поколінь, але з поправкою на конкретний контекст вживання [7]. Так, для позначення тієї чи іншої людської якості чи ознаки (напр., багатства) можуть використовуватися імена літературних героїв або історичних осіб, щодо яких відомо, що їм притаманна ця якість чи ознака. При цьому нерідко актуалізуються семантичні нюанси й асоціації, пов'язані з цим індивідом: *Mendiant ténébreux ou Crésus rutilant* [6:141] → <Чи ти> *хмурний бідак, а чи блискучий Крез* [8:109] (останній лідійський цар Крез славився своїм надзвичайним багатством, яким і хизувався, доки не втратив все, потрапивши в полон). У вищезазначеному рядку сонета "Le Couvercle" *Crésus* є контекстуальним антонімом до апелятива *mendiant*. Непрямим підтвердженням тому є дві попередні версії цього рядка [6:111]: у першій з них замість антропоніма *Crésus* вжито субстантивованій прикметник *riche* "багатий", а у другій – апелятив *richard* "багатир". У контексті сонета Бодлера антропонім *Крез* готує читача до подальшого розвитку сюжету, оскільки історія цього царя ілюструє згадувані у подальших рядках оригіналу (та перекладу) примхливість і непередбачуваність долі, що грає з людьми, як із маріонетками. На нашу думку, запропонований Д.Павличком варіант перекладу рядка, що містить цей антропонім, є цілком прийнятним. Взагалі антропоніми, що у першотворах використовуються у межах прийому антономазії, мають великий відсоток відтворюваності у перекладах.

Автори першотворів широко використовують міфологічні власні назви неживих об'єктів і природних явищ,

які анімістична свідомість наділяла ознаками живих істот. Це допомагає їм зробити поетичний дискурс образнішим і виразнішим. Переважна більшість перекладачів намагається відтворити такі власні назви, щоб зберегти цей ефект, напр.: *Hécate nous regarde avec son œil divin* [5:40] → *Геката втупила вогнистий зір сюди* [9:244] (у грецькій міфології Геката є богинею місяця).

Найчастіше згадуваними в оригіналах небесними тілами є *Soleil*, *Lune* і *Terre*. Вони нерідко використовуються у межах прийомів персоніфікації, напр.: *le Soleil vit* [5:23] → *Сонце бачило* [9:57]. Астрономіями накопичили великий образний і конотативний потенціал, що, однак, не завжди є тотожним у вихідній та цільовій мові. Це викликає додаткові труднощі при перекладі, наприклад, у разі актуалізації в оригіналі асоціативного тла, що не збігається з асоціативним тлом цільового астронома. Так, *Lune* традиційно асоціюється з жіночим началом, а *Misja* – із чоловічим. У сонеті Бодлера "*La Lune offensée*" [6:142] місяць уподібнюється жінці, тому М.Москаленко вирішив здійснити прагматичну заміну астронома теонімом, у якому актуалізована сема жіночої статі. У його перекладі назва бодлерівського сонета виглядає так: "*Покриджена Селена*" [8:260]. Ця заміна, в цілому, є прийнятною, оскільки Селена є богинею місяця в давньогрецькій міфології.

Хоча топоніми й мають порівняно низькі показники відтворюваності у досліджуваних сонетах, не слід вважати, що це несуттєвий у контексті досліджуваного корпусу розряд. Окрім іменування географічного простору, чи створення етнокультурного або історичного тла, вони часто виконують різноманітні стилістичні функції, напр.: *la terreur de Némée* [5:22] → *Немеї лютий жах* [9:232]. Метонімічне використання цього топоніма ґрунтується на просторовій суміжності "*місцевість*" – "*мешканці цієї місцевості*", а словосполучення в цілому є перифразою, якою (також метонімічно) позначений немейський лев. У цьому словесному звороті наявний елемент персоніфікації місцевості, яка наділяється людськими відчуттями та гіперболізована небезпека, що її уособлював немейський лев, який у цьому контексті є пострахом не лише живих істот, а й місцевості в цілому. Використання гіперболічних зворотів поряд із іншими засобами посилення виразності художнього мовлення (анафори, градації тощо) було однією з домінант піднесеного стилю, характерною ще для античних епопей, трагедій та ораторських промов [10]. Широке використання цих засобів надає Ередію можливість використати рівень художньо-мовленнєвої організації для підкреслення етнокультурного колориту зображуваного та бажаних літературних зв'язків. Вищезазначена конструкція є одним із чинників створення фантастичної атмосфери, типової для міфологічних сюжетів, дозволяє ще з більшою виразністю, силою та художньою достовірністю змалювати подвиг Геракла (його перемогу над страхітливим левом), який читач бачить через призму погляду переляканого до смерті персонажа (пастуха). У перекладі гіперболічність згаданого вислову підкреслюється завдяки введенню підсилювального епітету *лютий*, але в цілому така інтерпретація є прийнятною, оскільки перекладач зберіг домінанти авторського стилю, а текст не втратив своєї семантичної зв'язності. До того ж, завдяки вибору цього епітету згадані конструкції в оригіналі та перекладі мають однакову кількість складів, що дозволило М.Москаленкові зберегти метро-ритмічну структуру вірша.

Взагалі широковідомі історичні або міфологічні антропоніми, фіктоніми, теоніми та імена інших міфологічних істот, що використовуються у першотворах, в цілому мають більший образний, асоціативний і конота-

тивний потенціал, аніж вжиті французькими авторами топоніми, тому перекладачі приділяють відтворенню першої з цих груп більшу увагу.

У досліджуваних перекладах загальна кількість власних назв зменшується порівняно з оригіналами, оскільки, за нашими підрахунками, у середньому точно відтворюється лише 77 % власних назв (напр., М.Зеров відтворив за допомогою узуальних відповідників 65 % власних назв із сонетів Ередія, а М.Стріха – понад 88 %). Опущення та заміни при перекладі зумовлюються цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних причин, серед яких розбіжності між вихідною та цільовою мовами, асиметрія відповідних мовних картин світу та індивідуальний підхід перекладача до визначення ієрархії елементів оригіналу, що підлягають відтворенню.

Найвищі показники відтворюваності у досліджуваному корпусі мають **хрононіми** (понад 95 % власних назв цього розряду мають точні відповідники у перекладах), напр.: *Janvier 1897* [4:120] → *Січень 1897 р.* [4:121]. Це пояснюється тим, що у першотворах хрононіми найчастіше містяться в епіграфах, на які не поширюються метро-ритмічні обмеження, зумовлені законами жанру сонета. Безпосередньо за цим розрядом за показником відтворюваності йдуть **антропоніми**, **теоніми** та **імена неантропоморфних міфологічних істот** (77,5 % з них мають повні: *Verlaine* [11:150] → *Верлен* [11:151], *Phénix* [11:142] → *Фенікс* [11:143]; а 12,2 % – часткові відповідники із залученням пропріальної лексики: *Amour* [5:29] → *Ерот* [9:235]), тоді як **топоніми** й **астрономі** мають нижчі показники відтворюваності: порівняно з попередньою групою онімів повних відповідників у них значно менше (62,1 %): *de Mantoue* [5:49] → *Мантуї* [9:103], а часткових онімних відповідників – трохи більше (17,7 %): *du Bélier* [5:39] → *Тельця* [9:243]. Найчастіше вживаними в оригіналах географічними назвами є ойконіми (тобто назви заселених людьми місць земної кулі). Вони мають найвищу серед топонімів відтворюваність у перекладах: *Agriente* [5:105] → *Арпірен* [9:179], *La Floride* [5:87] → *Флоріда* [9:211]. Різні показники відтворюваності окремих розрядів власних назв зумовлюються, зокрема, особливою увагою, що приділяється в оригіналах людині та її внутрішньому світу. До того ж, більшість ужитих у французьких сонетах антропонімів позначають протагоністів цих творів, тому перекладачі віддають перевагу відтворенню даних складових ономастичного простору оригіналів.

Деякі українські інтерпретатори вводять до своїх перекладів відсутні в оригіналах власні назви, напр.: *l'Imperator* [5:64] → *Антоній* [9:206] (в О.Пчілки). Внаслідок цього у перекладах спостерігається перебудова в основних функціональних групах власних назв: питома вага **антропонімів** зростає на 2,6 %, а **астрономів** – на 0,4 %, при цьому зменшується кількість уживань **теонімів** та **імен неантропоморфних міфологічних істот** (на 1,0 %), а також **топонімів** (на 2,7 %). Отже, у досліджуваних перекладах спостерігається тенденція до збільшення питомої ваги домінуючого в оригіналах розряду власних назв за рахунок інших розрядів.

За хронологічною віднесеністю пропріальні одиниці першотворів можна розбити на дві великі групи: 1) **власні назви античності** (59 %): *Khém* [5:97] (давня назва Єгипту) і 2) **власні назви середньовіччя, нової та новітньої історії** (41 %): *Michel-Ange* [6:22]. Переважання античних власних назв обумовлюється, насамперед, тематикою першотворів, а також високим образним, асоціативним і конотативним потенціалом, накопиченим власними назвами цієї групи (особливо це стосується античних антропонімів і міфонімів). У перекладах питома вага власних назв другої групи збільшується на 2 % за рахунок першої. Це пояснюється наявністю в оригі-

налах відносно великого відсотка античних власних назв, що є маловідомими українському читачу, передають інформацію, яка дублюється іншими одиницями оригіналу (часто це інформація про місце або час дії), або вживаються для позначання епізодичних персонажів, чи в ономастичних рядах, утворених за ознакою належності до певного класу. За нашими спостереженнями саме такі власні назви найчастіше опускаються у досліджуваних перекладах. Напр.: *habite l'Argilète* [5:58] → *сусіда мей* [9:213] (назва цього давньоримського кварталу є маловідомою у цільовій мові, а втрати від її опущення частково скомпенсовані М.Зеровим у найближчому контексті, а також завдяки відтворенню інших вказівок на місце дії, наявних в оригіналі): *Atrectus, mon libraire* [5:58] → *мій книгар* <...> *linshuy* [9:116] (Д.Паламарчук опустив ім'я римського торговця, що є епізодичним персонажем сонета "Lucretius", та здійснив експресивно-оцінну конкретизацію образу, увівши до свого тексту епітет *linshuy*); *Virgile et Silius, Pline, Térence ou Phèdre* [5:58] → <Томи> *Вепрлія, Теренція і Федра* [9:116] (Д.Паламарчук здійснив опущення в ономастичному ряді, утвореному з імен відомих латинських авторів із сучасників чи попередників поета Марціала, що є протагоністом першотвору. Згаданий ряд неможливо точно відтворити традиційними перекладними відповідниками олександрійського вірша, яким написаний оригінал, зокрема, через те, що українські еквіваленти деяких імен з цього списку мають більшу кількість складів, аніж у французькій мові).

Територіальний розподіл вихідних власних назв характеризується тим, що більшість з них (близько 81 %) сягає за межі Франції. Цю пропорцію збережено і в перекладах. Найактивніше автори першотворів вживають власні назви греко-римської етнокультурної зони (38,4 % від загальної кількості вживань власних назв): *L'Olympe* [5:27]. У перекладах цей показник зменшується (на 1 %) унаслідок опущень і заміни: *Aphrodite* [5:46] → *Ø* [9:97], *Loin de Rome* [5:57] → *за містом* [9:115].

Другою за показником кількості вживань ономастичною групою є семіто-хамітська (з переважанням семітського елемента) *d'Idumée* [4:50] → *Ідумей* [4:51]: всього 20,8 %. Незважаючи на те, що перекладачі опустили деякі з власних назв цієї групи, кількість їх уживань у перекладах майже не змінилася (а їхня питома вага у перекладах зросла в середньому на 1,8 % порівняно з оригіналами) через наявність перекладацьких дописок із залученням біблейських онімів, напр.: *Ø* [5:71] → *в Гоморру і Содом* [9:137] (у Д.Паламарчука). Це може пояснюватися як інтерлінгвальним характером асоціативного тла і конотацій багатьох біблейських власних назв, так і тим, що власні назви, які є складовою частиною багатьох біблейських мотивів, образів і асоціацій, традиційно використовуються як засіб увиразнення мовлення в цільовій культурі і відомі українській читацькій аудиторії в цілому краще аніж, скажімо, японські чи єгипетські.

Питома вага французьких власних назв в оригіналах (і в перекладах) становить 19 %: *de la Seine* [6:62] → *Сени* [8:86]. Безпосередньо за ними за показником кількості вживань у досліджуваному корпусі слідують власні назви суміжних із Францією країн: Бельгії (8,6 % – в оригіналах і 5,5 % – у перекладах): <de> *Montagne-aux-Herbes-Potagères* [6:175] → *в нашому шинку* [8:203] (хоч М.Москаленко і не відтворив назву цієї брюссельської вулиці, він увів до свого перекладу частковий відповідник, що залучає пов'язані з харчуванням асоціації, наявні в апеллятивному значенні бельгійської власної назви. Такий переклад не виходить за межі стильової домінанти першотвору), Італії (4,8 %): *Rimini* [5:74] → *Ріміні* [9:140], Німеччини (1,4 %): *Faust* [6:28] → *Фавст* [8:42],

Англії (1,1 %): *Shakespeare* [4:24] → *Шекспір* [4:25] та Іспанії (0,6 %): *Fray Juan de Ségovie* [5:82] → *фра Хуану* [9:149]. У досліджуваному корпусі зустрічаються також власні назви Америки (3,4 %): *d'Amérique* [5:112] → *Америку* [9:226]. Рідковживаними (у сукупності близько 1 %) є такі групи власних назв як португальські: *Vasco* [11:156] → *Васко* [11:157] чи японські: *Nippon* [5:100] → *Ніппон* [9:215].

Подокколи через втрату диференційних фонем при відтворенні власних назв, що співвідносяться з різними денотатами але мають подібне звучання, виникає проблема несправжньої омонимії, напр.: "*À un fondateur de ville*" <...> *Une Carthage neuve* <...> *Carthagène* [5:92] → "Засновникові міста" <...> *Кармаген новий* <...> *Кармаген* [9:162] (у Д.Паламарчука). У зазначеному перекладі топонім *Carthagène* із сонета Ередія замінено узуальним відповідником топоніма *Carthage*. *Кармаген* (від *Quart Hadasht* "нове місто") – це фінікійська колонія в північно-західній Африці, заснована у 820 р. до н. е., зруйнована римлянами у 146 р. до н. е., відбудована ними у 44 р. до н. е. й остаточно зруйнована арабами у 698 р. Зууальний український відповідник другого топоніма з сонета Ередія – *Картагена*. Існує два міста з такою назвою. Перша Картагена, заснована Газдрубалом у 228 р. до н. е., знаходиться в Іспанії (у давнину її називали також *Новим Картагеном*), а другу Картагену збудовано на території сучасній Колумбії (це місто, засноване предком Ередія у 1532 р., називали ще *Новою Картагеною* чи *Індійською Картагеною* на честь одногоименого міста в Іспанії). Саме південноамериканську Картагену і має на увазі автор першотвору. Згадане перекладацьке рішення призвело до ускладнення ідентифікації зображуваних топографічних об'єктів, а стилістичний ефект, пов'язаний із використанням історичних алюзій, у перекладі затушовується.

Отже, у досліджуваному корпусі найточніше відтворюються власні назви, що містяться у назвах сонетів, епіграфах чи присвятах, на які не поширюються метроритмічні обмеження (це стосується, насамперед, хрононімів). Безпосередньо за ними за показником відтворюваності йдуть домінуючі за кількістю вживань у першотворах розряди власних назв, якими є антропоніми, теоніми та імена міфологічних істот. У першотворах активно використовується образний, асоціативний і конотативний потенціал, закріплений за широковідомими онімами з цієї групи, які часто зустрічаються в оригіналах. Такий потенціал не завжди наявний у вжитих в оригіналах топонімів, тому у перекладах вони частіше за згадані розряди опускаються або замінюються частковими відповідниками. Низька відтворюваність топонімів пояснюється й тим, що вони рідко містяться у назвах сонетів, підзаголовках, епіграфах або присвятах. Неабиякий вплив на показники відтворюваності окремих розрядів власних назв здійснює також антропоцентризм художнього світу оригіналів. У тексті досліджуваних сонетів найвищий рівень відтворюваності спостерігається у власних назвах, що використовуються для позначення головних персонажів (переважно це антропоніми) або є ключовими, або тематичними словами в контексті першотвору, а найнижчий – у власних назвах, що позначають епізодичних персонажів або є носіями часово-просторової та національно-культурної інформації, яка дублюється іншими мовними одиницями оригіналу. Цікавим напрямом подальших розвідок є вивчення специфіки відтворення інших складових хронотопу сонетів у перекладах.

1. <http://www.sonnets.org/>; 2. Дука Л.І. Прагматичний потенціал онімів та способи його актуалізації в тексті: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2002. – С. 16. 3. Nerval, Gérard de. Les Chimères //

Œuvres complètes/Bibl. de la Pléiade – P., 1993. – Т. 3. – P. 645–651. 4. Малларме С. Вірші та проза / Упоряд. та перекл. з фр. М.Москаленка. – К., 2001. 5. Heredia, J.- M. de. Les Trophées/Coll. Orphée. – P., 1990. 6. Baudelaire Ch. Les Fleurs du Mal et autres poésies // Œuvres complètes/Bibl. de La Pléiade. – P., 1993. – Т. I. – С. 8–175. 7. Молчанова Г.Г. Когнитивная стилистика и стилистическая типология // Вест.

моск. ун-та. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М., 2001. – Серия 19. – С. 63. 8. Бодлер Ш. Поезії / Пер. з фр. Д.Павличка і М.Москаленка. – К., 1999. 9. Ередіа, Ж.-М. де. Трофеї. – К., 2001. 10. Peyrouet C. Style et rhétorique. – P., 1994. – P. 74. 11. Малларме С. Поезії / Перекл. з фр. О.Зуєвського. – Едмонтон, 1990.

Надійшла до редколегії 23.03.04

М.П.Лук'яненко, асп.

КОЛОРИСТИКА ПРОЗОВИХ ТВОРІВ Ж.-П.САРТРА ТА ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У літературному творі назви кольорів відіграють важливу роль у створенні художньої образності. Досліджено прозу Ж.-П.Сартра, у якій кольоронайменування виявляють складне концептуальне підґрунтя, що не можна ігнорувати при перекладі.

The names of the colours in belles-lettres fiction are very important in making an artistic picturesqueness. In the prose of J.-P. Sartre the names of the colours show up difficult conceptual foundation, which we can't to ignore in translation.

Проблема відтворення художньої колористики екзистенційної прози Ж.-П.Сартра ще не розглядалася у вітчизняному перекладознавстві.

Актуальність зазначеної теми зумовлена загальною тенденцією перекладознавчих досліджень до багатоаспектного аналізу художнього твору.

Мета нашої статті – охарактеризувати деякі особливості передачі художньої колористики прози Ж.-П.Сартра в українському перекладі.

Завдання статті полягає у виявленні концептуального підґрунтя кольороназв екзистенційної прози Сартра та способів його відтворення в перекладі.

В арсеналі художніх засобів Ж.-П.Сартра важливе місце займає позначення кольору. У літературному творі назви кольорів слугують невід'ємним елементом образності – основного засобу художнього відтворення письменником дійсності. Вони є необхідним тлом для розуміння індивідуально-авторського бачення світу й адекватного сприйняття художнього твору.

Кольороназви відіграють важливу роль у створенні яскравих, експресивних словесних образів, зокрема, зорової картини. Завдяки цьому художній твір видається живим і природно мінливим, а отримання художньої інформації значно активізується.

Проблеми відтворення художньої колористики вже розглядалися на матеріалі українських й англійських художніх текстів у дисертаційній роботі І.В.Ковальської. Нашим завданням є проаналізувати способи передачі кольороназв прозових творів Ж.-П.Сартра в українському перекладі.

Словесні образи з компонентом кольору – украй місткі утворення, що поєднують предметно-логічну зорову інформацію зі складним переплетенням асоціативних зв'язків, символічного навантаження та особливостей оригінального авторського світобачення [1:50].

Колірний діапазон творів Ж.-П.Сартра досить широкий, хоча не можна не помітити, що його домінуючими кольорами є чорний (90) і білий (82). У тексті наявні також яскраві, насичені та світлі тони: червоний (45), голубий (31), жовтий (21), рожевий (19). Щоправда, вони використовуються автором значно рідше. Часто вживаними є також сірий (22), зелений (22) і коричневий (21) кольори. Ці підрахунки ми зробили на основі роману "Нудота", але приблизно така ж кольорова гама характеризує збірку "Мур".

Світ кольору, яким його сприймає людина, базується на певних кольірних концептах. "Поняття про колір є багатоаспектним, оскільки воно містить у собі весь комплекс накопиченої мовною спільнотою суттєвої інформації про використання кольору з метою пізнання життєвого простору, а також про використання кольору як комунікативно значимого засобу" [2:92].

На відміну від уже усталених та загальновідомих кольірних концептів, для яких прототипами виступають небо (для позначення кольорів "синьої" частини спектру), рослинність (для зеленого), вогонь та кров (для червоного) [3:42–43], проза Ж.-П.Сартра відзначається особливою концептуалізацією кольорів, яку породжує філософське світобачення письменника. У його складних, концептуально насичених творах усе забарвлено психологічним станом головного екзистенційного героя. Це психологічне забарвлення втілюється в особливих кольірних комбінаціях, то тьмяно-чорно-сірих, то незатишно-яскравих.

Так, найчастіше вживаний у творах Сартра чорний колір, втілює концепт усвідомлення існування, тобто усвідомлення невідворотності людської кончини – смерті. Зауважимо, що концептуальний образ чорного кольору – смерть – є доволі усталеним у християнській традиції, на відміну від буддизму, де смерть асоціюється з білим кольором. Насмілимося також висунути припущення, що чорний колір у Сартра набуває певних позитивних конотацій, оскільки саме в цілковитій темряві відбувається звільнення людської свідомості від усіх догм та забобонів і вона стає здатною осягнути існування:

• "Quand il fera noir, les objets et moi, nous sortirons des limbes" [4:28];

• "...j'entre dans le trou noir... Ici il n'y a que du noir... je suis gagné par la pureté de ce qui m'entoure : rien ne vit" [4:42];

• "Il faudra mettre des tentures noires, dit-il, il n'y a pas assez de noir dans cette chambre" [5:70].

Білий колір, що, зазвичай, позначає все світле, життєрадісне, у Сартра не має цих позитивних конотацій. Білий, в автора, це колір екзистенційної тривоги, яка передусім усвідомленню існування:

• "Mais, avant le rêve, il y avait eu quelque chose... Tout au fond de cette nuit sombre et bleue quelque chose s'était passé – quelque chose de blanc" [6:153];

• "Désarroi: le mot avait commencé tendre et blanc comme un clair de lune..." [6:189];

• "L'IDEE est là, cette grosse masse blanche..." [4:57];

• "Mais ce n'était pas de la lumière gaie: c'était tout blanc à cause du brouillard et cela vous tombait sur les épaules comme une douche" [4:109].

Сірий колір, який є проміжним між білим та чорним, це, у Сартра, колір існування, того гідкого всюдисущого існування, яке оточує людину звідусіль і проникає в її свідомість липким аморфним туманом:

• "...sur le trottoir droite, une masse gazeuse, grise avec des traînées de feu fait un bruit de coquillage: c'est la vieille gare. Sa présence a fécondé les cent premiers mètres du boulevard Noir..." [4:40–41];

• "Le brouillard pesait sur les vitres comme un lourd rideau de velours gris" [4:105];

- "La cave était devenue toute grise" [7:30].

Жовтий та червоний – це, у Сартра, кольори екзистенціальної нудоти, яку викликає усвідомлення існування:

- "La Nausée est restée là-bas, dans la lumière jaune" [4:43];

• "Sur la mayonnaise d'un oeuf à la russe, je remarquai une goutte d'un rouge sombre: c'était du sang. Ce rouge sur ce jaune me soulevait le coeur" [4:109]. Як бачимо, червоному кольору притаманна класична концептуалізація – це колір крові.

Усього один раз у романі "Нудота" зустрічається ще одне "нудототворне" поєднання кольорів:

- "Sa chemise de coton bleu se détache joyeusement sur un mur chocolat. Ça aussi ça donne la Nausée" [4:34].

Загалом, прозові твори Ж.-П.Сартра відзначаються категоричним усуненням будь-яких позитивних конотацій, віддавна притаманних світлим кольорам. У деяких моментах вони, зрештою, можуть справляти нейтральне враження, як, наприклад, у позначеннях кольору одягу чи меблів та описах природи:

- un pull-over jaune claire [8:120];
- les fauteuils de soie rose [5:61];
- un Nègre avec un imperméable crème, des chaussures jaunes et un chapeau vert [4:18];

• un morceau de ciel bleu [4:51], хоча далі по тексту нашої уваги привертає пересторога щодо цього блакитного кольору: "Ce soleil et ce ciel bleu n'étaient que tromperie" [4:51].

Здебільшого світлі кольори виступають виразно негативними, як от жовтий колір у наведених вище прикладах, або ж деякі інші у наступних:

- "...l'église Sainte- Cécile dresse sa monstrueuse masse blanche..." [4:69];

- "Ses joues ont une affreuse couleur rose" [4:102].

Рожевий колір на щоках, який завжди вважався ознакою хорошого стану здоров'я людини, стає у Сартра "жахливим рожевим кольором".

Отже, як ілюструють проаналізовані приклади, кольоронайменування у творах Ж.-П.Сартра виконують не тільки важливу художньо-естетичну функцію, але й мають яскраво виражене концептуальне підґрунтя, що несе значне емоційне навантаження. Ці обставини не можна не враховувати при перекладі.

У багатьох випадках відшукування повного колірного еквівалента в мові перекладу не викликає труднощів. Це стосується, насамперед, ужитих у дескриптивній чи естетичній функціях основних кольоронайменувань та багатьох еквівалентних назв кольорів з подібними конотативними компонентами [1:66].

Часто вжиті в оригіналі кольороназви відтворюються у перекладі за допомогою граматичних трансформацій:

1) Замість іменника – прислівник

- "...la veille on nous avait laissé dans le noir" [7:18] – "...раніше ми сиділи потемки" [9:188].

2) Замість іменника – прикметник

- "M. de Dangeville disait qu'il ressemblait, avec tout ce blanc et tout ce bleu, à un fromage de Roquefort" [4:32] – "...пан Данжевіль кпив, що з цими синьо-білими плямами маркіз нагадував сир рокфор" [9:20];

- le gros rougeaud [4:39] – червоновидий гладун [9:26];

- "...son linge d'une blancheur éblouissante" [4:48] – "...білизна просто блискучо біла" [9:33].

3) Замість прикметника, прислівника чи іменника – дієслово з колірним значенням

- "...le ciel était noir" [4:18] – "...небо почорніло" [9:10];
- "Il n'avait plus rien dit mais il était devenu gris..." [7:16] – "Хуан більше не прохопився жодним словом, і ввесь посів..." [9:187];

- "...les rideaux étaient colorés en rouge par une lumière qui venait de la rue..." [8:111] – "...світло, що пробивалося з вулиці, червонило завіси..." [9:243];

- "Au coin de la rue, il y a une espèce de borne blanche. De loin, elle paraissait toute noire et, à chaque enjambée, elle vire un peu plus au blanc" [4:81] – "На розі вулиці біліє щось схоже на білу кам'яну тумбу. Здалека вона видається чорною, але що ближче до неї, то білішає" [9:57].

4) Замість прикметника – прислівник

- "...il y avait un reflet rouge dans la glace..." [8:111] – "...вони червоно відбивалися в дзеркалі..." [9:243];

- "...le mot avait commencé tendre et blanc comme un clair de lune..." [6:189] – "...слово починалося ніжно й біло, як місячне сяйво..." [9:292].

5) Замість дієслова з колірним значенням – прикметник

- "Un soleil froid blanchit la poussière des vitres" [4:26] – "Порох на шибках під холодними сонячними променями став білий" [9:17].

Інколи зміна частиномовної категорії призводить до деяких модифікацій образу. Наприклад, передача колірного іменника чи дієслова за допомогою прикметника дещо зменшує експресивність оповіді, бо колір втрачає свою відокремленість, свою незалежну позицію, натомість починає займати залежну позицію означення:

- "Ciel pale, brouillé de blanc" [4:26] – "На небі якась біла осуга" [9:17].

Однак, звісно, переклад не виключає необхідності певних ситуативних граматичних трансформацій згідно з нормами цільової мови.

Серед засобів передачі оригінальних кольороназв у перекладі слід виділити наступні:

1) покомпонентне відтворення, до якого належать:

- а) калькування та в) використання еквівалентної кольороназви

- "Moi, j'aime les héros noirs. – Les nègres? demanda Massé. – Non, noirs comme on dit Magie noire. Lindbergh est un héros blanc. Il ne m'intéresse pas" [10:87] – "Я люблю чорних героїв. – Герів? – запитав Массе. – Ні, чорних, у тому розумінні, що й чорна магія. Ліндберг білий герой. Він мене не цікавить" [9:230].

Калькування спостерігається, в основному, при перекладі художніх порівнянь, у котрих уточнюється колірна ознака та активізуються колірні асоціації. Цей спосіб якнайкраще допомагає донести до читача оригінальне авторське бачення навколишнього світу:

- "Le soleil était clair et diaphane: un petit vin blanc" [4:78] – "Сонце було ніжне й прозоре, як біле вино" [9:54];

- "...et son acte brillait encore, comme un diamant noir" [10:88] – "...а його вчинок і далі сяє, як чорний діамант" [9:231].

2) Модифікації в перекладі словесного образу з колірним компонентом:

а) інтенсифікація колірної ознаки в перекладі

- "...un éclair rougeaud couvert de poils blancs. C'est une main" [4:34] – "...густо-червоний відблиск, облямований білим волоссям. Це чиясь рука" [9:22];

- "Un long fleuve rouge se traînait à travers d'arides campagnes" [8:110] – "Безконечна черлена ріка прокрадалася плазом через засушливі рівнини" [9:242].

в) Послаблення колірної ознаки в перекладі

- "Au bout d'un moment, le petit porta la grosse patte rouge à sa bouche et voulut la mordre" [7:25] – "Та враз хлопець підніс цю опасисту рожеву руку собі до рота, намагаючись її вкусити" [9:193];

- "Elle regardait souvent les grosses roses rouges de la tenture murale..." [5:67] – "Вона часто розглядала пишні рожеві троянди на шпалерах..." [9:218];

- "L'indignation empourpra les joues et les tempes de Rirette" [8:128] – "Від обурення щоки в Ріретти почервоніли" [9:254].

Як підсилення так і послаблення колірної ознаки у перекладі, а особливо тоді, коли такі зміни не є вмотивованими, призводять до порушення концептуального наповнення кольороназви.

с) Імплікація в перекладі колірної ознаки оригіналу

• "La cave était devenue toute grise" [7:30] – "В льох заповзла передсвітанкова мгла" [9:197];

• "La lumière avait vieilli, elle grisonnait..." [5:62] – "Світло постаріло, посивіло..." [9:215];

• "...des étoiles ou de grands yeux blancs..." [4:27] – "...нічними зорями, інколи великими більмавими очима..." [9:17];

• "Ici il n'y a que du noir" [4:42] – "Тут – сама темрява" [9:28];

• un pardessus verdi [4:93] – вицвіле від часу пальто [9:66];

• un café noir [4:104] – кава без молока [9:75];

• "...ça court sous les vitres blanchâtres..." [4:177] – "...біжить попід молочними вікнами [9:131].

d) Експлікація в перекладі прихованої колірної ознаки оригіналу

• "Des joues pâles et rondes d'enfant..." [4:128] – "Пухленькі білі щічки дитини..." [9:93];

• des dents éblouissantes [4:149] – сяйливо-білі зуби [9:109];

• "C'est ce corps usé de ce juif aux sourcils de charbon qu'elle a choisi..." [4:246] – "Вона обрала саме це підтопане тіло єврея з чорними, як вугілля брівми" [9:180].

Будь-які модифікації колірної компоненти при перекладі неминуче спричиняють порушення семантики художнього образу, "адже, закріплюючи в семантичній структурі слів різні ознаки позначуваних предметів, кожна мова створює свою картину світу, тому в перекладі дуже важливо зберегти саме відповідність конотативних компонентів" [1:93].

При перекладі творів Ж.-П.Сартра зустрічаємо також:

3) **внесення кольороназви до перекладу при відтворенні художнього образу з імплікованою колірною ознакою:**

• "...le ciel roule lentement de belles images noires..." [4:103] – "...в небі плінуть гарні чорно-білі кадри..." [9:74];

• "Et la chair rongée eût été de trop dans la terre qui l'eût reçue et mes os, enfin, nettoyés, écorcés, propres et nets comme des dents" [4:182] – "І моє поточене тіло було б зайвим у цій землі, яка прийняла б його, а потім і мої кістки, чисті, обгризені, білі, як зуби..." [9:134].

Такі додаткові лексичні компоненти покликані увиразнити певні символічні складові кольороназв оригіналу.

У тексті перекладу знаходимо також кілька індивідуальних перекладацьких рішень щодо відтворення імплікованої колірної ознаки оригіналу:

• "...sous un ciel de feu" [4:18] – "...під жаристим небом..." [9:10];

• "Ses beaux yeux égarés brillent comme des globes de feu..." [4:54] – "Гарні завогнені очі блукають туди-сюди..." [9:38];

• "...une foule de petits personnages de cire revêtus de pourpoints couleur de feu..." [4:66] – "...тлумилися воскові фігурки... у камзолах вогнистого кольору" [9:46].

Очевидним є той факт, що такі словосполучення як "жаристе небо" чи "завогнені очі" звучать дещо незвично і неприродно, і тут можна посперечатися щодо виправданості саме цих перекладацьких рішень.

У перекладі зіштовхуємося також із **вилученням колірної компоненти:**

• "...ça lui paraissait absurde de parler de "santé morale" sur cette route blanche que traversaient des bêtes agonisantes" [6:212] – "...таким йому здавалося безглуздом говорити про "моральне здоров'я" на цьому безлюдному шляху, всьому кволими комахами" [9:307];

• "...il dore vaguement de sales brumes blanches" [4:27] – "...його паруси кладуть важку позолоту на брудний туман" [9:17];

• "...la couleur du soleil sur le tapis" [4:92] – "...сонячний промінь на килимі" [9:65];

• ses cheveux d'un gris bleuté [4:123] – його блакитнява кучма [9:89].

Цей метод, здебільшого, зменшує експресивність оригіналу. Особливо у тому випадку, коли кольороназви містять важливі конотативні компоненти.

Письменники, як і живописці, використовують у своїх творах назви кольорів для точнішого, яскравішого змалювання навколишньої дійсності та емоційного впливу на читача, звертаючись до його колірної бачення.

Як свідчать вищезазначені приклади, колористична гама прозових творів Ж.-П.Сартра досить багата, незважаючи на очевидне тяжіння автора до темних відтінків. До того ж, кольороназви у його творах виявляють складне концептуальне підґрунтя, яке не можна ігнорувати при перекладі. Вони художньо багатозначні, складно взаємопов'язані та взаємозумовлені, тому важливим моментом відтворення таких кольороназв є визначення їхнього концептуального наповнення та, відповідно, їхньої художньої функції. Такий усебічний та вдумливий аналіз художньої колористики твору є запорукою досягнення адекватності перекладу.

1. Ковальська І.В. Колористика як перекладознавча проблема (на мат. укр. й англійських худ. текстів): Дис... канд. філол. наук: 10.02.16. – Л., 2001.
2. Пастушенко Т.В. Конотативні значення кольору в мовній інтерпретації // Вісн. Київ. лінг. ун-ту. Серія "Філологія". – К., 1997. – Вип. 4. – С. 92–97.
3. Яворська Г.М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації) // Мовознавство. – 1999. – № 2/3. – С. 42–50.
4. Sartre J.-P. La Nausée: Etude et notes de George Raillard. Agrégé des lettres. – P., 1966.
5. Sartre J.-P. La Chambre // Le Mur. – P., 1995. – P. 41–76.
6. Sartre J.-P. L'Enfance d'un chef // Le Mur. – P., 1995. – P. 151–245.
7. Sartre J.-P. Le Mur // Le Mur. – P., 1995. – P. 11–37.
8. Sartre J.-P. L'Intimité // Le Mur. – P., 1995. – P. 103–148.
9. Сартр Жан-Поль. Нудота. Мур. Слова / Пер. з фр. В.Борсука та О.Жупанського. – К., 1993.
10. Sartre J.-P. Erostrate // Le Mur. – P., 1995. – P. 79–99.

Надійшла до редколегії 30.03.04

Н.Д.Донець, асп.

ПРОБЛЕМА ПЕРЕДАЧІ ЕМФАЗИ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Проблема передачі емплази залишається однією з невирішених проблем перекладу. Розглянуто лексичні, граматичні та графічні засоби передачі англійської емплази українською мовою. Досліджено праці окремих перекладознавців.

The problem of conveying emphasis in English-Ukrainian translation is understudied. The works of some translation theoreticians are examined. Some peculiarities of rendering emphasis from English into Ukrainian are considered.

Проблема відтворення емплази у перекладі вивчена недостатньо, хоча це питання вже розглядали такі перекладознавці як Т.Р.Левицька, А.М.Фітерман, І.М.Литвинчук, С.В.Гладь та ін.

Актуальність обраної теми зумовлена загальною тенденцією сучасних перекладознавчих досліджень до багатоглядного аналізу художнього тексту.

Мета нашої статті – охарактеризувати деякі особливості відтворення емплази в перекладі з англійської мови українською.

Завдання статті полягає в огляді проблем передачі англійської емплази українською мовою та виявленні способів і прийомів її передачі.

Як відомо, головна функція мови – комунікативна. Важливе значення відіграє також емотивна функція мови, яка виявляється щоразу, коли мовець виражає своє ставлення до того, про що йдеться, або якщо він хоче викликати емоційну реакцію співрозмовника.

Емплаза (грец. *emphasis* – виразність, зображення) – це напруженість мови, посилення її емоційної виразності, виділення якогось елемента за допомогою інтонації, повторення, звертань, запитань тощо [1]. Місце емплази серед інших функцій мови визначається тією роллю, яку відіграють емоції в житті людини.

У мові є достатньо засобів для вираження і викликання емоцій. Пропущені через мислення людини, ці засоби відразу ж актуалізуються, стають підсилено виразними. Таким чином, можна з упевненістю говорити, що людські емоції – це одна з важливих основ мовної експресії.

Однак емоційність – це категорія мовлення, але не категорія мови. Вона передбачає вплив на людину, є емоційною реакцією людини на текст. Експресивність – це категорія мови, що передбачає закріпленість за певною одиницею мови.

Експресія (лат. *expressio* – вираження, від *exprimo* – чітко вимовляю, зображую) за визначенням термінологічного словника це:

1) Виразність, підкреслене виявлення почуттів, переживань, та

2) Виразово-зображальні особливості мови, що виявляються в лексичних, словотворчих і граматичних засобах (в експресивній лексиці, особливих афіксах, тропях, стилістичних фігурах), і які надають мові образності й емоційної забарвленості [1].

Слово або його варіант має емоційний компонент значення, якщо виражає якусь емоцію або почуття. Емоція є відносно короточасне переживання: радість, журба, задоволення, а почуття – триваліше ставлення: любов, ненависть, повага і т. п. Експресія – це підсилення виразності промовленого. Усе, що робить мовлення яскравішим, є експресією. Експресія завжди пов'язана з відтінком змісту, який дозволяє мовцю виражати своє відношення до тексту. Однак експресія не завжди пов'язана з емоційністю. Експресивність може бути пов'язана з емоційним і з інтелектуальним у їхніх проявах, тому емоційність значно ширша за емоційність у мовленні.

Мовленнєві засоби створення експресії різноманітні та історично перемінливі. Експресивність може передаватися: а) морфологічними засобами (суфікси, префікси); б) синтаксичними (порядок слів, словосполучення, і т. п.); в) лексичними та лексико-фразеологічними; г) контекстуальними та д) фонетичними засобами [2].

Емоційний компонент утворюється на базі предметно-логічного, але, утворившись, характеризується тенденцією витіснити предметно-логічне значення або значно його модифікувати. Між словами *мед* і *домашня качка* дуже мало спільного, але в переносному значенні ці пестливі англійські слова *honey* та *duck* є дуже близькими синонімами [3].

Різнманітні засоби вираження емплази зустрічаються не тільки в художній, а й у науковій літературі та в офіційно-діловому стилі, але, зрозуміло, найчастіше емплаза зустрічається в газетно-публіцистичному стилі, в ораторському мовленні й у художній літературі.

Емотивна виразність досягається засобами різних мовних рівнів, а також використанням різних стилістичних прийомів і фігур.

Як відомо, головну роль у процесі комунікації відіграє діалог. Значна частина експресії в діалогічному мовленні передається емплазою. Взагалі, сутність емплази і полягає в тому, щоб дати ясніше зрозуміти те, про що йдеться або примусити зрозуміти те, про що говориться в тексті.

Т.Р.Левицька й А.М.Фітерман стверджують, що емплаза має національний характер. Іноді емпластичні моделі в англійській та українській мовах справді збігаються, але частіше цей збіг лише позірний [4].

Національний характер та різноманіття засобів вираження емплази в англійській мові іноді становить труднощі для розуміння тексту, і, відповідно, для його перекладу.

Перейдемо до розгляду основних засобів та прийомів передачі емплази в англійській мові. Емоційність та експресивність можуть бути передані в мовленні не тільки спеціальним добром слів, а й і їхнім особливим розташуванням. Найуживанішим засобом створення емплази є інверсія. Однак при перекладі українською мовою передача англійської емплази шляхом інверсії не завжди є адекватною. Для того, щоб зберегти таку саму динамічність та виразність, треба вжити певні лексичні засоби, ввести додаткові слова або вжити експресивніші конструкції.

Спочатку розглянемо основні типи емпластичних конструкцій в англійській мові. **Емпластична конструкція** – це така синтаксична конструкція, за допомогою якої виділяють той чи інший член речення [1].

В англійській мові кожен член речення, як відомо, має своє місце, яке визначається засобом його синтаксичного вираження, зв'язками з іншими словами та типом речення. Порушення звичайного порядку розташування членів речення, внаслідок якого який-небудь елемент виявляється виділеним та отримує спеціальну конотацію емоційності або експресивності, називається **інверсією**. В українській мові інверсія не має такої виразності через вільніший порядок слів, тому, щоб зберегти виразність при перекладі інверсії використовують якийсь інший емпластичний засіб. Наприклад, введення додаткового слова: *Reductions there have been.* – *Скорочення там дійсно були.*

Інверсія зумовлюється віддаленням розташуванням синтаксично пов'язаних між собою членів речення один до одного. Зміна порядку слів не може бути необмеженою, вона підпорядковується певним правилам, тобто, використовуються не всі можливі розташування, а тільки деякі з них. Так, наприклад, підмет може стояти після дієслова, але артикль та вказівний займенник мають обов'язково стояти перед тим іменником, до якого вони належать.

Деякі зміни порядку слів змінюють синтаксичні відношення, а з ними й суть речення: *When a man wants to kill a tiger he calls it sport; when a tiger wants to kill a man it is ferocity*; інші поєднують граматичну та експресивну функції: *I had known it: Had I known it: If I had known it*, у цьому випадку друге відрізняється від першого граматичним значенням, а від третього – експресивністю.

Інверсія також може виражати швидкість та динамічність, напр.: *Out came the chaise, in went the horses, on sprang the boys, in got the travellers.* – *Разом вискочили карету, стрімко впрягли коней, візники миттю скочили на козли і мандрівники поспіхом сіли в карету* та логічно пов'язувати речення. А в поезії її використовують для досягнення ритми та ритму.

Відомо, що в кожній мові є слова, які мають постійне емоційне значення. Це значення мають ті слова, що передають почуття та емоції. Емоційне значення слова виникає завдяки тим асоціаціям, які викликає це слово. Ці асоціації можуть бути позитивними або негативними. Це можуть бути вигукі: *oh, ah, pooh, damn, good-bye* та інше, напр.: *Oh, my cheeks red!!* – Які червоні мої щоки! *What a plague that child is!* – Це не дитина, а якась кара божя! *What a splendid evening it is!* – Який чудовий вечір!

Також це слова, які виражають різні почуття або людські якості: *love, hate, envy, pain, join*, напр.: *terribly nice of you* – дуже мило з вашого боку, *to be awfully sorry* – дуже жалкувати. *I bet you are wrong.* – Я певен, що ви не маєте рації. *He has pneumonia all right.* – У нього запалення легень, це вже точно. *I am not at all interested.* – Мені зовсім не цікаво. *It's a beaut, all right!* – Ось це краса, нічого не скажеш! *I am not a bit blue over the prospect* – Я зовсім не засмучений через цю перспективу.

Ці слова не становлять труднощів для перекладу українською мовою, і тому вони мають постійні відповідники в українській мові. Слід зазначити, що коли ці слова використовуються як елементи стилістичного засобу, то їхнє емоційне значення підсилюється.

В емоційно-експресивну лексичну групу слів також входять слова, що використовуються для передачі емоцій гніву, ніжності, презирства, слова, які використовуються для передачі емоцій страху та захвату. Також існує група слів, які не виражають почуття, але передають емоційну оцінку предметів та явищ (*морда, мерзота* та ін.), слова, що мають значення гіперболізації. Прикметники характеризуються тим, що вони виражають враження сильніше від іменників. Як відомо, прикметник – це частина мови, яка передає не тільки дійсно існуючі якості предмета, але й те, що домислюється предмету. Отже, обираючи прикметник, мовець передає своє відношення до предмета та своє ставлення до нього.

Прислівники беруть активну участь у створенні емоційно й експресивно забарвленої лексики, напр.: *admirably, beautifully, excellently, wonderfully, magnificently, ruthlessly, extremely, immensely: The statement is positively true.* – Заява абсолютно правильна. *To be awfully sorry* – Дуже жалкувати. *What you say cuts me terribly.* – Дуже мило з вашого боку.

Емфаза також передається й конструкціями з *it*, яке стоїть на початку речення. Емфаза таких конструкцій, зазвичай, передається лексичними засобами, напр.: *It is the Tory Government that is responsible for the inflation and rising prices in Britain ("Morning Star").* – Консерватори – ось хто несе відповідальність за інфляцію та ріст цін у Британії.

Емфатична конструкція *it ... is that (which, who)* виступає як засіб інтенсифікації значення одного з елементів синтаксичної конструкції, може виділяти будь-який член речення, що стоїть між компонентами цього сполучення, крім присудка. При перекладі такої конструкції емфаза передається лексичними засобами – словами на зразок "саме" або порядком слів: те що виділено цією "рамковою конструкцією", подається наприкінці речення: *It is these properties of crystals that are the most important.* – Саме ці властивості кристалів є найважливішими.

Ознакою того, що *that* – частина емфатичного зв'язу, є можливість прибрати "рамкову конструкцію" *is... that* без зміни смислу речення, лише усунувши емфазу. Цей приклад буде мати такий вигляд: *These*

properties of crystals are the most important. – Ці властивості кристалів – найважливіші.

Одним із варіантів емфатичної конструкції *it is... that* є виділення обставини часу, якій передують емфатичне сполучення *not until*. При перекладі використовуються слова *тільки, тільки після, тільки тоді, коли*: *It was not until 1953 that this book was published.* – Ця книга була опублікована тільки в 1953 р.

Значення інтенсивності дії часто передається емфатичними формами з дієсловом-інтенсифікатором *io do*, напр.: *i like* – мені подобається; *i do like* – мені справді подобається; *he likes* – йому подобається; *he does like* – йому справді подобається. *The above law does hold.* – Вищезазначений закон є дійсно правильний.

"*I'll never swim the Channel, that I do know*", she said (I.Wain). – "Я, напевно, знаю, що ніколи не перепливу цей канал", – сказала вона. *You do know some jokes do you?* – Ви, напевно, знаєте якісь жарти, так?

Цікаві випадки, коли емоційну забарвленість автор передає за допомогою дієслова-інтенсифікатора *to go*: *He did it – він зробив це; he went and did it – він дійсно зробив це; Why do you say such things? – Чому ти говориш такі речі? Why do you go and say such things? – Чому це ти говориш такі речі?* Стилістично марковані конструкції виражають несподіваність дії і часто вживаються разом з різними відтінками суб'єктивної експресії, напр.: *"If you are Master Murdstone, said the lady, "why do you go and give another name, first?" (J.Galswort) – "Якщо ви дійсно є Мадстоун", – промовила леді, – "то чому ви спочатку назвалися іншим ім'ям?"* Дієслово *to go* в таких конструкціях втрачає своє лексичне значення і може приєднуватися до будь-яких форм дієслів.

Можна застосувати ступені порівняння прикметників як засіб вираження емфази, але їх уживання лексично часто обмежене такими словами як *much, little* – або граматично – формою ступеня порівняння у сполученні з прийменником *at*.

The sun was shining and the Mediterranean at its bluest. – Сяяло сонце і Середземне море було надзвичайно синім.

Емфаза також може виражатися формою ступеня порівняння з *as... as*, прикметником та займенниками *any, anybody, anything* напр.: *Her appearance on the stage has been as exhilarating as anything that has happened since the beginning of the season.* – Її поява на сцені була найяскравішою подією з початку сезону.

Дуже часто заперечувальні речення є емфатичними за своїм характером. Нерідко емфаза створюється за допомогою заперечувального займенника *no* з іменником в однині або множині, напр.: *He is no linguist.* – Він зовсім не лінгвіст. *Don't you tell me how to talk.* – Не кажіть мені як розмовляти.

Такі твердження мають досить категоричний характер. Заперечення *no* у сполученні із заперечним префіксом прикметника або прислівника підсилює будь-які члени речення, крім підмета і додатка.

В англійській мові також зустрічається особлива структурна форма ствердження за допомогою двох заперечень: заперечувальної частки *not* та негативного прикметника. Ці два заперечення виключають один одного і все речення стає стверджувальним, проте, у таких твердженнях завжди є певний елемент емфази, що надає реченню некатегоричного характеру. Так, частка *not* перед прикметником чи прислівником, як правило, перекладається словами *доволі, досить, чимало, вельми, дуже, надто, ціл-*

ком, сповна, зовсім, напр.: *The case is not improbable.* – Цей випадок є дуже ймовірним.

Двокрапка (графічний засіб) та еліпс – пропущення дієслова (не робити, не випускати) – передають у перекладі емфазу, напр.: *Where is that little monster?* – Де швендяє це демоня?

Також графічна емфаза міститься в негативному займеннику *no*, напр.: *Our arrangement was no announcement for a few days.* – Ми домовились: ніяких повідомлень протягом найближчих днів.

Рівень емотивної експресивності значно збільшується, коли автор зі стилістичною метою змішує різні прийоми та конструкції.

Будова англійської та української мов різна, і проблема передачі емфазы залишається однією з невирішених проблем перекладу, проте емоційна напруженість мовлення оригіналу має бути збережена в перекладі. Отже, перекладач повинен обрати з усіх можливих варіантів такі заміни, щоб зберегти емфатичність оригіналу.

1. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1985.
2. Разинкина Н.М. Стилистика английской научной речи. Элементы эмоционально-субъективной оценки. – М., 1972.
3. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка. – К., 1984.
4. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Проблемы перевода на материале современного английского языка. – М., 1976.

Надійшла до редколегії 05.04.04

А.А.Білас, викл.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКИХ АРГОТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Л.-Ф.СЕЛІНА "ПОДОРОЖ НА КРАЙ НОЧІ")

Присвячено питанням відтворення французьких арготичних фразеологізмів у перекладах роману Л.-Ф. Селіна "Подорож на край ночі" українською мовою. Проаналізовано мовний склад фразеологічного блоку твору. Розглянуто можливі способи передачі змістових та функціональних особливостей французької арготичної фразеології.

The article deals with the translation problem of French argot phraseological units in Ukrainian translations of the novel "Journey to the End of the Night" by L.-F. Celine. The language structure of the phraseological block of this novel is analysed and possible translation ways of the semantic and functional peculiarities of French argot phraseology are examined.

Фразеологія як структурна підсистема властива всім мовам, але у кожній з них вона має свої форми вираження. У фразеології яскраво виявляється самобутність мови, її особливий колорит, специфіка образного мислення народу.

Французьку фразеологію у своїх роботах розглядають Ш.Баллі, Ж.Марузо, А.Назарян, О.Чередниченко. Аналіз праць С.Влахова і С.Флоріна, В.Гаврися, Р.Зорівчак, В.Комісарова, О.Куніна, А.Федорова дозволяє адаптувати результати вивчення способів передачі фразеологізмів різних мов російськими чи українськими відповідниками у площині французької мови.

Відтворення фразеологічних засобів першотвору через їхню образність й експресію, полісемантичність і нелогічність значення є важливою й однією з найскладніших проблем перекладознавства. Лише у деяких дослідженнях розглядаються особливості відтворення нелітературних фразеологічних одиниць (далі – ФО) англійської мови (В.Балабін, О.Медвідь) та французьких ФО (О.Чередниченко, Г.Скороходько, С.Палятинська). Отже, питання перекладу ФО французької мови українськими аналогами маловивчене, а досліджень ФО арготичного характеру немає в українському мовознавстві.

Таким чином, наша стаття присвячена вивченню проблем адекватного відтворення французьких арготичних фразеологізмів на матеріалі українських перекладів роману Л.-Ф.Селіна "Подорож на край ночі".

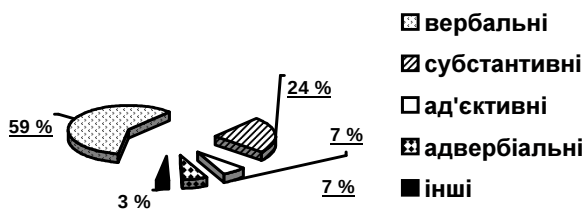
Як відомо, вибір способів і засобів перекладу пов'язаний зі ступенем та характером семантичних трансформацій ФО мови-джерела. У такому випадку нам слід звернутися до природи ФО взагалі і французьких ФО зокрема. Беручи до уваги численні дослідження із зазначеного питання арготична фразеологічна одиниця (далі – АФО) визначається як стійке лексико-граматичне сполучення двох і більше слів із повністю або частково переосмисленим значенням, яке може виникати внаслідок повного або часткового семантичного перетворення компонентів. За наявності арготизмів та вмотивованістю семантики АФО розглядається як сполучення слів арготичного характеру з прозорим/непрозорим фразеологічним значенням, які можуть

складатися із загальноновживаних лексем з арготичною образно-семантичною денотацією і конотацією, з арголексем (далі – АЛ) та звичайних слів або із самих АЛ і за формою і за значенням.

Фразеологізм, зокрема АФО, є багатоплановою, поліфункціональною мовною одиницею, у якій, за Р.Зорівчак, взаємодіють перший і другий змістові шари, денотативна і конотативна образність, функціонально-стилістична й експресивна конотації [1:48], тому всі ці аспекти слід порівнювати для встановлення адекватності відтворення. Учені оцінюють її також за ступенем передачі аспектів, виведених А.Райхштейном (основний і додатковий зміст, актуалізований зміст, емоційно-експресивний зміст, жанрово-стильова належність ФО та рівень мовної стандартності) [2:375]. Для оцінки адекватності перекладу французьких АФО пропонується використати наступні критерії відтворення: 1) основного змісту; 2) додаткового змісту; 3) контекстуального змісту; 4) денотативної і конотативної образності; 5) емоційно-експресивної конотації; 6) функціонально-стильової конотації; 7) нормативності/ненормативності; 8) прозорості/непрозорості.

Складність визначення шляхів відтворення семантико-стилістичних та функціональних особливостей французьких АФО полягає в тому, що "...переклад має справу не з мовами як абстрактними системами, а з конкретними мовними творами (текстами), у межах яких відбувається складне переплетіння і взаємодія якісно різних мовних засобів, що є виразниками значень, – слів, граматичних форм, синтаксичних та "супрасегментних" засобів й інше, які у своїй сукупності передають ту чи іншу семантичну інформацію [3:17].

Завдяки статистичному вивченню арготичного блоку роману нами відібрано 120 АФО, серед яких виділяємо вербальні, субстантивні, ад'єктивні, адвербіальні та ін. Як підсумок, пропонуємо співвідношення зазначених ФО у вигляді діаграми:

З діаграми видно, що переважну більшість становлять вербальні АФО.

На основі порівняльного аналізу АФО "Подорожі..." та їхніх українських відповідників з перекладів анонімого автора (1935) (далі – А) та Петра Тарашука (2000) (далі – Т) спробуємо вивести способи й засоби передачі стилістично-семантичних особливостей французьких фразеологізмів арготичного характеру. Розглядаючи можливість повної еквівалентності, зауважимо, що вона трапляється надто рідко і лише тоді, коли ФО перекладу збігається з ФО першотвору за змістом і за образом. Є випадки, коли українські аналоги французьких компаративних АФО можуть виступати їхніми повними фразеологічними еквівалентами: Mais il était obstiné comme un bourdon [4:391] – *упертий як вісплюк* [5:289]; On en a rigolé comme des cornichons [4:184] – *Ми тішилися як придурки* [5:144]. Наведемо приклад рівновартісної вихідної міжмовно-фразеологічної пари: Vieille ordure! [4:453] – ... *старий мотлох!* [6:388].

Існує думка, що переклад ФО, які мають повні фразеологічні еквіваленти в іншій мові, може бути зведений до простої підстановки відповідного ідіоматичного виразу замість аналогічного вихідної мови. Проте навіть у подібних випадках, особливо у художніх перекладах, коли автор уживає засоби цільової мови та свою власну творчість (авторизми), використання точних відповідників обмежується низкою чинників: наявністю національно-культурних, історичних і побутових реалій, належністю одиниць оригіналу й перекладу до різних функціонально-стилістичних пластів, розбіжностями експресивного характеру. Окрім цього французька й українська мови належать до різних лінгвальних груп, що далеко розійшлися у граматичній будові, лексичному складі, засобах образності.

Водночас повна адекватність відтворення спостерігається і при частковій еквівалентності між складниками французько-українських різномовних пар фразеологічних утворень. У такому випадку засобами перекладу можуть виступати часткові відповідники або аналоги. Напр., L'insomnie qui vous barbouille en gris [4:382]... *безсоння, що квациє тебе сивиною...* [5:282]. У Т фразеологізм *квациє тебе сивиною* передає предметно-логічне значення, образ "отримання сивини", функціонально-стилістичну (розмовно-просторічну) конотацію, експресивно-емоційну пейоративність, ненормативність, прозорість французької вихідної одиниці "barbouiller en gris", проте має іншу структурно-граматичну будову. У першотворі маємо сполучення дієслова з прикметником за допомогою прийменника, а у перекладі – "дієслово + іменник". Тож припускаємо, що повну адекватність перекладу французької АФО може забезпечити частковий різноструктурний фразеологічний еквівалент.

Перейдемо до розгляду можливості досягнення повної адекватності при використанні перекладачами інших часткових субститутів, які відрізняються від вихідних одиниць за одним показником. Порівняймо міжмовні пари-кореляти, складники яких різняться за образом. Наприклад, des gueules jusqu'au trou du cul [4:253] – *паці аж до гузна* [5:193]; Elle [Sophie] me faisait coccu [4:474] – *Вона прикрашала мене рогами* [5:405]. Пор.:
 Ils nous avaient même dans le nez les commercants: on pouvait le dire. [4:416] – *Ми, можна навіть сказати, сиділи їм у печінках, крамарям* [6:355]. – *Можна, навіть, сказати – просто ненавиділи нас* [5:304]. Тут ФО *сидіти (їм) у печінках* повністю відтворює французьку АФО: а) семантично: "не терпіти", "набриднути"; б) структурно: дієслово + прийменники "в, у", "dans" + іменник; в) стилістично: пейоративне використання звичайних лексем з багатофункціонального базису. Однак, хоч образність трохи стерта в обох аналогах, маємо різнообразні фразеологічні еквіваленти, оскільки компонент французької ФО "nez" – "ніс", а відповідний української ФО – "печінки". Тож засіб, використаний в А, є повноадекватним фразеологічним еквівалентом, а в Т маємо дескрипцію семантики вихідної ФО з відтворенням денотативної інформації без стилістичного забарвлення.

Багато часткових фразеологічних еквівалентів відрізняються від своїх французьких аналогів за функціонально-стилістичною ознакою: gagner sa croûte [4:416] – *заробляти на хліб* [5:425]; elle gagnait son rognon [4:301] – *вона заробляє собі гроші* [5:227]. У такому випадку, навіть, передаючи повністю денотативний зміст, вони є нейтральними функціонально й втрачають живу динаміку мовлення пересічного француза, ближчого до нижчих верств, а також арготичний "експресіод" [1:56]. Так ФО "gagner son rognon" має арготичне забарвлення і вживається в обмежених сферах спілкування. Його нейтральним синонімом є "gagner de l'argent". Тож перекладач, не знайшовши семантично, стилістично й функціонально рівновартісних відповідників у лексико-фразеологічному фонді рідної мови, використовує нейтральний фразеологічний субститут *заробляти гроші*, що передає тільки другий шар змісту французької АФО. Отже, можемо констатувати, що наведені вище ФО різномовних фразеологічних пар відрізняються функціонально-стилістичними або експресивно-емоційними конотаціями, внаслідок чого перебувають у відношеннях різностильових або різноекспресивних часткових фразеологічних еквівалентів, які забезпечують часткову адекватність відтворення.

Часто перекладачі мають справу з безеквівалентними ФО першотвору, які не мають готових еквівалентів фразеологічного рівня у мові-рецепторі. У такому разі вони застосовують метод "фразеологічного калькування" [1:81]. Утворені внаслідок дослівного, "механічного" перекладу [7:49] фразеологічні кальки можуть рівноцінно відтворити семантику фразеологічного словосполучення першотвору та зберегти лексичне значення ще й певною мірою образність компонентів ФО.

Не завжди дослівний переклад французького АФО можна розглядати як фразеологічну кальку. Це відбувається лише за умови достатньої мотивації значення АФО мовиджерела, семантикою її компонентів, що аналогічно сприймається носіями цільової мови. Актуальною тут є думка відомого вченого-перекладознавця О.Чередниченка: "Прозорість внутрішньої форми одиниці, а відтак її зрозумілість для іншомовного реципієнта, дає змогу перекладачу вжити кальку, яка має всі шанси перетворитися з оказіональною на узуальну, тобто увійти до фразеологічного фонду цільової мови" [8:6]. Водночас, доцільно виділити окремо стилістичну кальку, яка найбільш характерна для перекладу знижених ФО французької мови, а саме одиниць арготичного плану. Напр.: Parle pas chinois [4:492] – *Не говори китайською!* [5:359]; On dirait qu'on a un cinéma dans le citron [4:326] – ... *немов у тебе кіно у макітрі* [6:383]; ils font du bousin [4:165] – *роблять такий шарварок* [6:145]. У багатьох випадках знаходимо денотативні кальки: raconter (monter) des bobards [4:189] – *розповідали нам усякі неби-*

лиці [5:148]; Y gagnera pas son bifteck [4:238] – *Він не заробить собі й на біфштекс* [6:210]. Трапляються кальки з родо-видовими зсувами, які не заважають зрозуміти смисл ФО: gueule comme un chat-huant [4:168] – *зукати як сова* [6:150] або *совою кричати* [5:134]. Тут лексема сова виступає як гіперонім щодо слова "chat-huant" (стриж), внаслідок чого маємо гіперонімічний переклад. Інколи кальки можуть стати на заваді адекватного сприйняття семантики АФО, як це бачимо у наступному прикладі: sacs à larves [4:116] – *мішки з личинками* [6:103]; bête verticale [4:139] – *вертикальна тварина* [6:125]. Такі кальки є буквализмами, що тільки погіршують якість перекладу творів з арготичною фразеологією. Наприклад, ФО "bête verticale" відтворена в А сполученням *вертикальна тварина*, що не можна порівняти з ФО *двоного бидло* (про людину) в іншому перекладі [5:112]. Останній хоч і втратив національно-стилістичний колорит, оскільки використано фразеологізм з компонентом, який віддзеркалює українську простонародну образність (*бидло*), але залишився у полі розмовно-фамільярного пласта мови. Незважаючи на етно-образний зсув у семантиці компонентів цільових ФО вважаємо таку еквівалентність оптимальною, хоч і частковою. Тракуємо це як okazіально-контекстуальний переклад. В іншому випадку, коли буквально передано зміст ще й неточно в А: Sacs à larves [4:116] – *Мішки з личинками* [6:105], – читач не може зрозуміти, про що йде мова. Для відтворення зазначеної французької АФО П.Тарашук досить доречно використав метод уточнювального перекладу, компенсуючи непрозорість вихідної одиниці лексемою "людина": *Людина – це торба на хробаків* [5:95].

Як відомо, okazіальний переклад можна використовувати лише для передачі семантики арготичного фразеологізму у певному контексті. Його адекватність можна трактувати відносною, оскільки в одній ситуації вона може бути повною, а в іншій навіть не частковою. Особливо це стосується компонентів французьких АФО, які мають широке семантичне поле та велику динамічність словосполучення переосмислення у конкретному випадку (coup, vache, (se) foutre, gueule, truc). Порівняємо переклад слова "coup" як складника різних АФО: dormir un bon coup, en remettre un sale vieux coup, en mettre un bon coup. Так, фраза з АФО "Alors elle m'en mettait un bon coup" [4:408] відтворена у Т за допомогою антонімічного контекстуально-стилістичного відповідника відмінного за структурно-граматичною будовою *Що ж дошкульний удар* [5:300], що можна кваліфікувати як комбінований переклад. Водночас в А спостерігаємо за дескриптивною технікою перекладу: *І почала мене чистити* [6:349], яка, як не дивно, повністю передає однією лексемою образність, змістовий та функціональні аспекти французького АФО. У реченні "Et qu'on boive encore un coup" [4:406] слово "un coup" тут означає *чарка, стопка*, а його український частковий еквівалент *випити по чарці* повністю передає всі показники адекватного перекладу: *треба випити ще по чарці* [5:298]. Вираз "un bon coup" випущено при перекладі і в А і в Т: Je dormirai un bon coup de douze heures en plus [4:419] – *Я посплю ще дванадцять годин...* [5:307].

Припускаємо, що дуже скрупульозний пошук адекватних ФО в багатій українській фразеологічній спадщині міг би надати перекладам творів з аргокомпонентом чи з іншого нелітературною лексикою й фразеологією більшої правдивості, привабливості, натуралістичності й адекватного розуміння українським читачем іншомовних реалій з обмеженою функціона-

льною спроможністю. Наведемо ще інші приклади та деякі наші еквівалентні варіанти таких ФО: en sortir de la mouscaille [4:343] – *вибратися з болота/пайна*, оскільки "mouscaille" позначає 1) екскременти; 2) багнюку; 3) злиденність, а етимологічно походить від бретонського "mousse" (excréments) із додаванням арготичного суфікса – caille [9:542]; s'en mettre jusqu'au bout du nez [2:403] – *набити кендюх*; battre la derrière [2:151] – *дати копняка*; jusqu'au trognon [2:472] – *аж до кісток; аж до мізків*.

Аналіз показав, що найбільше субститутів французьких АФО у перекладах "Voyage..." – нефразеологічного характеру (описи, лексичні аналоги, стилістично-лексичні еквіваленти). Дескриптивний переклад застосовується тоді, коли у мові-рецепторі відсутні арготично-просторічні фразеологічні еквіваленти. Беремо за основу визначення цього способу О.Куніним (описовий переклад: переклад способом передачі змісту англійського звороту вільним словосполученням [10:10]) та Р.Зорівчак (дескриптивний переклад – це "відтворення фразеологізмів – одиниць мови – описово, вільними, неусталеними словосполученнями, утвореними на рівні мовлення, або монологічними, семантично – та зрідка стилістично – хоча б певною мірою рівновартісними висловами оригіналу" [1:119]).

На французькому матеріалі пропонуємо диференціювати: а) дескриптивно-фразеологічний; б) дескриптивно-лексичний або монологічний та в) описовий переклади. Дескриптивно-фразеологічний прийом відбувається за умови використання автором перекладу власного фразеологізму-аналога, пристосування існуючої ФО шляхом зміни структури, комбінування з двох одиниць однієї тощо з метою передачі семантики вихідної АФО. Напр.: Et elle s'en met plein les poches [4:391] – *Вона набиває собі кишені* [6:336]; *вона напхала собі повні кишені* [5:288]; Nous menions grand boucan de roues [4:385] – *ми з гуркотом котилися...* [5:284]. Перекладачі твору Л.-Ф.Селіна більше вживають нейтральні фразеологічні описи, однак інколи знаходимо й просторічні елементи одиниць, що ставить цей переклад ближче до стилістично-зниженого тексту першотвору, а отже, передає частково функціональну та експресивну конотації. Напр.: avoir du pognon plein les poches... [4:392] – *... маєш повні кишені грошей...* [6:336]; *мати повні кишені грошень...* [5:288]. Таким чином, в А використано нейтральну лексему *гроші*, а в Т слово *грошень* з емоційно-експресивним забарвленням. Монологічний переклад як передача семантичного, інколи й стилістичного значення АФО одним словом можна простежити далі. Порівняємо міжмовні відповідники: 1) семантичні: Vous en avez de la veine, malgré tout... [4:105] – *Вам усе таки... пощастило* [6:94]; *Дарма, вам і ще пощастило* [5:87]; aller se faire pomper [4:353] – *погуляти* [6:305]; *покрасуватися* [5:262]; 2) семантично-стилістичні: une belle vache [4:298] – *скотина* (про людину) [6:260]; *паскуда* [5:225]; Poléon tire encore un coup! [4:353] – *Наполеон гульнув* [6:306]. Описовий переклад здійснюється за допомогою вільних виразів, які можуть бути за структурою або власне словосполученнями, або реченнями: C'était indigne d'eux comme mon derrière [4:405] – *вона була негідна їх* [6:347]; *це було б ще гірше, ніж якби я скинув штани перед ним* [5:298]; Eh bien, ma salope, vous en avez un sacré culot! [4:319] – *Ну, й диявольське нахабство в цієї гадюки* [6:278].

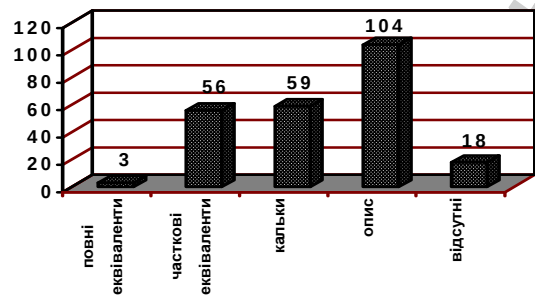
Результати вивчення нефразеологічних методів відтворення дозволяють припустити, що в більшості випадків компоненти змісту, емоційно-експресивні та функціонально-стилістичні особливості АФО адекватніше передаються моноксемними частковими еквівалентами, які належать до розмовно-побутової комунікативної сфери.

Порівняльний аналіз першотвору та його українських перекладів свідчить про неабиякі труднощі у відтворенні французьких арготичних фразеологізмів аналогами мови-рецептора. Припускаємо, що переважна кількість АФО немотивована, неекспресивна, а тому безеквівалентна, тобто ймовірність їх передачі повними еквівалентами майже виключена. Повну адекватність можуть забезпечити часткові різноструктурні та різнообразні субститути.

Часткову адекватність транслюють часткові різностильові, різноекспресивні, okazіональні еквіваленти, внаслідок чого відбувається стирання національно-історичного колориту, експресивної конотації, але зберігається соціально-мовленнєва належність, стилістичне забарвлення.

Неперекладні АФО відтворюються за допомогою кальок (денотативних, родо-видових, стилістичних, okazіональних), описового перекладу (дескриптивно-фразеологічного, моноксемного, власне описового) або випущені в українських перекладах взагалі.

Як висновок, подаємо діаграму відсоткового співвідношення засобів передачі французьких АФО у перекладах анонімного автора (1935) та П.Тарашука (2000) роману Л.-Ф.Селіна "Подорож на край ночі".

Результати дослідження дають змогу продовжити вивчення способів і засобів передачі семантико-стилістичної специфіки французьких арготизмів у перекладах творів інших сучасних французьких письменників та підтвердити вищезгадані припущення.

1. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Львів, 1983.
2. Гаєрись В.І., Пророченко О.П. Деякі питання німецької фразеології / Німецько-український фразеологічний словник : У 2 т. – К., 1981. – Т. II. – С. 355–377.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М., 1975.
4. Céline L.-F. Voyage au bout de la nuit. – Р., 1996.
5. Селін Л.-Ф. Подорож на край ночі / Пер. з фр. П.Тарашука. – К.; Х., 2000.
6. Селін Л.-Ф. Подорож на край ночі. – К., 1935.
7. Colin J.-P., Mevel J.-P., Leclère C. Dictionnaire de l'argot français et de ses origines. – Р.; Larousse, 2001.
8. Bally Ch. Traité de stylistique française : 2 vol. – Р., 1951. – Vol. 1.
9. Чередниченко О.І. Фразеологія сучасного політичного дискурсу // Вісн. КНУ: Іноземна філологія.. – К., 2001. – Вип. 31. – С. 5–7.
10. Кунин А.В. Введение. Перевод // Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – М., 1984. – С. 3–13.

Надійшла до редколегії 07.04.04

С.В.Зубцова, викл.

ПРО ПЕРЕКЛАДНІСТЬ ФРАНЦУЗЬКОЇ ОБРАЗНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

На матеріалі політичного дискурсу розглянуто проблему перекладності фразеологізмів і запропоновано варіанти їхнього перекладу з урахуванням їх національної специфіки та прагматичної спрямованості тексту.

The article is devoted to the problem of translatability of French idioms in political discourse taking into consideration their cultural specificity and the pragmatic intention in oral and written translation.

Розвиток перекладознавства останнім часом проходить у межах антропоцентричної парадигми, яка робить акцент на залежності специфіки мовлення від національного способу відбиття реальності крізь призму мови (мовної картини світу) та історико-культурних особливостей її носіїв. Відповідно, увага дослідників прикута до всіх мовних явищ, що максимально відображають національну самобутність. Першість серед цих явищ належить, безперечно, фразеології. Вона дійсно є багатющим джерелом не тільки для перекладознавчих розвідок, а й тепер вже, із розвитком антропоцентричної парадигми, і для лінгвокультурологічних та етнопсихолінгвістичних досліджень, які постійно збагачують одне одного.

Що стосується французької фразеології взагалі, то фундаментальне дослідження її здійснив А.Г.Назарян, політичну фразеологію вивчав Н.Г.Набієв, а загальних проблем, зокрема, національно-маркованої фразеології романських мов торкалися російські дослідниці Н.М.Кіріллова та Т.Г.Нікітіна. Проте питанням перекладу фразеологізмів небагато приділялося уваги й у вітчизняній, і в зарубіжній теорії перекладу. На матеріалі різних мов проблеми фразеологічної перекладності досліджували С.Влахов, С.Флорін, Р.Зорівчак, Я.Рецкер, О.Кунін, О.Чередниченко, М.Шадрін, Б.Вотьяк, Е.Солодухо, В.Гак. Наразі активно вивчаються проблеми перекладу національно-маркованих фразеологізмів на матеріалі окремих пар мов (Н.Любчук "Німецькі фразеологізми з етнокультурним компонентом та проблеми

їх відтворення при перекладі"), завдяки чому здійснюється внесок до окремих теорій перекладу.

Та скільки б не було загальних рецептів, на практиці знову і знову виникає потреба зважувати, чи доцільно буде у тому чи іншому контексті, при тих чи інших жанрово-стилістичних параметрах та прагматичній спрямованості, скажімо, калькувати образність фразеологізму або нейтралізувати її.

Отож ми вирішили під цим кутом простежити відтворення ФО у політичному дискурсі. Політичний дискурс усе більше усвідомлюється як явище не лише політичне, але й не в меншій мірі лінгвістичне та культурне, яке досить об'ємно віддзеркалює життя культурної спільноти, її цінності, стереотипи, ментальність та має високу прагматичну забарвленість, яка тісно пов'язана з культурним тлом, а відтак вимагає прагматичної адаптації при перекладі. Це зумовлено тим, що модифікація або незмінність культурного коду врешті-решт підвладна лише меті досягнення перекладацької еквівалентності на найвищому рівні – прагматичному. До того ж, практика усного та письмового перекладу франкомовного політичного дискурсу українською мовою є порівняно молодого.

Матеріалом для дослідження стали промови лідера Національного фронту Жана-Марі Лепена, який займає окреме місце серед сучасних політиків як неординарна особистість, що володіє неабиякою ораторською майстерністю. На жаль, переклад цих текстів українською мовою ми не знайшли, отож здійснювали самі.

У нашій роботі ми намагалися визначити загальну насиченість текстів фразеологізмами, національно-маркованими фразеологізмами та запропонувати варіанти їх відтворення з огляду на специфіку тексту при письмовому та усному перекладі.

Окреслимо спочатку особливості обраних текстів, які треба враховувати при перекладі.

У збірці оглядових досліджень "Этнокультурная специфика речевой деятельности" аналізується поняття дискурсу в роботах різних дослідників, наводиться опис деяких його типів. Говорячи про політичний дискурс, Є.І.Шейгал зазначає, що основне призначення політичного дискурсу – боротьба за владу, а важлива особливість політичного дискурсу полягає в тому, що політики намагаються завуалювати свої цілі, використовуючи номіналізацію, еліпсис, метафоризацію, особливу інтонацію та інші прийоми впливу на свідомість електорату та опонентів [1:51]. Виступи Ж.-М.Лепена тяжіють більше до французької революційної риторики з широким варіюванням стилістичних фігур, складною структурою пишномовної побудови, насичені фразеологією, реаліями та алюзіями. На прагматичному рівні політичного дискурсу відбиваються цінності культури, спосіб досягнення комунікативної мети через використання лінгвостилістичних засобів створення експресії, зокрема фразеологізмів.

Фразеологізми можна перекладати фразеологічними засобами, коли в цільовій мові існують постійні повні відповідники (зокрема, у випадку інтернаціональної фразеології біблійного та міфологічного походження), часткові відповідники, а також у випадку кальки при прозорій внутрішній формі. До речі, в останньому випадку okazionalna перекладацька калька має шанси перетворитися на узуальну та увійти до фразеологічного фонду цільової мови [2:5–7]. А оскільки фразеологізми вживаються, як правило, не тільки для того, щоб назвати об'єкт мовлення, але більшою мірою для того, щоб охарактеризувати, оцінити його, передати суб'єктивне, емоційне ставлення до нього [3:182–185], то при відсутності фразеологічних засобів значення може передаватися лексичними засобами, перифразою [4:61]. Суттєвим полегшенням для перекладача є те, що, за словами проф. О.І.Чередниченка, глобалізація світових процесів, розширення міжкультурної та міжмовної взаємодії мала наслідком вироблення спільних мовленнєвих стереотипів та їхнє закріплення в національних мовах.

Отож, певна частина вибраних нами ФО перекладається за допомогою абсолютно тотожних фразеологічних еквівалентів, відповідно, зі збереженням образу та стилістичної забарвленості. У нашому випадку це фразеологізми біблійного та термінологічного походження, тематично пов'язані з грою в карти, яка є поширеною у сучасному світі.

Car la première des injustices est de se voir reprendre ce que l'on a gagné à la sueur de son front. – Найбільша з несправедливостей – це бачити, як в тебе забирають зароблене в поті чола твого.

Цікавою є відмінність у вербалізації оцінки у двох мовах. *la première des injustices – це найбільша несправедливість*, і навряд чи можна сказати – *найперша несправедливість*. Для порівняння: *la guerre c'est la dernière des solutions – війна – найгірше рішення*.

Car lorsque les Etats nations auront disparu de la scène politico-administrative, un autre pouvoir central s'imposera, celui de l'Union Européenne. – Бо коли національні держави зникнуть з політико-адміністративної арени, запанує інша влада – влада Європейського Союзу.

Pour détruire les nations, derniers obstacles à l'émergence d'une Europe fédérale, Bruxelles joue la carte régionale. – Щоб зруйнувати цілісні держави, останню перешкоду для виникнення федеральної Європи, Брюссель розігрує регіональну карту.

Водночас у політичному дискурсі часто зустрічаємо саме "неперекладне в перекладі". Стосовно випадку вживання національно-маркованої фразеології, Н.В.Любчук, наприклад, виділяє дванадцять способів її перекладу, аналізуючи при цьому вплив способу перекладу на образність та експресивно-стилістичну забарвленість [5:46].

Qui paiera les pots cassés de cet abaissement criminel de niveau des études que nombre d'enseignants eux-mêmes dénoncent? – Хто розгрібатиме наслідки цього злочинного зниження рівня навчання, чого не визнають навіть деякі працівники освіти?

Вираз *pot au lait* було взято з байки Лафонтена "*La laitière et le Pot au lait*" (у російському перекладі В.Жукова байка називається "Молочница и горшок с молоком"). Цікаво, що серед різних літературних джерел, з яких викристалізувалися ФО, саме байки в обох національних культурах займають вагоме місце. Так ось, молода селянка Перетта несе на базар глечик молока, продаж якого дозволить їй здійснити свої мрії. Вона думає про курчат, поросят, корову, теля... Однак, захопившись мріями, Перетта впустила глечик. Він розбивається шцент, і разом із ним розбиваються її мрії. Те саме походження має і вираз *casser / briser le pot au lait*. Від нього пішло *payer les pots cassés* – платити за побиті горщики. Цікаво, що українською мовою існує ФО *розбити (побити) глека (горщика, макітру)*, тобто, тут може скластися враження про можливість дослівного перекладу, але насправді він неможливий, оскільки має інше значення – *розірвати дружні стосунки, шлюбні зв'язки, посваритися, розлучитися*. Як бачимо, і серед ФО зустрічаються "нещирі друзі", а в умовах усного, а особливо синхронного перекладу, ця пастка може спрацювати.

Цей фразеологічний вираз належить до розмовного мовлення, тому, щоб передати і смисл, і реєстр, ми поєднали емоційно забарвлене дієслово з нейтральним словом *розгрібати наслідки*. Звичайно, синхроніст скоріше за все, не перекладе перший почутий сегмент речення буквально, зрозумівши, що це образний вислів. Однак можливий переклад і без передачі розмовного забарвлення (напр., *хто відповідатиме за...*).

On travaille "pour le roi de Prusse". – Вони працюють задарма.

Вираз містить натяк на скнарність пруських королів. Зокрема, Фрідріх II (1712 – 1786) прозваний "великим", платив своїм солдатам тільки за 30 днів на місяць. Таким чином, в останній день місяців, що мають 31 день, солдати працювали безкоштовно, тобто "працювали на пруського короля". У даному випадку оптимальний варіант перекладу нам дає французько-український фразеологічний словник – описовий спосіб за допомогою стилістично нейтральних слів – *задарма, безкоштовно*. Звичайно, калька у цьому випадку неможлива, оскільки той історичний факт буде невідомий для українського реципієнта. Значення знецінення якихось дій, зусиль в українській фразеології ще несе вираз *ні за цапову горлянку*, але він можливий лише у сполученні зі значенням *загинутися, пропасти*. Єдине, що можна запропонувати у випадку культурної адаптації цієї ФО (la traduction cibliste) задля збереження образності, стилю, а отже і досягнення прагматичної мети через переконливість, так це згадати випадки дармової праці у нашій історії, коли "працювали на пана".

Cela donnera un coup de fouet à notre économie. – Це підстібне нашу економіку.

Fouet означає батіг, бич, хлист. Однак тут є можливість застосування нейтральних лексичних засобів для простої передачі денотативного значення *активізує*. На нашу думку, нейтральна тональність у цьому випадку не буде викривленням експресивності тексту, оскільки можна сказати, що українська ФО вербалізує наслідок дії французької ФО.

le candidat-sortant est le parrain des clans qui mettent en coupe réglée le pays et s'offrent la belle vie, depuis plus de deux décennies, avec votre argent. – Кандидат, що не пройшов цей тур, є хрещеним батьком кланів, які обдирають країну та за ваші гроші ось вже більше двадцяти років насолоджуються красивим життям.

Coupe réglée означає планомірну вирубку лісу, його прорідження. Лісівницький термін ужито метафорично: *mettre en coupe réglée le pays* – обдирати, експлуатувати. У зазначеному реченні причиною застосування цього фразеологізму є його прозора внутрішня форма, що дозволяє яскравим образом описати дію кланів та подати своє оціночне ставлення. Українською мовою теж обдирають як липку.

Et parce que nos compatriotes commencent à lever le coin du voile, l'Etablissement s'affole et fait feu des quatre fers: il veut faire oublier ses 7 trahisons des trois dernières décennies. – Та оскільки наші співвітчизники починають підіймати край завіси, правлячі кола метушаться та із шкури лізуть, щоб примусити забути сім їхніх зрад за останні тридцять років.

Фразеологізм *faire feu des quatre fers* своєю непрозорою внутрішньою формою вимагає точного знання відповідника, оскільки образ коня, що скаче, аж іскри вибиваючи підковами, поступово був перенесений на людину, щоб підкреслити енергійність, докладання зусиль, запал, завзятість. Українською мовою співзвучний фразеологізм вербалізує вже наслідок, не згадуючи про копита або підкови – аж іскри летять. І хоча словник дає безобразний відповідник – *старатися з усіх сил*, що передає значення тільки на концептуальному рівні, нам здається доречним зберегти образність за рахунок зміни її основи.

Jusqu'au 21 avril dernier, ce système était réglé comme papier à musique, droite et gauche dansant le ballet des connivences pour abuser Gogo. – До 21 квітня цього року ця система розігрувалася як по нотах / була чітко налагоджена / охайно вдало відпрацьована: ліві та праві дуділи в одну дудку, щоб обдурити довірливого Йолопа.

était réglé comme papier à musique – фразеологічна одиниця тут краще перекладається описово із втратою образності, але можливий, хоча й не такий вдалий, варіант із її збереженням.

Отож, на основі проведеного нами аналізу можемо зробити висновок, що в опрацьованих промовах близько третини ФО, більшість яких є інтернаціональними, було відтворено за допомогою абсолютних фразеологічних міжмовних синонімів (або абсолютних фразеологічних еквівалентів, за Н.В.Любчук [8:11]). При відтворенні національно-маркованої фразеології образність, здебільшого, вдалося зберегти, хоча іноді й у зміненому вигляді завдяки вживанню відносних міжмовних фразеологічних синонімів (семантично тотожні фразеологічні відповідники [8:11]).

Треба наголосити на багатоваріантності відтворення фразеологічних єдностей та особливо фразеологічних зрощень. За умови прозорості образу та відсутності фразеологічних концептуальних міжмовних синонімів, звичайно, найперше рішення перекладача – це калькування. Однак не завжди зкалькований образ у нашому дослідженні можна було вдало вписати у контекст, і тоді виникала потреба вдаватися до контекстуально підібраних метафор або ж нефразеологічних стилістично маркованих лексичних одиниць задля збереження авторської оцінності, прагматичної тональності тексту. І якщо у художньому перекладі досить часто використовується такий прийом, як компенсація, яка переміщує стильову або емоційну маркованість одиниць по тексту, зберігаючи його тональність у цілому, то при перекладі політичного дискурсу, на нашу думку, цей прийом не є прийнятний, оскільки цьому типу дискурсу притаманний високий рівень інформативності й оціночності, що вимагає ретельного відтворення усіх, а особливо прагматичної складової кожної одиниці перекладу. Якщо втрати все-таки неминучі, то, на нашу думку, було б доцільніше піти шляхом нейтралізації або зменшення ступеня оціночної та емоційної забарвленості ФО, аніж підсилення її у випадку, коли досить прозорий для розуміння образ, але вже не настільки яскравий через його часте вживання в мові оригіналу, є занадто різким та недоречним у контексті мови перекладу.

Цікавим матеріалом для подальшого перекладознавчого дослідження є також "нещирі друзі перекладача" серед ФО, т. зв. фразеологічні псевдоеквіваленти, які теж зустрічалися нам у досліджуваному матеріалі. Очевидно, виникає потреба виділення групи таких фразеологізмів-пасток, які заслуговували б на окрему увагу при навчанні усних перекладачів.

1. Етнокультурная специфика речевой деятельности: Сб. обзоров. – М., 2000.
2. Череди́ченко О.І. Фразеологія сучасного політичного дискурсу // Вісн. КНУ ім. Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – К., 2001. – Вип. 31. – С. 5–7.
3. Коновець С.П. Фразеологізми в контексті інтеркультурної комунікації // Мовні і концептуальні картини світу: Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва. Зб. наук. праць. – К., 2001. – С. 182–185.
4. Череди́ченко О.І., Коваль Я.Г. Теорія та практика перекладу. – К., 1998.
5. Любчук Н.В. Переклад німецьких етнокультурних фразеологізмів українською мовою // Вісн. КНУ ім. Т.Шевченка. Іноземна філологія. – К., 2002. – Вип. 32–33. – С. 39–47.
6. Боброва Л.В. Контрастивний аналіз відображень стандартних референтних ситуацій в різноструктурних мовах (англо-україно-російськомовні паралелі): Дис... канд. філол.наук 10.02.17. – Горлівка, 2000.
7. Назарян А.Г. Почему так говорят по-французски. – М., 1968.
8. Українсько-французький і французько-український фразеологічний словник / М.А.Венгрєнівська, Г.Ф.Венгрєновська, Т.Б.Оратовський. – К, 2000.

Ілюстративні джерела

Discours intégral du 02 septembre 2001 à L'Université d'été des élus du FN. Discours de Jean-Marie LE PEN Député français au Parlement européen Candidat à la Présidence de la République P., 1er mai 2002, devant plus de 100 000 personnes. Intervention de Jean-Marie LE PEN, Député français au Parlement européen Candidat à la Présidence de la République, Saint-Cloud, 21 avril 2002 au soir

Надійшла до редколегії 12.04.04

ПЕРСОНАЛІЇ

О.І.Чередниченко, д-р іст. наук

**ПОДВИЖНИЦЯ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА
(ДО 70-РІЧЧЯ ПРОФЕСОРА Р.П.ЗОРІВЧАК)**

Учений є знаним завдяки спродукованим ним текстам. Без них науковий пошук, як і науковий обмін, був би неможливим. В усьому світі опублікований текст, що став надбанням наукової громадськості, є мірилом праці вченого. Однак не менш важливою її характеристикою є якість опублікованих наукових текстів. Можна з упевненістю стверджувати, що ім'я Роксолани Петрівни Зорівчак добре відоме в науковому світі завдяки якісним і кількісним показникам її праці. Глибоко ерудований філолог, вона присвятила себе вивченню історії перекладацтва в Україні та історії англомовних перекладів української літератури, зокрема англомовній рецепції творів Тараса Шевченка та Лесі Українки.

Народилася Роксолана Петрівна у Львові 8 листопада 1934 р. в родині інтелігентів: батько – юрист, мати – педагог. У 1951 р. вона закінчила із золотою медаллю середню школу № 36 у Львові; у 1956 р. – відділ англійської філології факультету іноземних мов Львівського державного університету ім. Івана Франка (диплом з відзнакою за спеціальністю "англійська філологія" із присвоєнням кваліфікації філолога). У 1976 р. Роксолана Петрівна захистила кандидатську дисертацію на тему "Фразеологія письменника як проблема перекладу (на матеріалі перекладів поетичних творів Т.Г.Шевченка англійською мовою)", у 1987 р. – докторську: "Лінгвостилістичні характеристики художнього тексту і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози)".

Учена працювала на кафедрі іноземних мов Львівської державної консерваторії ім. М.В.Лисенка: старший викладач (1956–1978), доцент (1978–1989), професор (1989–1991). З 1992 до 1998 – професор кафедри англійської філології Львівського державного університету ім. Івана Франка. Доклала чималих зусиль для організації кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики (березень 1998) та присвоєння кафедрі імені Григорія Кочура (вересень 1998).

Предметом досліджень Роксолани Петрівни є перекладацька творчість І.Франка, М.Старицького, Г.Кочура, М. Лукаша, А.Содомори та інших відомих майстрів українського перекладу. У численних працях, опублікованих як в Україні, так і за кордоном, Р.Зорівчак досліджує еволюцію принципів і підходів в українському художньому перекладі, розглядає різні типи перекладацької інтерпретації – від переспіву, травестії – до глибоко вдумливого прочитання першотвору і його адекватного відтворення. Пропагуючи кращі здобутки української перекладацької школи, вона не оминає проблемних питань, пов'язаних з історичною долею перекладу в Україні, який змушений був постійно долати штучні перепони на шляху свого розвитку.

Окремо слід сказати про вагомий внесок Р.Зорівчак у розбудову теорії художнього перекладу. Творчо розвинувши ідеї І.Франка, М.Рильського та інших українсь-

ких перекладознавців про нерозривну єдність змісту і форми у процесі відтворення художнього цілого, перекладознавець зосередила свою увагу на вивченні того, що визначає національну своєрідність оригіналу. Її монографії "Реалія і переклад" (1989), "Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія" (1981), кандидатська і докторська дисертації переконливо доводять, що національно марковані одиниці першотвору, як носії інформації про інший культурний простір, є найскладнішими з погляду перекладу, оскільки не мають прямих, повних відповідників у цільовій мові.

З іншого боку, нехтування ними може призвести до істотних смислових і стилістичних втрат у перекладі, адже саме національне часто визначає зміст і стилістику першотвору. Аналізуючи багатий фактичний матеріал українських та англомовних художніх перекладів, авторка вибудовує свою концепцію розв'язання вищезазначеної проблеми, окреслює різні можливості існування "неперекладного у перекладі". Запропонована нею типологія способів відтворення реалій, національно маркованої образної фразеології є на сьогодні найповнішою в українській (і не тільки в українській!) теорії перекладу.

Р.П.Зорівчак є палкою поборницею чистоти перекладеного слова, багато уваги приділяє проблемі культури мови перекладної літератури, зокрема питанням чіткого розмежування потрібних і непотрібних запозичень, збереження мовної своєрідності української нації. Загострення цієї проблеми останнім часом викликано посиленням тиску на українську мову з боку глобальних мов, передусім англійської, та відсутністю дієвих механізмів захисту української мови від надмірного іншомовного впливу.

Бібліографія праць Р.Зорівчак містить майже 800 позицій [1]. Вона ілюструє великий творчий доробок знаного філолога, перекладознавця, доктора філологічних наук, професора, академіка АН вищої школи України, дійсного члена наукового товариства ім. Т.Шевченка, завідувачки кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. Григорія Кочура Львівського національного університету ім. І.Франка. Вона безперечно зацікавить багатьох дослідників як в Україні, так і за її межами.

Р.П.Зорівчак зустрічає свій ювілей у розквіті творчих сил і є всі підстави сподіватися, що читач побачить іще багато її нових, цікавих розвідок з історії та теорії перекладу.

1. Зорівчак Роксолана. Бібліографічний показник. – Л., 2004.

Надійшла до редколегії 20.04.04

Наукове видання

ВІСНИК КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІНОЗЕМНА ФІЛОЛОГІЯ

Випуск 39

Редактор Т.Гуз

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Засновник та видавець – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Свідоцтво Міністерства інформації України про державну реєстрацію засобів масової інформації КІ № 251 від 31.10.97. Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", директор Г.Л.Новікова. Адреса ВПЦ: 01601, Київ, 6-р Тараса Шевченка, 14, кімн. 43. ☎ (38044) 239 3172, 239 3222; факс 239-3128

Підписано до друку 15.06.05. Формат 60х84^{1/16}. Вид. № 353. Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 500. Обл.-вид. арк. 10,0. Зам. № 25-2695.

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, 6-р. Т. Шевченка, 14, кімн. 43,
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; факс (38044) 239 3128.
E-mail: vydav_polygraph@univ.kiev.ua
WWW: <http://vpc.univ.kiev.ua>